T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
KLASİK ARKEOLOJİ BİLİM DALI

2008 YILI KELENDERİS AGORA BAZİLİKASI KAZISINDA BULUNAN GEÇ ANTİK ÇAĞ (M.S.3.-M.S.7.) SİKKELERİ

Kasım OYARÇİN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
PROF. DR. K. LEVENT ZOROĞLU

KONYA-2010

Kasım Oyarçin	2008 Yılı Kelenderis Agora Bazilikası Kazısında Bulunan Geç Antik Çağ (M.S.3.-M.S.7.) Sikkeleri Yüksek Lisans 2010

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
KLASİK ARKEOLOJİ BİLİM DALI

2008 YILI KELENDERİS AGORA BAZİLİKASI KAZISINDA BULUNAN GEÇ ANTİK ÇAĞ (M.S.3.-M.S.7.) SİKKELERİ

Kasım OYARÇİN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
PROF. DR. K. LEVENT ZOROĞLU

Bu çalışma Selçuk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından 10203006 nolu Yüksek Lisans tez projesi olarak desteklenmiştir.

KONYA-2010

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ i

ÖZET iii

SUMMARY iii

KISALTMALAR ve BİBLİYOGRAFYA v

1. GİRİŞ 1

1.1. Konu 1

1.2. Amaç 2

1.3. Yöntem ve Materyal 3

2. ARAŞTIRMA TARİHÇESİ 5

2.1. Antik Çağda Ticaret ve Sikkenin Ortaya Çıkışı 5

2.2. Dağlık Kilikya ve Kelenderis'in Tarihsel Gelişimi 24

2.3. Katalogdaki Sikkelerin Darp Edildiği İmparatorların Döneminin Tarihi 32

3. AGORA-BAZİLİKASINDAKİ KAZI ÇALIŞMALARI VE SİKKELERİN BULUNTU YERLERİ İLE TABAKALARI HAKKINDA GENEL BİLGİ 46

4. KATALOG 51

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ 73

SÖZLÜK 96

HARİTA, PLAN, TABLO, GRAFİKLER ve LEVHALAR LİSTESİ 104

HARİTA, PLAN, TABLO, GRAFİKLER ve LEVHALAR 105

ÖNSÖZ

İnsanlar, toplumlar ve devletler arasındaki ticaretin sembolü haline gelmiş olan sikkeler, aynı zamanda arkeolojik kazılarda tarihlemede kullanılan materyallerin başında gelmektedir. İcadı ile birlikte değiş-tokuşu ortadan kaldırmış, materyal olarak görüntüsünden oldukça büyük değer kazanmıştır. Zamanla da imparator ve devletlerin güç sembolü olmuştur.

Arkeolojide bu denli öneme haiz olan sikkelerden Kelenderis Agora-Bazilikası 2008 yılı kazılarında ele geçen örnekler bu tezin çalışma konusunu oluşturmuştur. Kazılar sırasında diğer buluntularla birlikte ele geçmiş olmasına karşın, yapının tarihlenebilmesinde daha fazla öneme haiz olacağını düşündüğümüz için de, ayrı bir çalışma olarak ele alınmasının daha doğru olacağını düşündüğümüz için böyle bir çalışma yapmaya karar verdik. Çalışmamızın sonucunda bu fikrin ne kadar doğru olduğunu bir kez daha görmüş olduk.

Kelenderis antik kentinde 1987 yılından bu yana büyük bir başarı ile kazı ve araştırmalar yapmakta olan tez danışmanım Sayın Hocam Prof. Dr. K. Levent ZOROĞLU'na böylesi bir malzemeyi bana tez konusu olarak verdiği için ve çalışmalarım sırasındaki ilgi ve yardımlarından dolayı ne kadar teşekkür etsem azdır. Tez ile ilgili çalışmalarım sırasında büyük bir özveriyle bana yardımcı olan çalışmalarım sırasında fikirleriyle ve eleştirileriyle beni yönlendiren hocam Yrd. Doç. Dr. Mehmet TEKOCAK'a da sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Tezin hazırlanması aşamasında yardımlarını esirgemeyen Anadolu Üniversitesi'nden Yrd. Doç. Dr. Zeliha Demirel GÖKALP'a, Selçuk Üniversitesi Arş. Gör. Makbule EKİCİ'ye ve arkadaşlarım Volkan YILDIZ, Mevlüt ELİÜŞÜK, L. Ufuk ERDOĞAN'a da yardımları için ne kadar teşekkür etsem azdır. Sikkelerin temizlenmesi, taranması ve kataloglanması aşamasında müzede yaptığım çalışmalar sırasında bana sabırla katlanan ve yardımlarını esirgemeyen Silifke Müze Müdürlüğü'ne ve literatür çalışmalarında bulunduğum kütüphanelerin tüm çalışanlarına sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Çalışmamı proje olarak kabul eden ve maddi olarak destekleyen Selçuk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü'ne de teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak, malzemenin gün yüzüne çıkarılması aşamasında titizlikle çalışan ve büyük emekler harcayan ekip arkadaşlarıma ve Kelenderis Kazı Ekibi'nin diğer üyelerine sonsuz teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Konya, 2010 Kasım
Oyarçin

ÖZET

Bu çalışmada, 2008 yılı Kelenderis Agora-Bazilikası kazılarında ele geçen Geç Antik Çağ sikkeleri incelenmiştir. Tezin ilk üç bölümünde sikkeler hakkında genel bir bilgi ile 1987 yılından bu yana sürdürülen Kelenderis'deki kazı çalışmaları ve Kelenderis'in Roma ve Geç Antik Çağ tarihi hakkında bilgi verilmiştir. Bunlara ilaveten antik şehrin Agorası olarak adlandırılan alanda ortaya çıkarılan Bazilika hakkında genel bir bilgi verilmiştir.

Tezin dördüncü bölümünde ise 2008 yılında Agora-Bazilikası kazılarında bulunan toplam 76 adet bronz sikkeden iyi durumda olan 43 tanesinin katalogu verilmiştir. Kataloga alınan sikkelerden 5 tanesi Geç Roma dönemine tarihlenmektedir. Geri kalan sikkeler ise Erken Bizans dönemine tarihlenmektedir. Sikkelerin en yoğun olduğu grup, 30 sikkeyle 7. yüzyıla ait gruptur [Heraklios (610-641) ve II. Konstans (641-668)]. Bunu izleyen grup ise [II. Iustinianos (527-565) ve M. Tiberios (582-602)] dönemlerine ait sikkelerdir.

Agora-Bazilikasında bulunan sikkelerin dönemlerine göre dağılımına baktığımız zaman yapının Agora-Bazilikasında ortaya çıkarılan diğer buluntuların da yardımıyla Justinianos (527-565) döneminde inşa edildiğini ve 7. yüzyılda da Constans (641-668) döneminin sonuna kadar kullanıldığını söyleyebiliriz. Bu sonucu Bazilika yapısının gerek plan şeması gerekse ana ve yan neflerin zeminde yer alan mozaikler de desteklemektedir.

SUMMARY

The subject of this study, "The Late Antique Coins found in the Agora-Basilica in Kelenderis found in 2008", is an attempt to evaluate of a group of bronze coins discovered during the excavations in ancient Kelenderis in 2008. In the first three chapters I have discussed the methodology of the research project, given information on the history of monetary in the Roman and Late Antique periods and on Kelenderis where excavations conducted since 1987. Adding to these I have also given information on the Basilica located in the so called Agora in the ancient town.

Secondly, in the fourth chapter, I have catalogued the coins discovered in the Basilica in the season 2008, which are mainly 76 coins, but 43 of these are in good condition to work. 5 of these are from the Late Roman period and the rest are Early Byzantine. Most of the Byzantine coins e.g. 30, belong to the 7th century, in other words, to Heraclius (610-641) and to Constans (641-668).. Following these latest group, another common group are of Justinian (527-565) and of M. Tiberius (582-602) coins. Taking into consideration this distribution of the coins discovered in the Agora-Basilica, I may comment that this building was constructed in time of Justinian Period (527-565) and went to be used to the end of the 7th century AD, e.g. in the time of Constans (641-668). This result was also supported by the finds unearthed there and especially by the mosaics covered the naïve and halls of the Basilica.

KISALTMALAR ve BİBLİYOGRAFYA

Ağaldağ 1997	S. Ağaldağ, **Bizans İmparatorluğu ve Batı Avrupa Tarihi**, Konya.
Akşit 1970	O. Akşit, **Roma İmparatorluğu Tarihi**, İstanbul.
Atlan 1970	Sabahat Atlan, **Roma Tarihinin Ana Hatları**, İstanbul.
Atlan 1976	Sabahat Atlan, **1947-1967 Yılları Side Kazıları Sırasında Elde Edilen Sikkeler**, Ankara.
Atlan 1993	Sabahat Atlan, "**Grek Sikkeleri**" İstanbul.
Aydın 2004	Ayşe Aydın, "**Mersin-Silifke Seyranlık Köyü Geç Antik-Bizans Dönemi Mimarisi**", Araştırma Sonuçları Toplantısı 21, cilt 1, s. 217-228, Ankara.
Bahar 1991	Hasan Bahar, **İsauria Bölgesi Tarihi** (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya.
Bailly 2006	Auguste Bailly, **Bizans İmparatorluğu Tarihi**, (Ed: Tanıl Yaşar), İstanbul.
Baydur 1998	Nezahat Baydur, **Roma Sikkeleri**, İstanbul.
Bmc I	**Catalogue of Imperial Byzantine Coins in the British Museum Vol. I,** W. Wroth, London 1908.
Bmc II	**Catalogue of Imperial Byzantine Coins in the British Museum Vol. II,** W. Wroth, London 1908.
Bury 1958	J. B. Burry, **History of the Later Roman Empire Vol. I-II, from the death of Theodosius I to the death of Iustinian**, New York.
Brooks 1893	E. W. Brooks, "The Emperor Zenon and the Isaurians", The English Historical Review, Vol. 8, 209-238.
Brown 2000	Peter Brown, **Geç Antik Çağda Roma ve Bizans Dünyası**, (Çev: Turhan Kaçar), İstanbul.
Carradice, Price 2001	Ian Carridice, Martin Price, **Hellen Dünyasında Sikke**, (Çev: Oğuz Tekin), İstanbul.
Carson 1965	R.A.G. Carson, "The Reform of Aurelian", RN, VI. Seri, cilt VII.
Doc I	**Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection, Volume I, Anastasius to Maurice 491-602**, Alfred R. Bellinger, (Ed. Alfred R. Bellinger ve Philip Grierson), Washington, 1966.

Doc II/1	**Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection, Volume II, Phocas to Theodosius III 602-717, Part 1, Phocas and Heraclius (602-641)**, Philip Grierson, (Ed. Alfred R. Bellinger ve Philip Grierson), Washington, 1966.
Doc II/2	**Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection, Volume II, Phocas to Theodosius III 602-717, Part 2, Heraclius Constantine to Theodosius III**, Philip Grierson, (Ed. Alfred R. Bellinger ve Philip Grierson), Washington, 1966.
Doğanay 2005	Osman Doğanay, **Ermenek ve Yakın Çevresindeki Antik Yerleşim Birimleri**, Konya.
Evans 1996	J. A. S. Evans, **The Age Of Justinian: The Circumstances Of İmperial Power**, New York.
Foss 1975	Clive Foss, "The Persians in Asia Minor and the End of Antiquity", The English Historical Review, Vol. 90, 721-747, 1975.
Grant 1985	Michael Grant, **The Roman Emperors**, New York.
Grant 2000	Michael Grant, **Roma'dan Bizans'a**, (Çev: Z. Zühre İlkgelen), İstanbul.
Gibbon 1988	Edward Gibbon, **Roma İmparatorluğunun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi Cilt 3**, İstanbul.
Gibbon 1994	Edward Gibbon, **Roma İmparatorluğunun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi IV BİZANS**, İstanbul.
Grierson 1982	Philip Grierson, **Byzantine Coins**, London.
Gür 1976	Selçuk Gür, **Antik Sikkeler**, İstanbul.
Hahn 1973	Wolfgang Hahn, **Moneta Imperii Byzantini I: Von Anastasius I bis Justinianus I**, Wien.
Hahn 1975	Wolfgang Hahn, **Moneta Imperii Byzantini II: Von Justinus II. Bis Phocas**, Wien.
Haldon 2007	John Haldon, **Bizans Tarih Atlası**, (Çev: Ali Özdamar), İstanbul.
Harl 2002	Kenneth W. Harl, **Kazılarda Bulunan Bizans Sikkelerinin Tanımlanması İçin Rehber (M.S. 498-1282)**, (Çev: Burçak Delikan), İstanbul.
Head 1911	B. V. Head, Historia Numarum, **A Manual of Greek Numismatic**, 1911.

Hild-Hellenkemper 1990	F. Hild – H. Hellenkemper, **Kilikien und Isaurien, Tabula Imperii Byzantini 5**, Wien.
Hendy 1969	M. F. Hendy, **Coinage and Money in the Byzantine Empire 1081-1261**, Washington.
Honigmann 1970	Ernst Honigmann, **Bizans Devletinin Doğu Sınırı**, (Çev: Fikret Işıltan), İstanbul.
Hopwood 1990	Keith Hopwood, "Who Were the İsaurians?"(**XI. Türk Tarih Kongresi 1. Cilt**) s. 375-387, Ankara.
Howgego 1998	Christopher Howgego, **Sikkeler Işığında Eskiçağ Tarihi**, (Çev: Oğuz Tekin), İstanbul.
İplikçioğlu 2007	Bülent İplikçioğlu, **Hellen ve Roma Tarihinin Anahatları**, İstanbul.
Jenkins 1990	G. K. Jenkins, **Ancient Greek Coins**, London.
Jones 1964	A. H. M. Jones, **The Later Roman Empire 284-602- A. Social Economic and Administrative Survey- Vol. I-II-III**, Oxford.
Jones 1990	John Melville Jones, **A Dictionary of Ancient Roman Coins**, London.
Kaçar 2005	Turhan Kaçar, "Origo Constantini İmperatoris" (Tarih İncelemeri Dergisi Volume XX; Sayı I) s. 135-155, Ankara.
Kaegi 2000	Prf. Walter E. Kaegi, **Bizans ve İlk İslam Fetihleri**, (Çev: Mehmet Özay), İstanbul.
Karwiese 1995	S. Karwiese, **Antik Numizmatiğe Giriş**, İstanbul.
Kraay 1976	C. M. Kraay, **Archaic and Classical Greek Coins**, London.
Keleş 2009	Vedat Keleş, **Erzurum Arkeoloji Müzesi Roma Sikkeleri**, İstanbul.
Levçenko 1999	M.V. Levçenko, **Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi**, (Çev: M. Selen, Y. Selçuk), İstanbul.
Lightfoot 1994	C. Lightfoot, **Orta Anadolu'da Bulunan Bir Geç Roma ve Bizans Kenti**, İstanbul.
Lightfoot, Arbel 2002	C. Lightfoot, Y. Arbel, "**2002 Amorium Kazısı**", Kazı Sonuçları Toplantısı 25, cilt 1, s. 1-12, Ankara.
Magie 1950	D. Magie, Roman Rule in Asia Minor to the End of Third Century after Christ I-II, Princeton.
Mango 2008	Cyril Mango, **Bizans, Yeni Roma İmparatorluğu**, (Çev: Gül Çağalı Güven), İstanbul.

Metcalf 1970	D. M. Metcalf, "An Interpretation of Byzantine Rex Regantium Folle of Class A, ca. 970-1030", NumismaticChronicle, VII, X.
Miller 1923	M. Miller, **Die Münzen des Altertums**, München.
Mitford-Andrews 1990	T. B. Mitford- St. Andrews, "The Cults of Roman Rough Cilicia", ANRW II. 18.3, 1990, 2131-2159.
Morkholm 2000	Otto Morkholm, **Erken Hellenistik Çağ Sikkeleri**, (Çev: Oğuz Tekin), İstanbul.
Morrisson 2002	Cecile Morrisson, **Antik Sikkeler Bilimi Numismatik Genel Bir Bakış**, (Çev: Zeynep Çizmeli Öğün), İstanbul.
Mutlu 2006	Sena Mutlu, "Anadolu Medeniyetleri Müzesi Bizans Dönemi Gümüş Sikkeleri"(Anadolu Medeniyetleri Müzesi 2005 Yıllığı) s. 183-196, Ankara.
Okçu vd. 2005	Recep Okçu, Ebru Dumlupınar, Aynur Artar, "**Bursa Arkeoloji Müzesi Sikke Teşhir Katalogu**", Bursa.
Ostrogorsky 1986	G. Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, (Çev: Fikret Işıltan), Ankara.
Özcan 2007	Hatice Özyurt Özcan, "**Erzurum Arkeoloji Müzesindeki Bizans Sikkeleri**", AST 24, cilt 1, s. 1-16, Ankara.
Prokopius 2001	Prokopius, **Bizans'ın Gizli Tarihi**, (Çev: Orhan Duru), İstanbul.
Ramsay 1960	W. M. Ramsay, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası**, (Çev: M. Pektaş), İstanbul.
Ratto 1959	Rodalfo Ratto, **Monnaies Byzantines et D'auters Pays Contemporaines a L'Epoque Byzantine,** Amsterdam.
Rice 1998	Tamara Talbot Rice, **Bizans'ta Günlük Yaşam**, (Çev: Bilgi Altınok), İstanbul.
Rodley 1994	Lyn Rodley, **Byzantine Art and Architecture an İntroduction**, Cambridge.
Rostovtzeff 1957	M. Rostovtzeff, **The Social and Economic History of the Roman Empire Cilt 2**, Oxford.
Ric V/I	Harold Mattingly, Edward A. Sydenham ve P.H. Webb, **The Imperial Coinage. Vol V Part I. Valerian to Florian**, London, 1962.
Ric V/II	Harold Mattingly, Edward A. Sydenham ve P.H. Webb, **The Imperial Coinage. Vol V Part II. Probus to Amandus**, London, 1962.
Ric VI	Harold Mattingly ve Edward A. Sydenham, **The**

	Imperial Coinage. Vol VI.
Ric VII	Harold Mattingly ve Edward A. Sydenham, **The Imperial Coinage. Vol VII.**
Scarre 2001	Chris Scarre, **Chronicle Of The Roman Emperors**, London.
Sear 1974	David R. Sear, **Roman Coins And Their Values**, London.
Strabon 2000	Strabon, **Georaphika: XII-XIII-XIV**, (Çev: Adnan Pekman), İstanbul.
Tek 2002	Ahmet Tolga Tek, **Arykanda Kazılarında Bulunan Antik Sikkeler Üzerinde Yeni İncelemeler: 1971-2000 Sezonları**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
Tekin 1993	Oğuz Tekin, **Antik Anadolu Numizmatiği Bibliyografyası**, İstanbul.
Tekin 1994	Oğuz Tekin, **Grek ve Roma Sikkeleri**, İstanbul.
Tekin 1997	Oğuz Tekin, **Antik Nümismatik ve Anadolu**, İstanbul.
Tekin 1999	Oğuz Tekin, **Bizans Sikkeleri,** İstanbul.
Tekin 2007	Oğuz Tekin, **Sylloge Nummorum Graecorum Turkey 2 Anamur Museum Volume 1 Roma Provincial Coins**, İstanbul.
Tekin 2008	Oğuz Tekin, **Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş**, İstanbul.
Tekocak 2006	Mehmet Tekocak, **Kelenderis Roma Çağı Seramiği** (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya.
Thompson 1956	M. Thompson, **The Athenian Agora II; Coins from the Roman through Venetian Period**, Princeton.
Treadgold 1997	W. Treadgold, **A History of Byzantine State and Society**, California.
Tulay 2001	S. A. Tulay, **Genel Numizmatik Sözlüğü**, İstanbul.
Ünal, Girginer 2007	Ahmet Ünal, K. Serdar Girginer, **İlk Çağlardan Osmanlılar Dönemine Kadar Kilikya'da Tarihi Coğrafya, Tarih ve Arkeoloji**, İstanbul.
Vasiliev 1943	A. A. Vasılıev, **Bizans İmparatorluk Tarihi I**, (Çev: A. M. Mansel), Ankara.
Yılmaz 1995	Mustafa Yılmaz, **Heykeltıraşlık Açısından Isauria Bölgesi Figürlü Mezar Anıtları** (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya.

Yılmaz 2005	Mustafa Yılmaz, **Bozkır ve Çevresinin (Hadim-Ahırlı-Yalıhüyük) Antik Tarihi ve Eserleri**, Konya.
Zoroğlu 1994	Levent Zoroğlu, **Kelenderis I Kaynaklar, Kalıntılar, Buluntular**, Ankara.
Zoroğlu 1994b	L. Zoroğlu, "Kelenderis'in İlk Çağ Tarihi Hakkında Notlar", Türk Tarih Kurumu Yayınları 9, s. 437-448, Ankara.
Zoroğlu 1995	L. Zoroğlu, "Kelenderis 1992 Yılı Kazı ve Onarım Çalışmaları", Kazı Sonuçları Toplantısı 15, cilt 2, s. 189-210, Ankara.
Zoroğlu vd. 2004	L. Zoroğlu, A. Çalık-Ross, M. Tekocak, V. Evrin, "Kelenderis 2002 Yılı Kazı Raporu", Kazı Sonuçları Toplantısı 25, cilt 2, s. 451-456, Ankara.
Zoroğlu vd. 2005	L. Zoroğlu, A. Çalık-Ross, M. Tekocak, S. Sağlan, "Kelenderis 2004 Yılı Kazı Raporu", Kazı Sonuçları Toplantısı 27, cilt 2, s. 241-256, Ankara.
Zoroğlu, Durduran 2005	L. Zoroğlu, S. S. Durduran, A. Erdi, M. Tekocak, "Works on the Geographical Information Systems (GIS) in the Ancient Town Kelenderis in Turkey 2005", 1-19, Egypt.
Zoroğlu vd. 2008	L. Zoroğlu, M. Tekocak, "Kelenderis 2006 Yılı Çalışmaları", Kazı Sonuçları Toplantısı 29, cilt 1, s. 515-538, Ankara.
Zoroğlu vd. 2008b	L. Zoroğlu, M. Tekocak, "Kelenderis 2007 Yılı Kazı Raporu", Kazı Sonuçları Toplantısı 30, cilt 3, s. 343-354, Ankara.
Zoroğlu 2009	L. Zoroğlu, "Kelenderis Kazı ve Onarım Çalışmaları-2008", Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler Mayıs, sayı 28, s. 26-27, İstanbul.
Zoroğlu 2010	L. Zoroğlu, "Kelenderis Kazıları - 2009", Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler Ocak, sayı 29, s. 33-34, İstanbul.

Diğer Kısaltmalar

AE	Bronz
AĞ.	Ağırlık
AV	Altın
A. Y.	Arka Yüz
Bkz.	Bakınız
B. S.	Buluntu Seviyesi
B. Y.	Buluntu Yeri
Çev.	Çeviren
Ed.	Editör
K. Env. No.	Kazı Envanter Numarası
gr.	Gram
İmp.	İmparator
Kat. No.	Katalog Numarası
Kmk.	Kontrmark
KY.	Kalıp Yönü
Lev.	Levha
M. Ö.	Milattan Önce
M. S.	Milattan Sonra
mm.	Milimetre
no.	Numara
Off.	Officina
Ö. Y.	Ön Yüz
REF.	Referans/Bibliyografya
s.	sayfa
Ü.	Ünit
vd.	ve diğerleri
yy.	yüzyıl

1. GİRİŞ

1.1. Konu

Sikke; ağırlığı, içindeki maden miktarı ve boyutu ayarlanmış; üzerinde, istenildiğinde onu basan ve tekrar geri almayı garanti eden yetkili idarenin ya da devletin arma veya işaretini taşıyan, taşınabilme ve kullanma kolaylığından dolayı genelde yuvarlak (disk şeklinde) olan ve ana maddesinin metal olduğu bir ödeme aracıdır[1]. İnsanların henüz yerleşik düzene geçmedikleri dönemlerde para düşüncesi bilinmiyordu. Kendi gereksinimlerini kendileri karşılamaya çalıştıkları için, mal değişimi (takas-barter) veya malın değerini saptamak ancak yerleşik düzene geçildikten sonra ortaya çıkmıştır. Malın veya eşyanın değerinin saptanması, beraberinde değer düşüncesini ve ona bağlı olarak eş değer düşüncesini akla getirmiştir ve giderek bir değişim aracına yani paraya gereksinim duyulmuştur. İlk zamanlarda para; tahıl ürünleri, hayvanlar, aletler vb. eşyalardan ibaretti. Aracı olarak kullanılan bu gibi malları muhafaza etmek, istenildiğinde hemen kolayca ortaya koyabilmek, gerektiği kadar parçalara ayırabilmek ve bir yerden bir yere taşımak güç olduğundan, zamanla altın ve gümüş gibi değerli madenler para olarak kullanılmaya başlanmıştır. Sikkenin Lidyalılar tarafından M.Ö. 7. yüzyılda icat edilmesinden sonra, sikke bu çeşitliliğe son verip, standart bir şekilden işlem görmeyi sağlamıştır.

Çalışma konumuzu kapsayan Geç Roma ve Erken Bizans sikkelerine kısaca değinecek olursak; Roma sikkelerinin ön yüzlerinde esas olarak imparatorun kendisinin ya da ailesinden birinin portesi vardır. Portre, profilden resmedilir. Portrenin çevresinde ise, portreye ait unvan ve isimler yer alır. Roma sikkelerinin arka yüzünde ise çeşitli tipler yer alır: binalar, köprüler gibi mimari tipler, hayvanlar ya da semboller. Fakat en fazla resmedilen tanrılar, tanrıçalar ve personifikasyonlarıdır. Ayrıca Roma sikkelerinin arka yüzlerinde M.S. 3. yüzyıl ortalarından itibaren darphane işareti görülmeye başlar. Bizans sikkeleri ise M.S.

[1] Tekin 1994, 22.

491-518 yılında Anastasius'un sikkeleriyle başlatılır. Bunun tek nedeni, gerek Arcadius gerekse ondan sonra tahta geçen birkaç imparatorun sikkeleri yine Geç Roma sikkelerine benzemektedir; oysa Anastasius'tan itibaren sikkeler, özellikle bronzlar, farklılık göstermektedirler. Anastasius tarafından M.S. 5. yüzyılda yapılan sikke reformu, çalışma konumuzu oluşturan Kelenderis Geç Antik Çağ Sikkelerinin de metali olan bakır/bronz sikkelerde en çok kendini gösterir. En büyük birimin adı follis'tir ve sikkenin arka yüzünde büyük bir M harfi ile gösterilir. Bu işaret sikkenin 40 nummi değerinde olduğunu gösterir. Bunun yarısı değerindeki yarım follis, K harfini (20 nummi); decanummium denen çeyrek follis, I harfini(10 nummi), pentanummium denen ve çeyrek follisin yarısı değerindeki birim de E harfini (5 nummi) taşımaktadır. Yine Bizans sikkelerinin, işçilik ve baskı kalitesi açısından, Roma sikkelerinin oldukça altında olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Özetle çalışmamızı, Kelenderis kazılarında bulunan yukarıda özeliklerini kısaca belirttiğimiz Geç Antik Çağ sikkelerini çeşitli gruplara ayırarak benzerlerinin de yardımıyla envanterlerini yapmak ve Kelenderis'te bulundukları Agora-Bazilikası yapısının tarihi hakkında daha somut verilere ulaşmak oluşturmaktadır.

1.2. Amaç

Tez konumu Dağlık Kilikya bölgesinin önemli liman kentlerinden birisi olan Kelenderis antik kentinin Agorasında 2002 yılında ortaya çıkarılan ve 2009 yılında kazı çalışmalarının büyük bir bölümü tamamlanan Agora-Bazilikasında 2008 yılında bulunan sikkeler oluşturmaktadır. Burada sunduğum yüksek lisans tezimin amacı, 2008 Yılında Kelenderis Agora Bazilikasında bulunan Geç Antik Çağ (M.S.3.-M.S.7.) sikkelerinin belgeleme ve tarihlendirmesini yaparak Agora-Bazilikası yapısının tarihiyle bağlantılı olarak incelemektir. Bu sikkeler Agora Bazilikasının atriumunda ve yapının dışında kalan alanlarında yürütülen kazı çalışmalarında ortaya çıkarılmışlardır. Bu sikkelerin dışında Agora-Bazilikasında daha önceki yıllarda yapılan kazılarda da (Bazilikanın ana salonu ve kanatları) az sayıda olsa da sikkelerin ortaya çıkmasına rağmen tez konumun 2008 yılı ile sınırlandırılmasının

nedeni 2008 yılında sikkelerin bir seri halinde, yapıyla sikke arasında ilişki kurulacak kotlarda ortaya çıkmasından kaynaklanmaktadır.

1.3. Yöntem ve Materyal

Tez konumu oluşturun sikkelerin tamamı etütlük mahiyette olup Silifke Müze'si deposunda bulunmaktadır. Tez çalışması kapsamında öncelikle Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden ve Silifke Müze'sinden gerekli izinler alınmıştır. İzinlerin alınmasının ardından sikkeler üzerinde yapılan ilk çalışma aşırı korozyonlu durumdaki sikkelerin temizlenmesi olmuştur. Temizlik işleminin tamamlanmasının ardından, sikkelerin ağırlık ve çapları alındı ve her birinin ön ve arka yüzlerinin fotoğrafları çekildi ve taramaları yapıldı. Çekilen ve taranan tüm fotoğraflar bilgisayar ortamına aktarıldı.

Müze çalışmalarının tamamlanmasının ardından kataloglama çalışmaları başladı ve teşhisleri yapılan sikkelere ait bilgiler bilgisayar ortamına aktarıldı. Ardından bu bilgilere, sikkelerin metal cinsi, çap, ağırlık ve kalıp yönü gibi teknik bilgileri eklendi. Sikkelere ait katalogların oluşturulmasının ardından kütüphane çalışmalarına başlandı ve hazırlanan katalog analojik açıdan değerlendirildi. Her bir sikkenin yayımlanmış sikke kataloglarından araştırılarak tarihlenmesi yapıldı ve teşhis edilebilen sikkelerle ilgili referanslar verildi. Sikkelerin kataloglanması ve tezin diğer bölümlerinin hazırlanması sırasında kullanılan yayınların çoğu İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü ile Ankara'daki İngiliz Arkeoloji Enstitüsü ve Türk Tarih Kurumu kütüphanelerinden tedarik edilmiştir. Sikkelerin tarihlendirilmesinde, Roma İmparatorluk sikkeleri için Roman Imperial Coinage (RIC), Bizans sikkeleri için British Museum Catalogues (BMC) ve Dumbarton Oaks Catalogue (DOC) serileri temel referans kitapları olarak kullanılmıştır. Katalogda yer alan sikkeler imparatoruna göre kronolojik olarak sıralanmıştır ve sikkeler üzerinde lejantın okunmayan ancak o şekilde olması gereken harfleri köşeli parantez ([ ]) içinde gösterilmiştir. Lejantın nasıl başladığı veya devam ettiğinden emin olunmadığı durumlar ise köşeli parantezin içerisine üç nokta konarak ([…]) belirtilmiştir.

Çalışmada aynı zamanda sikkeler bulunduğu bazilika yapısı ile bağlantılı olarak incelenmiştir. Tezin son bölümünde ise sikkeler hakkında genel bir değerlendirme yapılmıştır.

2. ARAŞTIRMA TARİHÇESİ

2.1. Antik Çağda Ticaret ve Sikkenin Ortaya Çıkışı

En basit ifade ile sikkeler bir ödeme aracıdır. Geniş anlamda ise; ağırlığı, içindeki maden miktarı ve boyutu ayarlanmış; üzerinde, istenildiğinde onu basan ve tekrar almayı garanti eden yetkili idarenin ya da devletin arma ve işaretini taşıyan, taşınabilme ve kullanma kolaylığından dolayı genelde yuvarlak (disk şeklinde) olan ve ana maddesi metal olan bir materyaldir[2].

Sikkenin yukarıda tanımladığımız şekle gelebilmesi için, uzun bir değişim süreci geçirmesi gerekmiştir. Başlangıçta herkes ihtiyaçlarını kendisi karşılamakta ve henüz paraya ihtiyaç duymamaktadır. Bunu takip eden devrede (Neolitik) insanların belirli bir toprağa sürekli olarak yerleştiklerini, tarımla uğraştıklarını ve hayvan yetiştirdiklerini ve köyler meydana getirerek aralarında iş bölümü yaptıklarını görüyoruz. Bu devrin ticaret şekli, değiş-tokuş ticaretidir, yani insanlar kendilerinde olmayan fakat elde etmek istedikleri şeyleri birbirleriyle değiştirmektedir[3]. Daha sonraki dönemlerde insanlar değiştirmek istedikleri şeyi karşılarındakinde bulamayınca, onun yerine aynı değerde başka bir şey almaya başlamışlar, bunun sonucunda eşyanın değerini tespit etme zorunluluğu doğmuş ve hayvanlar,[4] üç ayaklı kazanlar, baltalar, şişler, kürekler, silahlar gibi madeni aletler ve yüzük, bilezik gibi süs eşyaları para olarak kullanılmaya başlanmıştır. Örneğin; Uzak Doğu'da istiridye kabukları ve tunç aletler, eski Mısır'da altın yüzükler gibi. Bunlara ilaveten, Orta Doğu'nun eski uygarlıkları gerçek sikkelerin öncüleri olan ağırlığı saptanmış metal parçalar kullanıyorlardı. Mezopotamya'da ele geçen ve M.Ö. 3. binyıl ortalarına tarihlenen en erken çivi yazılı tabletlerde, hesaplamalarda belli ağırlıkta gümüş parçalarının kullanıldığına ilişkin kayıtlar vardır[5]. Daha sonraki dönemde ise tartılarak ödenen madenlere belirli bir şekil (yuvarlak pastalar, piramitler, uzun

[2] Tekin 1994, 22.
[3] Atlan 1993, 12.
[4] Latincede; pecus (=hayvan) sözcüğünden türetilmiş pecunia'nın, para anlamında kullanılmış olması da ödeme aracı olarak hayvanların kullanıldığının bir kanıtıdır. (Baydur 1998, 9.)
[5] Carradice-Price 2001, 14-15.

çubuklar) verilmiş ve bunların ağırlıkları da önceden tespit edilip üzerleri damgalanınca, külçe ve küçük çubuk para şekli meydana gelmiştir. Bu para şekli için, altın, gümüş, bakır, kurşun hatta elektron kullanılmıştır[6]. Bu küçük parçaların üzerine onların ağırlık ve içindeki değerli maden miktarını garanti eden resim ve yazılar konulunca, ilk cümlemizde ayrıntılı tanımını verdiğimiz sikke ortaya çıkmıştır. Sikke üzerindeki resimler ve yazı, sikkeyi basan ve onun egemenliği altındaki topraklarda geçerli olduğunu garanti eden otorite konusunda bilgi vermektedir. Bu otorite bir kent-devleti, bir birlik, bir monarşik hükümdar olabileceği gibi bir tanrı da olabilir[7].

Sikke, antik çağda oldukça basit bir ortam olan darphanelerde basılmaktaydı. Bu darphanelerin içerisinde bir örs, ocak, tartı, kalıpçı aletleri, kalıplar ve çekiç bulunuyordu. Eritilerek çubuk haline getirilmiş metalden kesilen ya da sikke boyutundaki yuvarlak sığ kaplara dökülen metalden elde edilen sikke pulu, ısıtılarak, örs üzerindeki yuvaya yerleştirilmiş bulunan ön yüz kalıbının üstüne yerleştiriliyor; bu pulun da tam üstüne çekiçle vurularak, iki kalıp arasında sıkışan pula kalıplardaki resim, işaret veya yazının çıkması sağlanıyordu. Bu darphane düzeni 17. yüzyıla kadar fazla değişim göstermeden varlığını sürdürmüştür[8].

Sikkelerde kullanılan metal genelde altın, gümüş ve bakırdır. Gümüşe çoğunlukla bakır karıştırılmıştır, bunlar billon olarak tanınır. Saf bakır sikkelerin yanı sıra % 85'i bakır olan bakır ve kalay alaşımı bronz ve pirinç, orichalkum (1/3'ü çinko gerisi bakır) sikkeler vardır. Bakır ve alaşımlarının tümü aes olarak adlandırılmıştır[9].

İlk sikkelerin işlevi kesin olarak bilinmemekle beraber askerlerin ücretlerini ödemek ya da devlet tarafından ve devlete yapılan standart ödemeler gibi daha geniş bir alanda kullanıldığına ilişkin teoriler, sikkenin karakter ve özelliğine uygundur[10]. Aktif bir ekonomiye sahip olduğunu bildiğimiz Mezopotamya ve Mısır, sikkeye hiçbir zaman gerek duymamıştır. Savaş ve vergilerin sikkenin darp edilmesini zorunlu kılmasına kadar Roma'da çok uzun süre sikke basmamıştır. Sikke sahibi

---

[6] Atlan 1976, 1-2.
[7] Morkholm 2000, 26.
[8] Tekin 1998, 5.
[9] Baydur 1998, 11.
[10] Kraay 1976, 328.

olma, tüccarların ihtiyacından daha çok kentlerin ihtiyacıdır ve bu ihtiyaç gereksinimi zorunlu hale getirir. Bir kanunla kullanımı kent sınırları içinde zorunlu hale getirilen sikkenin, tıpkı Eretria'da 525'de olduğu gibi, iki önemli kolaylık sağladığı bilinir. Tapınak stoklarının işletilmesinde, ceza ve vergilerin toplanmasında kullanılan en kolay değer birimi kabul edildiği gibi darp edilmemiş metale nazaran daha fazla prim yapması, sikkeyi kullanan kent veya krala gelir kaynağı sağlamaktaydı[11].

Bazı bilim adamları ilk sikkelerin devletlerden ziyade bireyler tarafından basıldıklarına inanmaktadır. Bu görüşün aksi ispat edilememekle birlikte, eskiçağın bütün sikkelerinin bireyler tarafından basıldığı gibi kesin bir kesin bir durumdan da söz edilemez. Bazı dönemlerde devletler de bireyler için sikke basmışlardır. M.S. 4. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nda ve belki Cumhuriyet dönemi sonlarında da, devlet tarafından şahıslar için sikke basıldığına dair bazı kanıtlar bulunmaktadır[12].

Devletin yaptığı ödemelere ve şahıslar için basılan sikkelere ilaveten, sikkeler, doğrudan halka satılmak ya da önce para değiştiricilere satılarak onlar aracılığı ile halka satılması yoluyla da tedavüle sokulabilmekteydi. Bu şekildeki uygulamalar, adi metalden yeni sikkelerin tedavüle sokulmasında ve devlet için altın sikke temininde kullanılmış olmalıdır[13].

Özellikle askeri harcamalar antik maliyede önemliydi; bunun asıl nedeni sık sık savaşların olmasıydı. Ordularda ve donanmalarda görev alacak kişiler ile diğer askeri ve ilişkili harcamalar için gerekli para miktarı, seferde olan askerlerin sayısına göre değişkenlik göstermektedir. Öyle ki savaş dönemlerinde doğal olarak yüksek harcamaların yapılması gerekmektedir. Barış dönemlerinde ise askerler terhis edilmiş olacağından çok az paraya ihtiyaç duyulacaktır. Aynı zamanda, birçok devlet paralı askerlerden yararlanıyordu; bu tür askerlerin sadakati yalnızca altın ve gümüşle satın alınabilirdi. Bu yüzden, paralı askerlere ödeme yapılması ihtiyacının çoğu kez sikke basımının bir açıklaması olarak görülmektedir[14]. Orduya yapılan ödemeler dışında bedava yiyecek ve para dağıtımı, oyunların organizasyonu, halka ve askerlere para yardımı, devlet işleri ve devlet memurları, yerleşimlerin kurulması için yapılacak

[11] Morrisson 2002, 9.
[12] Howgego 1990, 19-20.
[13] Howgego 1998, 40.
[14] Carradice-Price 2001, 54.

harcamalar içinde sikke basmışlardır[15]. Aynı zamanda propaganda ve prestij kazanma içinde sikke basılmıştır. Krallıklarda her yeni kral, kendi sikkesinin, halefini mümkün olduğunca ima ettiğini düşünüyordu. Çünkü gerçek bir kralın ayırt edici işaretlerinden birisi sikke basmaktı. Aynı şekilde hür ve otonom kentler de bu statülerini göstermek için büyük birimlerde sikke basmaya çaba gösteriyorlardı[16].

Sonuç olarak sikkeler, insanlar arasındaki değiş tokuşu kolaylaştırmak, vergilerin ödenmesini sağlamak, ordunun ihtiyaçlarını gidermek, prestij ve propaganda, devlet işleri ve dış ticaret için basılmış bir ödeme aracıdır.

İlk sikkeler Lydia'lılar tarafından M.Ö. 650-630 yıllarında kullanılmaya başlanmıştır. Bu sikkelerin metali doğal bir altın – gümüş alaşımı olan elektrondu. Elektron, Lydia'lıların başkenti Sardes'ten geçen ve Tmolos Dağlarından çıkıp Hermos Nehrine karışan Paktolos çayının taşıdığı kumlar arasında yer almaktaydı[17].

Sadece elektrondan basılan ilk sikkelerin yanında M.Ö. 560-546 yılları arasında Lydia kralı olan Kroisos, dünyada ilk kez, altın ve gümüş olmak üzere iki ayrı metalden sikke bastırarak sikkenin yaygınlaşmasına katkıda bulunmuştur. Sikkenin Lydia'lılar tarafından icat edilmesinden sonra, sikke basımı önce Ionia'ya ve giderek Anadolu'nun tüm batısına ve oradan da Yunanistan'a geçmiş, İtalya'nın güneyindeki ve Sicilya'daki Yunan koloni kentlerine kadar yayılmıştır[18].

Antik sikkeler Grek, Roma ve Bizans olmak üzere üç büyük grupta toplanmaktadır. Bunlar özellikleri, görünümleri ve problemleri ele alış biçimleri bakımından farklılık gösterirler[19].

Grekler tarafından sikke; büyük krallıklar, Grek şehir devletleri, şehirlerin oluşturduğu birlikler, bazı zengin kabile reisleri ve satraplıklar olmak üzere 1600'e yakın örgüt tarafından basılmış ve M.Ö. 7. yüzyılın ortasından M.S. 3. yüzyılın sonuna kadar yaklaşık bin yıllık bir süre içerisinde kullanılmışlardır[20]. Bu dönem sikkeleri üzerindeki yazı genellikle Grekçedir. Fakat üzerlerinde basıldıkları memleketlerin yerli yazısı bulunan sikkelerde teknik ve stillerinden dolayı Grek sikkeleri içerisinde incelenirler. Bu sikkeler darp tekniğiyle yapılmışlardır.

[15] Howgego 1998, 42-43-44.
[16] Morkholm 2000, 26.
[17] Jenkins 1990, 14.
[18] Tekin 1998, 7.
[19] Atlan 1993, 11.
[20] Başaran 1998, 1.

Üzerlerinde arma niteliğinde betimlemeler vardır. Üzerlerindeki değer işaretleri geç dönemlerde görülür. Grek sikkeleri üç devir içerisinde incelenirler; Arkaik, Klasik ve Helenistik.

Arkaik devirde sikke basan devletlerin başında Lydia krallığı gelir. Grek şehir devletleri ile Pers krallığı da onları takip eder. Devlet namına basılan bu sikkelerin sadece ön yüzlerinde resim vardır. Arka yüzlerinde ise Quadratum incusum adı verilen dört köşe kare bir çukur bulunmaktadır[21]. Bu devir sikkeleri üzerinde görülen motifler devrin heykeltraşlık, vazo resimleri ve el sanatlarının gelişimine paralellik gösterir[22]. Örneğin; Arkaik devrin vazo resimleri ve heykellerinde görüldüğü gibi bir tanrı başı profilden gösterildiği halde, göz sanki cepheden gibi işlenmiştir[23]. Kalabalık figürler çift konturlarla gösterilir, karşı karşıya tasvir şekli sevilmektedir. Sikke resimleri sikke yuvarlağına uydurabilmek için, duran figürden ziyade başı geriye döndürülmüş, eğilmiş, diz çökmüş veya otlayan hayvanlar tercih edilirdi. İki taraflı resim şekli başlayınca ise önyüzde Tanrı başı yer almış, onun sembolü olan eski önyüz resmi ise arkaya geçmiştir. Tam insan figürü çok azdır ve daha ziyade dizkapağı koşusu tarzında gösterilmiştir[24].

Bu dönem sikkelerinde, darp edeni gösteren yazıdan çok, bir arma vardır. Giderek sikke üzerinde tek bir harf ya da birkaç harf yer almaya başlamıştır. Bunlar genellikle sikkeyi basan kentin ya da halkının adının ilk harf ya da harfleridir. Çoğu kent sikkelerinin üzerinde yer alan tipleri uzun süre değiştirmemiştir. Bazı tipler, onları sikke tipi olarak kullanan kentlerin adeta armaları haline gelmişlerdir. Örneğin: Ephesos 'da arı, Miletos 'da aslan, Phokaia 'da fok balığı, Khios 'da grifon, Side 'de nar, Atina 'da baykuş, Korinth 'te kanatlı at gibi. Sikke tipleri, sikke pulu üzerinde hafif kabartma olarak bulunmaktadır fakat M.Ö. 6. yüzyılda Güney İtalya kentlerinin bazılarının sikkelerinde tipler bu alışılmış durumun dışındadır. Sikke tipi bir yüzde kabartma iken, aynı tip diğer yüzde çukur (intaglio) olarak işlenmiştir[25].

---

[21] Atlan 1976, 10.
[22] Sikkelerde görülen damga resimlerinin, diğer sanatların daima bir aynası oldukları kabul edilirse de, sikkeler küçük birer obje oldukları için, genellikle hızlı bir gelişmeye ayak uyduramamış ve sikke kalıplarını hazırlayanların yetenekleri de, her zaman büyük sanatın düzeyine ulaşamamıştır. Bu nedenle sikkeleri, ortaya koydukları sanat düzeyine göre tarihlemeye kalkışmak, çok yanlış sonuçlara yol açabilmektedir. (Karwiese 1995, 36.)
[23] Gür 1976, 9.
[24] Atlan 1976, 10.
[25] Tekin 1998, 10.

Klasik devrin başlıca özelliklerinden birisi, Arkaik devirde sikke basmış olan bölgelerin genişlemiş olmasıdır. Bu devirde ön yüzlerin sikke tipleri Tanrı başları, arka yüzlerin ise Tanrı sembolleridir. Bazı şehirlerde eski devrin tipleri olduğu gibi devam etmiş, tiplerin çok değiştiği sikkelerde ise başka şehirlerin sevilen ve beğenilen tipleri ile heykel, kabartma ve tablolar, kopya edilmiştir.

Sikke sanatkarları artık sikke yüzüne tamamıyla hakim bulunmakta ve yürüyen, diz çöken, atlayan ve sıçrayan figürlerin hepsi tasvir edilmektedir. Resimler yüksek kabartma olarak işlenmekte; yüz, gözler ve kulaklar doğal şekilleriyle gösterilmektedir. Saçlar da devrin modasına uygun olarak başın üzerinde toplanmış, örgü veya dağınık bir şekilde tasvir edilmektedir. Bu devirde elektron sikkeler artık azalmıştır. Bununla beraber gümüş, klasik devirde de sikkeler için esas maden olarak kalmıştır[26]. M.Ö. 479 yılında tedavüldeki sikkelerin büyük bir çoğunluğu gümüştü. Fakat M.Ö. 4. yüzyılın ortalarında, daha değerli altın sikkeler ile daha az değerli bronz sikkelerin basımı da yaygınlık kazanmıştır[27].

Yazı, sikkeyi basan devleti göstermek için, Arkaik devre göre daha fazla kullanılmıştır. Şehirlerin ismini veren harfler öncelikle sikke üzerinde boş yerlere yerleştirilmiş, sonra şehir halkını gösteren yazı, resmin sağına veya soluna tam olarak yazılmıştır. Bundan başka yazı baskı işleriyle meşgul olan memuru göstermek amacıyla kullanılmıştır[28].

Helenistik dönemde ise hem sikke basan kentlerin sayısı artmıştır, hem de tipler çeşitlenmiştir. Bu devirle birlikte imparatorların portreleri ön yüzde görülmeye başlar. Klasik devirde ön yüzde görülen motiflerin çoğu bu devirde arka yüze alınmıştır[29]. Dönemin bir özelliği olarak sikke üzerinde yer alan yazının çoğu kez, sikke yuvarlağına paralel olarak ya da sikke boşluğuna dağılmış olarak değil de, dikey ya da düz yazıldığını görüyoruz. Helenistik dönemin başladığı M.Ö. 4. yüzyılın ikinci yarısında Büyük İskender, Perslerin bir önceki yüzyılda Grek dünyasına karşı yaptıkları saldırıların ve verdikleri zararın öcünü almak için Perslere karşı büyük bir sefer düzenlemişlerdir. Makedonya'dan yola çıkarak Anadolu üzerinden İran topraklarına girmiş ve Persleri büyük bir yenilgiye uğratmıştır.

[26] Atlan 1976, 13.
[27] Carradice-Price 2001, 69.
[28] Atlan 1993, 41.
[29] Gür 1976, 10.

Kendisinin Makedonya'dan İran ve Fenike topraklarına kadar çok geniş bir alana yayılan darphanelerde bastırmış olduğu sikkelerde ön yüzde Herakles başı, arka yüzde ise tahtta oturan Zeus vardır. Büyük İskender'in Anadolu'daki ilk darphanesi olasılıkla Tarsos idi. Birim ise esas olarak tetradrahmi ve drahmidir. Giderek sikkelerinde kral (basileos) unvanını da kullanılır. Bu unvan ölümünden sonra da pek çok kral tarafından kullanılmıştır[30].

Büyük İskender'in M.Ö. 323 yılında ölümünden sonra, egemen olduğu topraklar üzerinde çok sayıda krallıklar kurulmuş ve bu krallıkların bastırdıkları sikkelerde aşağı yukarı aynı üslup ve anlayışla yapılmışlardır. Bu sikkelerin ön yüzlerinde esas olarak kralın başı, arka yüzlerinde ise adı, unvanı yer almaktadır. Büyük İskender'in ölümünden sonra Helenistik krallardan Mısır'daki Ptolemaios, Syria'daki Seleukos ve Makedonia'daki Demetrios, Büyük İskender'in sikkelerinin ön yüzlerinde kullandığı Herakles başı yerine kendi portrelerini kullanmışlardır. Thrakia kralı Lysimakhos ise adeta krallığının meşruluğunu göstermek için Herakles olarak resmedilmiş İskender'in başını kullanmaya devam etmiştir[31]. Sikkelerin arka yüzlerinde ise hep oturan ya da ayakta duran tanrıların resimleri tasvir edilmiştir.

Sikke resimlerinde genellikle konturlar sertleşmiş, yüksek kabartmalar incelmiş, elbise kıvrımlarının işlenişi eski canlılığını kaybetmiştir. Fakat bu devir sikkelerinin getirdiği en önemli yenilik, beşinci yüzyıl sonlarında satrap sikkeleriyle bazı Kyzikos elektron staterleri üzerinde başlamış olan portre sanatındaki gelişmedir ki sikkeler bu alanda büyük sanat eserleriyle boy ölçüşecek durumdadırlar. Bütün bu portreler en güzel, en asil şeklinden en kaba şekline kadar özellikle kral sikkeleri üzerinde yer almışlar ve en doğal bir şekilde ve özel yüz çizgileri belirtilerek işlenmişlerdir[32].

Bu dönemde sayı olarak klasik devirdekinden daha fazla sikke basılmasına rağmen, çeşit olarak daha az sikke basılmıştır[33]. Kartaca ve Etruria gibi uzak bölgelerde basılmışların dışında, yazısız sikke çok nadirdir[34]. Doğuda basılmış olan sikkeler üzerinde en fazla görülen yazı Grekçedir. Batıda Kartaca ve İspanya'da

[30] Tekin 1994, 28.
[31] Tekin 1994, 28.
[32] Atlan 1976, 17.
[33] Gür 1976, 10.
[34] Morkholm 2000, 31.

basılmış sikkeler üzerinde Kartaca dili ve yazısına, İtalya'da Latince ve Oskca'ya rastlanır. M.Ö. 2. yy.'dan itibaren Roma idaresi altına girmiş bölgelerin bazılarında Grekçenin yanında Latince, Romalı memurların isim ve unvanlarını yazmak amacıyla kullanılmıştır. Yazı sikke üzerindeki resmin sağ ve solunda yukarıdan aşağıya iki satır veya resmin sağ ve solunda yatay olarak yer alır. Yalnız Mısır'daki Ptolemaios'ların sikkeleri bu konuda bir istisna teşkil etmektedir. Çünkü bunların sikkelerinde yazı resmin çevresinde ve sikke yuvarlağına uygun bir şekilde yer alıyordu[35].

Greklerden sonra en yaygın sikke kullanımı Romalılar tarafından yapılmıştır. Helenistik Dönem'de, bir Cumhuriyet olan Roma ilk kez sikkeyle tanışmış, İmparatorluk Dönemi'nde ise sınırının iyice genişletip üç kıtada hakimiyet kurmuştur. Özellikle imparatorluk devrinde, ihtiyacı karşılamak için merkezden başka, değişik coğrafyalarda yer alan birçok şehir Roma'nın resmi darphanesi görevini üstlenmişlerdir. Roma sikkelerini genel olarak, Cumhuriyet Dönemi ve İmparatorluk Dönemi olmak üzere iki dönem altında incelemek mümkündür.

Roma'nın alışverişte kullandığı sikke benzeri ilk ödeme aracı Aes Signatum olarak bilinen 16x9 cm. boyutlarında ve yaklaşık 1.5 kg. ağırlığındaki dikdörtgen bronz parçalardır. Bunlar dökme tekniğiyle yapılmış olup, üzerlerinde çeşitli tipler yer almaktaydı. Bazı örneklerde ise ROMANOM (Romalıların) yazısı vardı[36].

Roma Cumhuriyet Döneminde basılan ilk sikke ise Aes Grave olarak adlandırılan kalıp tekniğiyle basılan sikkedir. M.Ö. 269 yılanda basılmaya başlayan bu sikkeler ihtiyacı karşılayamayınca gümüş didrahmiler, bronzdan yarım ve tam litreaeler piyasaya sürüldü. Daha sonraki dönemlerde sikke basımı bazı değişikliklere uğradı. Ön yüzlerinde Janus'un kafası bulunan quadrigatiler, didrahmilerin yerini alırken; yeni Aes Grave'ler ortaya çıktı[37]. Bu sikkelerin tiplerinde önceleri farklılıklar olduysa da daha sonra yapılan düzenleme ile tipler ve birimler belli bir sisteme bağlanmıştır. Ana birimin As olduğu bu sistemde, As 'ın önyüzünde Janus

[35] Atlan 1976, 18.
[36] Tekin 1998, 29.
[37] Sear 1974, 10.

başı, arka yüzünde ise bir gemi pruvası yer almaktadır. As 'ın 1/2 Semis, 1/3 Triens, 1/4 Quadrans, 1/6 Sextans ve 1/12 Uncia'dır[38].

Cumhuriyet döneminin en önemli sikke birimi ise ilk kez M.Ö. 3. yy. son çeyreğinde görülen Denarius'tur. Denarius'un yarısı quinarius, çeyreği ise sestertius adını taşıyordu. Her üçünde de ön yüzde Roma başı, arka yüzde atları üzerinde giden Dioskur kardeşler yer alıyordu. Zamanla önce arka yüzlerinde, daha sonra ise ön yüzlerde tip değişiklikleri olmuştur. Denarius, Caracalla tarafından yaklaşık M.S. 215 yılında tedavüle sokulan 2 denarius değerindeki gümüş Antoninianus'a kadar Roma'nın en önemli gümüş sikkesi olmuştur[39].

Altın sikkeler, Cumhuriyet döneminde oldukça nadir olarak basılmış, düzenli olarak basılan sikkelerle biçimlendirilmemişlerdi. Bu tür sikkeler askeri ve buna benzer acil durumlar için basılmışlardı ve bu sebepten ötürü günümüzde kazılarda oldukça nadir bulunmaktadırlar. Ayrıca Julius Caesar'ın ölümünü takip eden sivil savaş döneminde, Roma'nın kontrolü için mücadele eden kişiler tarafından altın sikkeler, kendi adlarına bastırılmışlardır[40].

M.Ö. 82 ile 23 yılları arasında yaklaşık 60 yıl boyunca Roma'da bronz sikke basılmamıştır ancak Augustus, Roma'nın kontrolünü eline geçirdikten sonra onun sikke basımını yeniden düzenlemesinin bir sonucu olarak, tekrar düzenli olarak basılmaya başlamıştır. Altın ve gümüş sikke basımı imparatorun kontrolü altına girerken, bakır ve pirinçten meydana gelen birimlerin basımı senatonun kontrolü altına verilmiştir. Senato tarafından bastırılan sikkeler üzerinde yer alan SC kısaltması da bunun bir göstergesidir[41].

Roma İmparatorluk devrinin esas sikkesi yine Aureus'dur. Aureus 8.19 gr. ağırlığında olup 25 Denarius değerindedir. İmparatorluk döneminde kullanılan gümüş sikkeler Denarius ve 215 yılında Caracalla tarafından tedavüle sokulan Antoninianus'dur. Yine bu dönemde bakır, bronz ve pirinçten sikkelerde basılmıştır. Bakırlarda birim As'dır. Bunun yanında 4 As değerinde Sestertius, 2 As değerinde Dupondius, bakıra % 20 çinko karıştırılmak suretiyle elde edilen pirinçten yani altın

[38] Atlan 1970, 62.
[39] Tekin 1994, 29-30.
[40] Baydur 1998, 23-28.
[41] Morrison 2002, 91.

renkli bakır manasına gelen Aurichalkum'dan basılmışlardır. As, Semis ve As'ın 1/4'ü olan Quadrans saf bakırdan, 3. yüzyıl'ın ortasından sonra ise bronzdandırlar[42].

Roma imparatorluğu döneminde devlet sikkelerinin yanı sıra başka sikkeler de basılmıştır. Bunlardan birisi de eyalet sikkeleridir. Bunlar devlet namına basıldıkları halde, devletin her tarafında değil, belirli eyaletlerin sınırları dahilinde geçerlerdi. Ön yüzlerinde yine İmparator portre, isim ve unvanları; arka yüzlerinde ise çeşitli tipler yer almıştır. Eyalet sikkelerinden başka himaye altındaki krallarda sikke basmışlardır[43].

Devlet sikkeleri dışında basılan sikkelerden bir diğer grubu da şehir sikkeleri oluşturmaktadır. Merkezi İtalya'da bulunan Roma imparatorluğunun, İtalya dışında egemenliği altında bulunan ve sayıları beş yüzün altında olmayan şehirlerin bastıkları sikkelerdir. Basıldıkları dönem M.Ö. 1. yüzyıldan M.S. 3. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Bu grup sikkelerin büyük çoğunluğu Grek kültürü etkisi altındaki şehirler tarafından basıldıklarından, üzerlerinde yer alan yazı Grekçedir. Şehirler, Roma imparatorluğunun egemenliği altında olduklarından, onlara, Roma devletinin parasın kullanmak yerine, kendi paralarını basma hakkı ya da ayrıcalığı, Roma imparatoru tarafından verilmişti. Bu nedenle şehirler, sikkelerinin ön yüzüne Roma imparatorunun portresi ile isim ve unvanlarını koymuşlardır ya da koymak zorunda bırakılmışlardır. Arka yüzde ise şehri basan sikkenin adı ile o şehrin kendi tipleri yer almaktaydı[44].

M.S. 3. yüzyılda mali krizler başlayınca, İmparatorlar askerlerinin ücretlerini vermek için ya harp yaptıkları yerlerde sikke basmak zorunda kalmışlar ve bu şekilde bu yüz yılın çeşitli darphaneleri meydana gelmiş veya ordu ile birlikte sefere giden seyyar darphaneden (Moneta Comitensis) yararlanmışlardır[45].

M.S. 270-275 yılları arasında Roma İmparatoru olan Aurelianus bozulan imparatorluk sikke sistemini yeniden düzenlemiştir. Şehir darphanelerini kapatmıştır bunun yanı sıra Roma senatosunun da para basma hakkı elinden alınmıştır. Bu durum aynı zamanda şehir otonomluğunun da tamamen sonunu belgelemektedir. Böylece artık otokrat asker imparatorun tekelinde toplanan para basma hakkı, bütün

[42] Atlan 1976, 22.
[43] Atlan 1976, 23.
[44] Tekin 1994, 32.
[45] Atlan 1976, 25.

imparatorluğun tek ve düzenli paraya sahip olmasın sağlayacaktı. Ticaret ve üretimin büyük ölçüde devletleştirilerek kontrol altına almak amacıyla darphane görevliliği işini zorunlu hizmetler arasına alarak askeri bir düzen içerisine sokmuştur[46]. M.S. 271 yılında Roma darphanesinin başında olan Felicissimus'un, paralarda resmi olmayan bir tağşiş yaparak kendisine kazanç sağladığının anlaşılması üzerine isyan ederek kendisini imparator ilan etmesi ve bu isyanın zorla bastırılması, Aurelianus'u bütün darphanelerin yönetimlerini kontrol altına almaya sevk etmiştir. Askeri düzen altına giren darphaneler bundan böyle daha düzenli çalışan kurumlar haline gelmişlerdir[47].

Aurelianus'un yeni parası "aurelianus" un en önemli özelliği, antik çağların ilk gerçek anlamda relatif değerli parası olmasıdır. Daha eski paraların aksine, aurelianuslar içlerinde hiç gümüş barındırmayan, dolayısıyla maden açısından kendileri değersiz oldukları halde, devlet, alım güçlerinin tanıdığı için yüksek alım gücü olan paralardı. Ancak yine paranın kaderi, Diocletianus devrinde, kontrol altına alınana kadar, dengesiz fiyat artışları karşısında karanlıktı. Dolayısıyla, tedavüle sürülen paranın bu hızlı fiyat artışları ile yarışabilmesi imkansızdır[48].

Aurelianus'un reformu sonrası basılan "aurelianuslarda" birimler XXI veya bunun Grekçe karşılığı olan KA işaretleri ile belirtilmeye başlanır. Bu rakamlar sikkenin bir tanesinin başka bir birimde 20 taneye eşit olduğunu gösterdiği düşünülmektedir[49].

Aurelianus'un reformu ile yeni basılan paralardaki bir başka yenilik ise sikkeler üzerinde, sikkenin basımından sorumlu ofisler ve çoğu zaman darphane isimlerinin de yer almaya başlamış olmasıdır. Darphane işareti, sikkenin arka yüzünde ve kesim dediğimiz, tipin yer aldığı zeminin alt kısmında bulunur. Darphane doğrudan doğruya sikkenin basıldığı kentin adının kısaltması olabileceği gibi, bunun önünde ve sonunda da bir takım harfler bulunabilir. Önde olan harfler P (=Pecunia), SM (= Sacra Moneta) ya da M (=Moneta)'dır. Sondaki harf ise, sikkenin, o kentin

[46] Rostovtzeff 1957, 462.
[47] Carson 1965, 232.
[48] Rostovtzeff 1957, 471.
[49] Carson 1965, 231.

hangi atölyesinde, diğer bir ifadeyle merkez darphanenin kaçıncı şubesinde basıldığını gösterir[50].

M.S. 3. yüzyılda tamamıyla bozulan para sistemini düzeltmek için Aurelianus'un (270-275) yaptığı reform başarı sağlamayınca ve 284 yılında imparator olan Diocletianus düzenli sikke basımı için bir reform yaparak yeni bir düzen getirmiştir. Bu büyük reform kesin bir hareketten meydana gelmemekle birlikte daha çok imparatorluğun on yıllık bir dönemini kapsayan seri bir değişikliklerden oluşmaktaydı. Bu reform, ufak birimleri tekrar düzenleyerek ekonominin tekrar istikrar kazanmasını sağlamıştır. Bu reform ile yaklaşık Nero zamanının Denarius'ları ile aynı özelliklere sahip gümüş argenteus ve gümüş suyuna batırılarak piyasaya sürülen follis adı verilen yeni iki birimin ortaya çıkartılmış olmasıdır. Bu dönemde antoninianus tedavülden kaldırılmış olmakla birlikte onun yerine benzer bir sikke on yıllık reform süresi boyunca basılmıştır. Bu sikke antoninianus ile aynı ölçülere sahipti ve ön yüzünde tanıdık şua taca sahipti fakat arka yüzünde XXI işaretini taşımıyor ve içinde hiç gümüş barındırmıyordu. Bu grup sikkeler reform sonrası sikkeler olarak adlandırılmaktadır[51].

Constantinus I (M.S. 306-337) döneminde para sisteminde birkaç değişiklik yapılıp, 309 yılından itibaren solidus adı verilen ve 72 libra değerindeki yeni bir altın sikke basılmıştır[52]. 324 yılından itibaren imparatorluğun her tarafında basılan bu altın sikke Aureus'un yanında devamlı olarak basılmış ikinci altın sikkedir. Bu sikke aynı ağırlıkta olmak üzere baskısı Bizans döneminde de devam etmiştir[53].

Constans döneminde, 348 yılından itibaren follislerin yerine "Büyük Bakır" anlamında Pecunia Maiorina ile Centenionalis adı verilen bakır sikkeler basılmıştır[54]. Magnentius (M.S. 350-353) ve Julian II (M.S. 360-363) dönemlerinde büyük parçalar halinde sikkeler bastırılırken, Gratianus (M.S. 367-383) Centenionalis'e oldukça benzer bir sikke bastırmıştır fakat bu girişimlerin hiçbirinin devamlılığı

[50] Tekin 1998, 17.
[51] Sear 1974, 14.
[52] Baydur 1998, 98.
[53] Miller 1923, 346.
[54] Atlan 1976, 29.

olmamış ve Theodosius I'in M.S. 395 yılında ölümünden sonra, yalnızca küçük bronz birimler düzenli olarak basılmaya başlanmıştır[55].

Roma döneminde basılan devlet sikkelerinin ön yüzünde imparatorun ve aile bireylerinin portreleri ile isim ve unvanları yer alırdı. Sikkenin ön yüzü isim ve unvanlar için yetmezse arka yüzde devam ederdi. Genel olarak imparatorların başlarında defne çelengi vardır. Öldükten yani tanrılaştırıldıktan(Divus) sonra ışınlı bir taç yer alırdı. Constantin'den (M.S. 306-337) sonra ise boncuklardan veya kıymetli taşlardan yapılmış bir taç imparatorun başını süslerdi. İmparator Postumus (M.S. 258-268) ile Probus (M.S. 276-282) miğferle betimlenmişlerdir[56]. Güneş tanrısının sembolü olan Şua taç da kullanılmaktadır. İmparator Hadrianus döneminden itibaren sakallı tasvirlerde görülür ancak M.S. 3. yüzyılın ortalarından itibaren sakal kısalır ve M.S. 4. yüzyıldan itibaren tamamen ortadan kalkar[57].

Sikkelerin arka yüzlerinde en fazla resmedilen tanrılar, tanrıçalar ve personifikasyonlardır. Aynı zamanda binalar, köprüler gibi mimari tipler, hayvanlar ya da semboller de sikkelerin arka yüzünde yer almaktadır[58]. İmparatorlar kendilerinin koruyucusu olarak düşündükleri tanrıların resimlerine arka yüzde yer vermişlerdir. Örneğin; Domitianus döneminde Juppiter ve Minerva, Trajanus ve Commodus zamanında Herkules çokça tasvir edilmiştir. M.S. 2. yy. dan sonra devlet ve şehir sikkeleri üzerinde önceden rastlanmayan ve çok eski devirlere ait Attis, Kybele, Dağ tanrıları, Yer Altı Tanrıları, Ana tanrıçalar, ve İdolleri; Suriye ve Mısır Tanrıları (Isis, Sarapis) görünmeye başlar. M.S. 3. yy. da orduların sevgilisi olan Hercules ve Sol'e önem verilir.

Tanrılar gibi, tanrılara ait tapınaklarda Roma devlet sikkeleri üzerinde sevilen tiplerden biridir. Sikkeye hangi tapınağın resminin konacağını belirlemek İmparatora ait bir işti. Augustus sikkeleri üzerine Juppiter Tonans ve Mars Ultor, Nero sikkeleri üzerine Yanus Tapınağı, Antaninus Pius sikkeleri üzerine Roma ve Venüs tapınağı ile Diva Faustina tapınaklarının resimlerini koydurtmuşlardır.

---

[55] Sear 1974, 14.
[56] Atlan 1976, 25.
[57] Gür 1976, 11.
[58] Tekin 1994, 31.

Sivil binalardan Ostia Limanı, Flavi'ler amphitiyatrosu, Traianus'un Tuna köprüsü, Caracalla hamamları, zafer takları vb. yapılar ile basitleştirilmiş şehir tasvirleri içlerindeki en önemli binalar belirtilerek yer alırdı.

Personifikasyonlardan İmparator'ların devlet sınırları içerisinde ve Roma'da yaşayan halka karşı tutumunu canlandırmak için yararlanılırdı. Felicitas, Fortuna, Hilaritas, Salus, Publica tipleri İmparatorun halka sağlamak istediği mutluluk, sağlık ve iyi durumu; Virtus, Iustitia, Clementia tipleri İmparator'un halka karşı olan fazilet, adalet ve yumuşaklığını göstermekteydi[59].

Geç Roma döneminde ise sikkelerin arka yüzlerindeki çeşitlilik azalmış, genellikle GLORIA EXERCITVS (Ordunun ihtişamı), IOVI CONSERVATORI (koruyucu Iupitere), SALVS PVBLICA (Halkın sağlığı), CONCORDIA MILITVM (Ordunun birliği), GENIO POPVLI ROMANI (Roma halkının manevi gücü) türünden lejandlar yazılmıştır. Tanrılardan Iupiter, Herakles ve Mars'a yer verilmiş daha sonra ise Mars ve Herakles'in yerini güneş tanrısı Sol almıştır. Elinde çelenk tutan Victoria, çelenk içinde VOTA yazısı, kadırga üzerinde duran ya da alay sancağı tutan imparator, taht üzerinde oturan Roma ve Constantinopolis personifikasyonları, askeri figürler ve semboller bu dönemde sıkça kullanılan betimlemelerdir[60].

Roma İmparatoru Theodosius'un M.S. 395 yılında, imparatorluğu oğulları Arcadius ve Honorius arasında bölüştürmesiyle Doğu Roma yani Bizans İmparatorluğu ortaya çıkmış, Arcadius ise Bizans İmparatorluğu'nun ilk imparatoru olmuştur. Ancak Bizans sikkeleri Arcadius'un sikkeleriyle değil de, kendisinden neredeyse yüzyıl sonra tahtta geçmiş olan Anastasius'un (M.S. 491-518) sikkeleriyle başlatılır. Bunun en basit ve tek nedeni, gerek Arcadius gerekse ondan sonra tahtta geçen birkaç imparatorun sikkeleri yine yine Geç Roma sikkelerine benzemektedir. Anastasius'tan itibaren ise sikkeler özellikle bronzlar, farklılık göstermektedir. Bu farklılık, Bizans sikkelerinin Anastasius ile başlatılmasının uygun olacağını göstermektedir[61]. Bu dönemde ön yüzde, imparatorun büstü cepheden ya da profilden gösterilirken, arka yüzdeki sikke birimlerinde çok yeni bir düzenlemeye

[59] Atlan 1976, 26.
[60] Okçu vd. 2005, 164.
[61] Tekin 1994, 32.

gidilmiştir[62]. Bundan böyle sikke birimleri, nummus değerini gösteren Yunan harfleriyle gösterilmeye başlanmıştır[63]. Bakır sikkelerde en büyük birimin 40 nummi (1 follis) değerinde olduğunu görülmektedir. Bunu belirtmek için sikkenin arka yüzüne büyük bir M harfi konmuştur[64]. Bunun yarısı değerindeki yarım follis K harfini, decanummium denen çeyrek follis I harfini, pentanummium denen ve çeyrek follisin yarısı değerindeki birimde E harfi ile gösterilmektedir[65].

Sonuçta, Bizans sikkelerinin I. Anastasius'un 498 yılında yaptığı sikke reformu ile başlayıp Konstantinopolis'in 1453'teki fethi sırasında tahtta olan XI. Konstantinos'a kadar olan dönemi kapsadığı söylenebilir. 1204'teki Latin istilasından sonra kurulan Nikaia, Epiros, Thessalonika imparatorlukları ile Trabzon imparatorluğu sikkeleri de Bizans sikkeleri kapsamı içinde ele alınmaktadır[66]. Bizans İmparatorluğu döneminde sikkeler devlet tarafından basılmış, özerk konumdaki şehirlerin sikke basma hakkı tamamen ortadan kaldırılmıştır[67].

Bizans sikkeleri esas olarak altın, gümüş ve bakır olmak üzere üç metalden basılmıştır. Ancak 11. yüzyıldan sonra ekonomik kriz nedeniyle ayarı düşük altın (elektron) ve ayarı düşük gümüş (billon) sikkeler de yoğun olarak basılmıştır[68].

Bizans altın sikke birimi yaklaşık 4.55 gr ağırlığındaki "solidus"tur(yun. tekil nomisma, çoğul nomismata). Solidus, Diocletianus (284-305) ve I. Constantinus(306-337) dönemlerinde yapılan para reformları sonucu tedavüle çıkarılmıştı. Roma librasının 1/72'si ağırlığında olan solidus 24 karat ayarındaydı. 1 libra, 327.45 gr., 1 karat ise 0.189 gr. ağırlığındaydı. Karat çok küçük olduğundan sikke olarak basılmamış olup yalnızca ağırlık hesaplamada kullanılan bir ölçü olarak kullanılmıştır[69].

Bizans para teorisi, bir altın paranın değerinin külçe olarak içerdiği maden miktarına eşdeğer olduğu varsayımına dayanıyordu. Dolayısıyla solidus ortaya çıkışında altı yüzyıl sonra bile aynı ağırlığa ve saflığa sahipti[70]. Solidus'un arka

[62] Karwiese 1995, 36.
[63] Harl 2002, 34.
[64] Tekin 1999, 28.
[65] Grierson 1999, 18.
[66] Tekin 1999, 28.
[67] Okçu vd. 2005, 178.
[68] Tekin 1999, 37.
[69] Tekin 1999, 37.
[70] Hendy 1969, 5.

yüzünde, kesimde yer alan darphane işaretinin sonundaki OB (Obryzum), altın ayarının yüksek olduğunu saflığını göstermektedir. Solidus'un yarısı semissis (2.25 gr.) ve üçte biri tremissis (1.52 gr)'di. 9. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde ise semissis ve tremissis basımına son verilmiştir[71].

Nomisma'nın ayarı ve kalitesi IV. Mikhael (1034-1040) ile birlikte bozulmaya başladı. 1071'deki Malazgirt yenilgisinden sonra ve I. Aleksios döneminde nomismanın içindeki altın miktarı neredeyse %75 oranında azalmıştır. 1092 yılında I. Aleksios bir para reformu yapmak zorunda kalmıştır. Yeni düzenlemede nomismanın yerine hyperpyron adında yeni bir altın sikke tedavüle sokuldu fakat bu kez altının ayarı 24 karat yerine 20 ½ karata düşmüştü. Nomisma'dan farklı olarak, hyperpyronun bir yüzü çukur, bir yüzü bombeliydi. Bu sikkeler numismatik literatüründe "scyphate" (çukur) olarak adlandırılmaktadırlar. Altın hyperpyron ayarı Bizans imparatorluğunun zayıflamasına paralel olarak düşmüştür. En son 11 karat olarak V. Ioannes (1341-1391) döneminde basılmıştır. Bizans altın sikkeleri 14. yüzyılın ortalarında 1350 yılında sona ermiştir[72].

Bizans gümüş sikkeleri, altın ve bakır sikkelere göre daha az sayıda basılmıştır[73]. M.S. 3. yüzyıldan itibaren gümüş rezervlerinin azalması nedeniyle Diocletianus ve I. Constantinus yaptıkları reformları ile gümüş sikkeler birim olarak değerini düşürmüşlerdir. Gümüş yerini altın sikkeler yoğun olarak kullanıma girmiştir[74].

Gümüş sikke olarak Arcadius döneminden beri bilinen siliqua ve miliaresion kullanılmaktaydı. Heraclius (610-641) döneminde hexagram adlı yeni bir gümüş sikke tedavüle çıkarılmıştır ancak bu sikke 8. yüzyılın başlarında tedavülden kaldırılmıştır. III. Leon döneminde (717-741) miliaresion daha ince basıldı. Bu sikke I. Aleksios dönemine kadar tedavülde kaldı. 11. yüzyılda Miliaresion'un alt katları da basıldı[75].

I. Aleksios'un 1092 yılında reformundan sonra % 7'si gümüş olan çukur sikkeler basılmıştır. Bu gümüş sikke aspron trachy olup, altın hyperpyron sikkenin

[71] Tekin 1999, 37.
[72] Tekin 1999, 38-39.
[73] Harl 2002, 24; Mutlu 2006, 183.
[74] Tek 2002, 182.
[75] Tekin 1999, 39.

1/48'i değerindeydi. I. Manuel (1143-1180) döneminde aspron trachy'in değeri iyice azaldı ve II. Isaakios (1185-1195) dönemine gelindiğinde 1 aspron trachy altın hyperpyron'un 1/184'ü oldu[76].

II. Andronikos (1282-1328) "basilicon" adlı Venedik gümüş "ducat"sına benzeyen geniş fakat çukur olmayan yeni bir gümüş sikke tedavüle soktu. Tedavüle girdiği yıldan yaklaşık 50 yıl sonra ortadan kalkan bu sikke hyperpyron'un 1/12'si değerindeydi[77].

14. yüzyılın üçüncü çeyreği içinde, V. Ioannes'in (1341-1391) iktidarı döneminde altın sikkenin yerini, hyperpyron adını taşıyan gümüş sikke aldı. Gümüş hyperpyron, aynı adı taşıyan önceki altın hyperpyron'un yarısı değerindeydi. Bu sikke "stavraton" olarak da bilinmektedir[78].

Anastasius'un 498 yılında para sisteminde yaptığı köklü değişikler esas olarak bakır sikkelerde kendini göstermiştir. Bu reformla birlikte bakır sikkeler 40, 20, 10 Nummi'lik birimlere ayrılmıştır. 40 Nummi olanlar follis, 20 Nummi olanlar yarım follis, 10 Nummi'lik olanlar ise Dekanummia olarak adlandırılmıştır. Bu yeni bakır sikkelerin ön yüzlerinde imparatorun büstü yer alırken, arka yüzlerinde sikkenin değerinin gösteren Grek harfleri bulunmaktadır. Follis M, yarım follis K, dekanummia I ile gösterilmektedir. Reformun ilk evrelerinde 40 nummi yaklaşık 9 gr. ağırlığında ve 24 mm. çapındadır. 20 nummi 4,5 gr. ağırlığında 20 mm. çapında 10 nummi ise yaklaşık 2,25 gr. ağırlığında 16 mm. çapındaydı.

512 yılına gelindiğinde ise bu sikkelerin ağırlıkları iki katına çıkartılmış ve Є değer işaretine sahip 5 nummiler (Pentanummia) tedavüle sokulmuştur. Pentanummia bir önceki dönemde Dekanummia'nın sahip olduğu ağırlık olan 2,25 gr. ağırlığında basılmıştır. Sikkelerin çapları ise 39-30 mm. kadar çıkartılmıştır.

Bakır sikkeler bu dönemde faaliyet gösteren dört darphaneden üçünde basılmıştır. Bunlar; Konstantinopolis, Nicomedia, Antiocheia'dır. Nicomedia darphanesi Anastasius devrinde yalnızca bakır sikke basmıştır[79].

Bizans sikkelerini Grek ve Roma sikkeleriyle karşılaştırdığımız zaman, bu sikkelere göre daha kaba, işçilik ve baskı kalitesi açısından oldukça zayıftır. Sikkeler

[76] Tekin 1999, 39.
[77] Grierson 1999, 16.
[78] Tekin 1999, 39-40.
[79] Hahn 1973, 33-37.

üzerindeki tipler birbirlerinin eşi, yani monoton şekildedir. İmparator portreleri baş veya büst olarak profil veya cephedendir. Iustinus I (518-527)'den itibaren İmparatorlar sikkelerde bütün boylarıyla ve yalnız imparator değil, karısı, oğulları ve akrabaları ile yer almışlardır. Boydan tasvirler Bizans sikkelerinin sonuna kadar devam etmiştir[80].

Bizans sikkelerindeki önemli bir portre resmetme değişikliği de, portrenin Roma sikkelerinde olduğu gibi profilden değil, cepheden resmedilmesidir. Tam cepheden resmetme I. Justinianus (527-565) sikkeleri ile başlar. Profilden resmetme ise bir süre daha devam eder, M.S. 7. yüzyılda tamamen ortadan kalkar[81].

I. Justinianus döneminden itibaren cepheden, zırhlı ve miğferli, sağ elinde küreli haç, sol omzunda kalkan tutan büst betimlemeleri de başlatılmış ve bu tarz giderek kalıcı olmuştur[82]. I. Justinianus'un 12. iktidar yılından yani, 539 yılından itibaren arka yüzdeki değer işaretlerinin sağ boşluğunda iktidar yılını gösteren ve Latince harflerden oluşan sayılar yer almaya başlamıştır[83]. M.S. 8. yüzyılın başlarından sonra bu uygulama kalkar. Latin rakamlarıyla yazılan tahtta çıkış yılı, bize aynı zamanda sikkenin basıldığı tarihi vermektedir. Tahtta çıkış yılı ile birlikte, genellikle ANNO (yıl) lejantı da görülür[84]. Yine bu dönemde 528 yılında meydana gelen bir depremden sonra Antiocheia'nın adının Theoupolis'e (Tanrının kenti) çevrilmesidir. Bundan böyle bakır sikkelerde darphane işareti ANTIX yerine THEUP şeklindedir[85].

Phokas (602-610) döneminde yüzde sakal belirgin hale gelmiş, onu izleyen Heraclius döneminde sakal uzamaya başlamıştır. Özellikle sikkelerin ön yüzünde, birlikte gösterilen baba ve oğul büstlerinde imparator uzun sakallı olarak resmedilmiştir. Heraclius döneminde Latince yerini Grekçeye bırakmış, kilisenin de kullandığı bu dil devletin resmi dili olmuştur[86]. Phokas döneminde sikkelerin arka

[80] Atlan 1976, 30.
[81] Tekin 1998, 22.
[82] Okçu vd. 2005, 179.
[83] Grierson 1982, 19; Harl 2002, 10.
[84] Tekin 1998, 23.
[85] Tekin 1999, 48.
[86] Okçu vd. 2005, 179.

yüzündeki değer işaretleri ise II. Tiberius'un (578-582) sikkelerine benzer bir şekilde, m veya XX şeklindedir[87].

7. yüzyılda follislerde bir düşüş görülmektedir. 7. yüzyılın sonlarında ise imparatorun tahtta çıkış yıllarında tek tük iyileşmeler görülür. Isauria'lı imparatorlar döneminde (717-797) bakır follisler altın sikkelerde olduğu gibi basitleştirmeye maruz kalmıştır. V. Constantinus (741-775) iktidarının ortalarında Decanummia ve Pentanummia neredeyse son kez basılıyordu. Bunun yanında VI. Constantinus döneminde (780-797) döneminde follisler M işaretinin iki yanında anlamsız XXX/NNN taşır[88].

835 yılında Theophilos (829-842) önceki 175 yılın kötü bakır follislerini toplatıp yeniden darp ettirmiştir. Bu yeni follis yalnızca Grek harflerini taşımakta ve 288 tanesi bir altın nomismaya denk gelmekteydi. Ön yüzde tören lorosu ve tacıyla yarım ya da üç çeyrek imparator tasviri betimlenmiştir. Arka yüzde dört veya beş satır halinde imparator ismi yazardı. Erken Makedonya Hanedanlığı döneminde (867-969) iki ya da üç imparatorluk figür tasvir edilmiştir. Theophilos ve II. Nikephoros Phokas (963-969) arasındaki döneminde bu follisler çok sayıda basılmıştır[89].

Bizans sikkelerinde ön yüzde İsa'nın görülmesi II. Justinianus (685-695 ve 705-711) dönemine rastlar. II. Justinianus dönemine ait solidus üzerinde ilk defa "krallar kralı İsa" lejantı ile birlikte İsa büstü yer almıştır[90]. İkonoklazm döneminde (726-842) İsa'nın tasviri kalkar ve tekrar imparatorların büstleri konmaya başlar. Meryem ise ancak VI. Leon (886-912) döneminde sikkelerde görülür[91].

I. Ioannes Tzimiskez (969-976) bakır follislerin dizaynını değiştirmiştir. Yeni düzenlemeye göre; ön yüzde imparator portresinin yerine İsa'nın büstü vardır, arka yüzde ise dört satır halinde bir yazı bulunmaktadır. Bu sikkeler anonim bakır follisler olarak anılmaktadır[92]. İlk kez I. Johannes (969-976) tarafından basılan anonim sikkelerin bu biçimi yaklaşık yüz yıl sürmüştür; ancak X. Constantinus (1059-1067) döneminde İsa'nın portresi yerine imparatorların portreleri konmaya başlanmıştır.

[87] Hahn 1975, 60.
[88] Grierson 1999, 20.
[89] Harl 2002, 24-25.
[90] Okçu vd. 2005, 179.
[91] Tekin 1998, 22.
[92] Thompson 1956, 74-115; Metcalf 1970, 199-219.

11. yüzyıldan itibaren arka yüz tipleri çeşitlenmesine rağmen yine de İsa ve Meryem figürleri ile azizlere ait tasvirler çoğunluktadır[93].

Follislerin ayarı 1028'den sonra sürekli olarak düşürülmüştür. Bunun nedeni her gelen imparatorun, kendinden önceki imparatora ait sikkeleri yeniden darp etmeleridir. Eski sikkelerin bu dönüşümü ağırlık standartlarının ve tasvirlerin bozulmasına neden olmuştur[94]. IX. Konstantinos'un (1042-1055) altın nomisma'nın değerini düşürmesiyle, gümüş sikkelerin basılması önemli ölçüde durdurulmuştur[95].

1092 yılında I. Aleksios, "Anonim Bronz Sikkeleri" kaldırarak yerine küçük ve çukur olmayan yayvan bir sikke tedavüle sokmuştur. Altın tetartera'yı hatırlatan bu sikkeler bakır tetarteron olarak anılır. 12. yüzyıl boyunca Konstantinopolis ve Thessalonika'da basılan sikkelerin bir yüzünde imparatorun büstü ya da ayakta tasviri diğer yüzünde İsa, Meryem, Aziz ya da monogramlar tasvir edilmiştir. 13. yüzyılın sonlarında tetarteronlar diğer bakır sikkeler gibi ortadan kalkar. II. Andronikos ve III. Andronikos dönemlerinde (1328-1341) "Assaria" adı verilen hafif bir bakır sikke tedavüle girmiştir. 1367 yılında imparator V. Ioannes "tornese" ve bundan 1 gr. hafif olan "follaro" adında iki bakır birim tedavüle girmiştir[96].

2.2. Dağlık Kilikya ve Kelenderis'in Tarihsel Gelişimi

Eskiçağ'da Kilikya Bölgesi, kuzeyde Lykaonia, batıda Pisidia ve Pamphylia, doğuda ise Syria ile sınır oluşturmaktadır. Güneyini ise doğal bir sınır olan Kilikya Denizi çevrelemektedir[97]. Lykaonia ve Kilikya arasındaki doğal sınırı, Kilikya Tauroslarının bir kolu olan Amanos ile aksi yöne doğru uzanan Antitauroslar oluşturmaktaydı[98].

---

[93] Tekin 1998, 22.
[94] Harl 2002, 35.
[95] Mutlu 2006, 185.
[96] Grierson 1999, 22.
[97] Strabon , XI, 7.
[98] Strabon, XII, 2.

Kilikya bölgesi kendi içerisinde Dağlık (Tracheia ve Aspera veya Tracheiotis) ve Ovalık (Pedias ve Campestris) olarak iki alt bölgeye ayrılır[99]. Antik kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre, Ovalık Kilikia, Soli ve Tarsos'tan Issos'a ve oradan da Tauros Kappadokialılar'ın yerleşmiş oldukları kuzey kısımlara kadar uzanmaktadır[100].

Dağlık ve Ovalık Kilikya'yı birbirlerinden ayıran sınır Lamas Çayı (Limonlu)'dır. Sınır Lamas çayı olmakla beraber, eski Kalykadnos (Göksu)'un getirdiği alüvyonlardan oluşmuş Göksu Deltası'ndan batıya doğru Manavgat Çayı'na kadar uzanan dağlık bölgenin, ovalık bölgeden her yönüyle farklı olduğu açıktır.

Dağlık Kilikya bölgesini kısaca tanımlayacak olursak; Anadolu'nun güney kıyılarında Silifke-Anamur kesiminde yer alır. Torosların ilk yükseltilerini oluşturan ve çoğu zaman denizden birdenbire yükselen tepeler ve bunlar arasında, fazla geniş olmayan alüviyal kıyı düzlükleri egemendir. Girintiler ve çıkıntılarla parçalanmış bu kıyının gerisinde, Göksu nehri ve onun kollarının oluşturduğu vadilere kadar, fazla engebeli olmayan ve denizden yüksekliği ortalama 400-600 m. arasında değişen Taşeli platosunda bulur. Kıyı ile platoyu birbirinden ayıran tepelerin arasındaki derin vadilerden doğan ve debisi mevsimlere göre değişen küçük akarsular, dar ve küçük kıyı düzlükleri üzerinden denize dökülür. Çoğu yerde kıyıdan başlayan çamlıklar ve makiler yanında, özellikle yaylalarda, sedir ve meşe bölgenin bitki örtüsünü oluşturmaktadır.

Dağlık Kilikya'nın kıyı kentleri rüzgardan korunaklı koyların batısındaki yamaçlara, yarımadaların ve adaların üzerine kurulmuşlardı. Kıyıdaki alüviyal düzlükleri çevreleyen ve denizden itibaren yükselen tepeler, her yerleşmenin

[99] Tekocak 2006, 5.
[100] Strabon, XIV, 1.

bulunduğu yöreyi diğerinden ayırmaktaydı. Bu yüzden kıyı boyu kara yolu ulaşımı bazen olanaksızdı ve bu gibi yerlere ulaşım, bu tepeler arasındaki vadilerden, dere yataklarından veya sırtlar üzerindeki dar yollardan sağlanıyordu. Oldukça güç koşullarda sağlanan bu ulaşım, aynı zamanda iç kesimdeki yerleşmelerle kıyı kentleri arasındaki ilişkinin de kopuk olmasının bir nedeniydi. Bu yüzden, kıyı kesiminde erken tarihi çağlarda kurulmuş kentler bulunduğu halde, yaylalarda bunların sayısı azdı. Ancak Helenistik çağlardan itibaren, kıyıdan iç kesimlere giden yolların güzergahında veya bunların kavşak yerlerinde olan kentler, gelişmeyi başarmışlardı. Roma çağında ise, kıyı ve iç kısımlardaki kentleri birbirine bağlayan ve aynı zamanda oldukça işlek bir duruma gelen bir karayolu ağı kuruldu[101].

Dağlık Kilikya Bölgesi ise kendi içerisinde beş alt bölgeye ayrılmıştır[102]. Bu beş bölgenin dışında Cetis, Lalatis ve Campestris gibi alt bölgelerin varlığı da bilinmektedir.

Yukarıda tanımladığız Dağlık Kilikya bölgesinin kısaca Geç Antik Çağ tarihine kısaca bakacak olursak M.S. 333 yılında Kilikya'da bir veba salgınının olduğunu görmekteyiz. Ertesi sene ise "Deve Sürücülerinin Başı" Kalokairos isyanı ortaya çıkmıştır ve bu isyan Flavius Dalmatius tarafından Kalokairos'un idam edilmesiyle son bulmuştur. Bu duraklama devri yaklaşık iki yüz yıl, yani 5. yüzyıldan itibaren kilise ve bazilika inşaatları yoğunlaşıncaya kadar sürmüştür. Bu çöküşün izlerini hemen her Kilikya kentinde görmek mümkündür. Bu açıdan bakıldığında bölgedeki kalıntıları tarihlerken hep ya 'Geç Roma Devri', ya da 'Erken

[101] Zoroğlu 1994, 1-2.

[102] Bu bölgeler Mitford-Andrews 1990, 2136-2137 de; Doğu Pamfilya, Merkez Dağlık Kilikya, Kalykadnos'ta Seleukeia'nın Serbest Sehri, Orta Kalykadnos, Güney ve Doğu İsauria Bölgesi olarak belirtilmektedir.

Bizans Devri', ibarelerinin kullanılması bile çok karakteristiktir. Bir başka deyişle Kilikya kentlerinin çoğu bu dönemde yıkılıp gitmiştir[103].

M.S. 359 yılında yapılan Sasani savaşları sırasında, Kilikya bölgesi stratejik ve jeopolitik konumundan dolayı, bir geçiş bölgesi durumdaydı. Kaynaklardan edinilen bilgilere göre İmparator II. Constantinus M.S. 360 yılında Mezopotamya'ya karşı düzenlediği başarısız sefer sonrasında Kilikya üzerinden geri çekilmiştir ve Mopsukrenai kentinde ölmüştür.

M.S. 367/368 yılında Isaurialılar ayaklanarak Pamphylia ve Kilikya kentlerini yağmalamaya başladılar. Asia Diocesesi'nin *vicanus'u* olan Musonius, *diogmitae* adı verilen birlikleri ile Isaurialılar'ın üzerine yürümüş olmasına rağmen, uğradığı ihanet sonucunda yenilgiye uğramıştır. Ancak yeni ve daha düzenli destek güçlerinin yardımıyla Isaurialılar dağlara geri çekilmek zorunda kalmış ve ateşkes istemişlerdir. Romalılar bunu kabul etmiş ve Isaurialılar ile bir barış antlaşması imzalamışlardır[104].

Antik kaynaklardan aktarılan bilgilerden, Doğu Karadeniz halklarından olan *Tzannoi* kabilesinin Kappadokia üzerinden, talan etmek amacıyla Kilikya'ya girdiğini öğrenmekteyiz. M.S. 397/98 yılında Hunlar Antiocheia ad Orontem (Antakya) kentine girmişler ancak daha fazla doğuya ilerleyememişlerdi[105]. Bölgenin bu dönemlerdeki karışıklığından yararlanan Isaurialılar yeniden ayaklanmış ve Kilikya'dan başlayarak Filistin'e kadar olan hattı yağmalamaya başlamışlardır ve ancak M.S. 400 yılında *Magister militum per Orientem* olan Flavius Fravitta tarafından yenilgiye uğratılabilmişlerdir.

---

[103] Ünal, Girginer 2007, 271.
[104] Hellenkemper 1990, 37.
[105] Hellenkemper 1990, 38.

Kilikya M.S. 531 yılında Hun akınlarına ve M.S. 540 yılında yeniden Sasani istilalarına maruz kalmıştır. Kilikya'da Bizans hakimiyetinin zayıflaması Arap saldırı ve işgallerinden çok önceleri, yani daha Justinianus'un tahta çıkmasıyla başlamıştır. 540'ta Kilikya'nın doğusuna yönelen Pers saldırıları, Arap işgalinin arifesine kadar sürüp gitti ve artık iyice yaklaşan Arap işgallerine bir nevi öncülük yaptı[106].

Kilikya üzerine Pers ve Araplar tarafından gelen tehlikelere şimdi bir de doğal afetler eklenecekti. Keza Kilikya deprem, kıtlık ve salgın hastalıkların adeta bir saldırısına uğrayacaktır. 525 ve 561'de Anazarbos depremi, 537 ve 550' de Tarsus Kydnos Nehri'nin taşmasından ve 542/543'te tüm bölge vebadan büyük zarar görecektir. Bu arada başkentte yeşiller ile maviler arasındaki partizanlık hiziplerinin eyaletlere de sıçraması, idari sistemin zayıflamasına neden olacaktır. Mavilerin partisinden Kilikyalı iki kişinin, Kilikya valisi Kallinikos'a saldırmaları üzerine vali saldırganları tutukladı ve bir mahkemeden sonra idam ettirdi. Bunun üzerine mavilerin tarafını tutan İmparatoriçe Theodora işe karıştı ve Kallinikos tutuklanarak sorgusuz sualsiz kazığa çıkarıldı[107]. İmparator Justinianus'un Kilikya'daki isyanları bastırmakla görevlendirdiği, kendisi de Kilikyalı olan Malthanes görevini kötüye kullanarak yolsuzluklara girişti ve kendisini zengin etti. Mavilerin Tarsus'ta isyan etmeleri üzerine oraya saldırdı ve isyanı bastırdı. Tüm protestolara rağmen imparator onu görevden almadı. İşte tüm bu olay ve entrikalarda Arap işgallerine adeta davetiye çıkarttı[108].

Aslında Kilikya'da baş gösteren Bizans çöküşünün temelinde Arap işgalleri ve yağmaları yatmamaktaydı. Bunu hazırlayan başlıca sebepler vardı. Önce

[106] Ünal, Girginer 2007, 278.
[107] Prokopius 2001, 109.
[108] Prokopius 2001, 159-160.

Sasaniler'in M.S. 7. yüzyılın ortalarından itibaren 611'de Antakya, Adana ve Tarsus'a girmeleriyle başlayan, sonra da Arap saldırılarıyla devem eden savaş ve yağmalar sonucu Kilikya'nın nüfusu neredeyse boşalmış, ekonomisi çökmüş, kentler harap olmuş ve boşaltılmıştı. İmparator Herakleios, 613 yılında Antakya yakınlarında Persler'e karşı fena bir yenilgiye uğrayınca, Kilikya içlerine doğru çekildi. Ancak Persler panik halinde kaçan imparatoru Amanos Dağı geçitlerinden birinde sıkıştırarak onu bir kez daha hezimete uğrattılar. Persler Tarsus dahil tüm Kilikya'yı işgal edince, Kilikya'daki Bizans askerlerinin aylıkları ve iaşelerinin ödenmesi tehlikeye girdi[109]. 618'de muhtemelen Silifke'ye kadar gelen Persler, 622'de tüm Kilikya'ya sahip olmayı başardılar. Herakleios Persler'i yenerek Kilikya'yı kurtarmış ama onun bu zaferi kısa sürmüştür. Keza bir süre sonra Araplar tüm kuvvetleriyle Bizans'ın karşısına dikilmişlerdir[110]. 638 yılında Araplar Çukurova'yı yakıp yıkmaya başladılar. 'Yaz Gazveleri' denen bu seferler sırasında Araplar Antakya üzerinden Adana ve Tarsus istikametine ilerlediler. Arap birlikleri 637 veya 641'de Misis ve Tarsus'a kadar gelmişlerdi. Kasidiye (637) ve Nihavent (642) savaşlarında Araplar Sasaniler karşısında büyük bir üstünlük gösterdiler. Ermeni komutan Valentinus, Arapları Kilikya'dan geri püskürtmüştü. Arap saldırıları 647, 649 ve 650'de devam etti ve İsauria ile Anadolu içlerine kadar ilerledi[111].

Orta Dağlık Kilikya'nın bir liman kenti olan Kelenderis antik kentinin tarihsel gelişimine kısaca bakacak olursak; kentin kalıntıları, Silifke'nin batısında, Anamur'un doğusunda, eskiden Gilindire olarak bilinen, bugünkü Aydıncık ilçesinde

[109] Foss 1975, 729.
[110] Kaegi 2000, 58-59-60.
[111] Ünal, Girginer 2007, 280-281.

bulunmaktadır[112]. Kente ait kalıntılar, doğuda Sancak burnu ile batıda Karabıyık burnunda bulunan Saplı Ada arasında toplanmıştır[113].

Dağlık bir bölgede kurulmuş olmasından dolayı tarıma elverişli topraklardan yoksun olan kentin yayla kesimi orman bakımından zengindir. Bunun yanı sıra, geçmişte, bugün de olduğu gibi bağcılık, kısmen de olsa zeytin ve zeytinyağı üretimi yapıldığına ait kalıntılar bulunmaktadır[114].

Kent bulunduğu konum itibariyle bölgedeki diğer kentlere göre hem karayolu hem de deniz yolu ulaşımında avantajlıdır[115]. Ulaşım yönünden sahip olduğu bu elverişli konumu sayesinde de bir yandan iç bölgelerdeki kentler ile diğer yandan da kıyı kentleri ile ilişki kurabilmiş ve kurduğu ilişkileri devam ettirebilmiştir[116].

Kelenderis efsaneye göre Tarsos kentini de kuran Hitit - Syria tanrısı Sandon tarafından kurulmuştu. Bunun dışında kentin Samos kolonilerinden biri olduğu söylense de Samoslular'dan önce burada bir yerli halkın ikamet ettiği düşünülmektedir[117]. Kelenderis antik kentinde 1987 yılında başlatılan ve günümüzde de devam etmekte olan kazılarda kentteki ilk yerleşimin M.Ö. 8. yüzyıl sonlarına kadar uzandığı tespit edilmişti. 2000 yılında bir rastlantı sonucu bulunan Gilindire Mağarası'ndan toplanan seramik malzemenin değerlendirilmesiyle kentin tarihinin Kalkolitik ve Erken Tunç Çağlarına kadar gidebileceğini ortaya konmuştur. 2002 yılında başlatılan sualtı çalışmalarından elde edilen veriler de kentin tarihinin Geç Tunç çağına kadar uzanabileceğini göstermiştir[118]. M.Ö. 8. yüzyılın sonlarında Fenikeliler ve Ionialılar tarafından kolonize edilen kent, M.Ö. 5-4. yüzyıllarda Pers hakimiyeti altına girmiştir[119]. Kent yine bu yüzyıllar arasında kendi parasını basmıştır[120]. Bununla birlikte kentteki Hellen etkisi, Delos Birliği'nin bir üyesi olması ve bastığı paralarda Yunan efsanelerini betimleyen figürler kullanılmasından görülebilmektedir[121].

---

[112] Zoroğlu 1994, 2.
[113] Kentin topografyasıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Zoroğlu 1994, 2-3.
[114] Zoroğlu 1994, 3.
[115] Antik kentin yolları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Zoroğlu 1994, 4-5.
[116] Tekocak 2006, 8.
[117] Magie 1950, 268.
[118] Zoroğlu vd. 2004, 459.
[119] Zoroğlu-Durduran vd. 2005, 3.
[120] Jones 1937, 196.
[121] Magie 1950, 268.

Kentin en parlak dönemini yaşadığı Klasik çağda ise, Anadolu ile Kıbrıs arasında bir uğrak noktası olmuş, bir başka ifadeyle, Helenistik çağda da devam etmiş olan, Anadolu ile Kıbrıs arasındaki ticarette aktif rol oynamıştır[122].

Büyük İskender'in Anadolu'ya gelmesi ve Pers hakimiyetini sona erdirmesiyle kent Makedonya hakimiyeti altına girmiştir. Büyük İskender'in ölümüyle birlikte bölgede bitmek bilmeyen bir karışıklık dönemi başlamış ve uzunca bir süre devam etmiştir. Bununla birlikte özellikle de Dağlık Kilikya'da korsanlar ve dağ kavimleri yolcuları soyarak tedirginlik yaratmışlardır. M.Ö. 3. yüzyılın ortalarında kentin özellikle II. Ptolemaios Philadelphos döneminde, Mısır krallığının egemenliğinde olduğu söylenebilir. Sonraki dönemlerde ise Kelenderis'in tarihi karanlıktır. Bunun nedeni bu dönemde Akdeniz'de hakim olan korsanların etkinliğidir. Ancak Roma'nın bu tehdide müdahale etmesi esnasında kent yeniden sivrilmiş ve Roma ile işbirliği yaparak korsanlara karşı mücadele vermişti[123].

Kelenderis M.Ö. 1. ve M.S. 1. yüzyıllarda bir liman kenti olma özelliğini devam ettirmiştir. M.Ö. 81 yılı dolaylarına ait bir yazıtta, Karya'daki, Lagina Hekate tapınağının kutsallığını kabul eden kentler arasında Kelenderis'in de isminin sayılması kentin hiç de küçümsenmeyecek geniş ilişkilerini gösteren bir belgedir. 1992 yılında Aşağı Şehir'de ele geçirilen bir heykel kaidesi üzerindeki yazıt Vespasianus dönemine ait olup imparatora ithaf edilmiştir. Bu yazıtın imparatora ithaf edilmiş olması kentin Roma ile korsan seferleri sırasında geliştirilmeye çalışılan ilişkilerinin bir başka kanıtıdır[124]. Bu yazıt aynı zamanda bölgesel imara önem veren imparatorun belki de Kelenderis kentine yol dışında başka yardımlarının da olduğunu ve kentin de bu yardıma karşı şükranlarını sunmuş olabilecekleri ihtimalini akla getirmektedir. Trajan Decius dönemine kadar aralıklarla devam eden Kelenderis darplı Roma sikkelerinin basımı Domitian döneminde başlamıştır[125]. Tüm bu veriler Roma İmparatorluk çağında Kelenderis'in küçük bir liman kenti olarak önemini koruduğunu gösterir.

---

[122] Zoroğlu 1994b, 445.
[123] Zoroğlu-Durduran vd. 2005, 2.
[124] Zoroğlu 1994, 24.
[125] Head 1911, 719.

Geç antik çağda Kelenderis hakkındaki bilgilerimizi birkaç kalıntı dışında kazı çalışmalarından elde etmekteyiz[126]. Aşağı şehir sondajında, 1992 yılında yapılan kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan zemin mozaiği kentin geç antik dönemi hakkında önemli bilgiler elde etmemizi sağlamaktadır. Mozaik 3.10 m. genişliğinde 11.90 m. uzunluğunda olup üzerindeki süslemeler iki pano halinde verilmiştir. Oldukça sağlam bir şekilde gün yüzüne çıkarılan mozaiğin en ilgi çekici yanı 3.10 x 3.10 m.lik pano üzerinde antik kent limanı ve çevresindeki yapılar ile limana yanaşmakta olan bir yük gemisinin filikası ile birlikte betimlenmiş olmasıdır. Mozaik betimleme özellikleri, bordür süsünü oluşturan lotus tomurcukların stili ve geometrik bezeklerine göre 6. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmektedir[127]. Yine 2007 yılı Agora-Bazilika kazılarında ortaya çıkarılan zemin mozaiği de Kelenderis mozaiği ile yaklaşık olarak aynı döneme ait olup bunlar geç antik çağda şehrin hala hatırı sayılır bir durumda olduğunu göstermektedir[128]. Bunlara ek olarak son yıllarda yapılmaya başlanan su altı çalışmalarında elde edilen sonuçlar da geç antik çağda kent hakkında oldukça önemli bilgiler vermektedir[129].

Kazılarda bulunan sikkelerin üzerinde yapılan çalışmalar da en yoğun sikke buluntularının geç antik çağa tarihlendiğini göstermektedir. Kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan sikkeleri buluntu sayısına göre sıralayacak olursak ilk beş sıra; İmparator Theodosius II (408-450), Heraklios (610-641), Markianos (450-457), Theodosius (M.S. 378-395) ve Arkadios (395-408) şeklindedir[130].

Sonuç olarak kazılarda çıkarılan buluntular ve hala bu dönemle ilgili devam etmekte olan kazı çalışmalar, geç antik çağda kentin parlak günler yaşadığını gözler önüne sermektedir[131].

2.3. Katalogdaki Sikkelerin Darp Edildiği İmparatorların Döneminin Tarihi

[126] Kentteki kalıntılar hakkında toplu bilgi için bkz. Zoroğlu 1994, 31-54.
[127] Zoroğlu 1992, 194-196.
[128] Mozaik hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Zoroğlu vd. 2008b, 343-354.
[129] Bu çalışmalar sırasında Geç Antik çağa ait bir batık alanı keşfedilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Zoroğlu vd. 2004, 458-459.
[130] Sikkeler hakkında bilgiler Kelenderis sikkeleri üzerine araştırma yapan Tolga Tek'ten alınmıştır.
[131] Kelenderis kenti buluntuları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Zoroğlu 1994; 58-72.

a) L. Domitius Aurelianus (M.S. 270-275)

Cladius Gothicus'un 270 yılında vebadan ölümünün ardından, ordu kardeşi M. Aurelius Quintillus'u yeni imparator ilan etmiş, senatoda bunu kısa bir süre sonra onaylamıştır; ancak bu durum çok uzun sürmemiş, Quintillus Aurelianus tarafından tahttan indirilerek öldürülmüştür[132].

Aurelianus tahta çıkışının ilk yıllarında, Ren ve Tuna'yı aşan kabilelerle savaşmış; Roma'daki darphanede yolsuzluk yaptığı anlaşılan darphane sorumlusu Felicissimus'un çıkardığı isyanı bastırmış ve şehrin etrafını bir sur ile çevirttirmiştir. Doğuda ise; İmparatorluğa başkaldırmış olan Palmyra Kraliçesi Zenobia ile savaşmıştır. Doğu eyaletleri Zenobia ve oğlu Vabalathus tarafından yönetiliyordu. Aurelianus M.S. 271 baharında Zenobia'ya karşı sefere çıktı. Anadolu'da hemen hemen hiç karşı koymayla karşılaşmadan ilerledi. Syria'ya vardığında başlarında Zabdas'ın olduğu Palmyra kuvvetleriyle biri Antiocheia'da diğeri Emesa'da olmak üzere iki kez karşılaştı[133]. Her ikisinde Palmyra Kraliçesi Zenobia'yı yendi ve kaybedilen bölgeleri tekrar ele geçirdi, Kraliçe Zenobia'yı esir ederek Roma'ya getirmiştir. 274 yılında Gallia İmparatorluğu'nu da yenerek bu bölgeyi de tekrar Roma'ya bağlamıştır[134].

İmparator Maximianus Thrax'ın yönetiminden itibaren, ordunun desteği ile tahta çıkan imparatorlar, ordunun sadakatini sağlamak adına oldukça yoğun miktarlarda para bastırarak bunları askerlere dağıtmak zorunda kalmıştı. İç savaşlar, barbar saldırıları, vergilerin toplanamaması ve veba gibi çeşitli nedenlerden dolayı boşalan imparatorluk hazinesinin tekrar doldurulması için, başa geçen imparatorlar yeni vergiler türetmek ya da paranın değerini düşürme işlemine yani tağşişe başvurmuşlardır. Ekonominin bu şekilde bozulması, aynı zamanda şehirlerdeki burjuva sınıfının da ortadan kalkmasına yol açmış ve bunu sonucunda Anadolu şehirlerinde görülen kamu yararına bağışlar ile yapılan hizmetlerin giderek azalmasına neden olmuştur. Öyle ki, pek çok şehirde gereken altyapı hizmetleri

[132] Scarre 2001, 185.
[133] Tekin 2008, 281.
[134] Grant 1985, 183-188.

yerine getirilemez hale gelmiş, türlü nedenlerin yanı sıra, sadece bakımsızlıktan bile binalar çökmeye ve onarılamaz hale gelmeye başlamıştır.

Veba sonucunda insanların ölmesi sebebiyle azalan iş gücü ile, iç ve dış savaşlar dolayısıyla özellikle silah tutabilir kişilerin askere alınması, pek çok yerde üretimin tamamen durmasına neden olmuştur. Bu durum düşük değerli para varlığı ile birleşince, meta ve hizmet fiyatlarının aşırı yükselmesine neden olmuştur. Özellikle varlıkları dış ticarete bağlı kentlerde, bu durum ölümcül boyutlara gelmiştir. İsyanların birbirinin arkasına gelmesine neden olmuştur[135]. Bu nedenlerden dolayı Aurelianus ekonomik bir reform yapmak zorunda kalmıştır[136].

İmparator Aurelianus 275 yılı sonbaharında Perslere karşı bir sefer hazırlığındayken Byzantion yakınlarında kendi subayları tarafından yapılan bir suikast sonucu öldürülmüştür.

b) C. Valerius Diocletianus (M.S. 284-305)

M.S. 240 yılında Dalmatialı bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Bir rivayete göre Anullis adında bir *senator*'un azatlı kölesinin oğluydu[137]. 270 yılında Moesia'da komutanlık yaptı. Carus'un 283 yılındaki doğu seferine katıldı. Carus tarafından imparatorun muhafız alayı komutanlığı görevi verildi[138]. 284 yılında Numerianus'un ölümünden sonra askerler tarafından imparator ilan edildi[139].

Diocletianus'un tahtta çıkışı, Roma imparatorluk tarihinde önemli bir devri işaret etmektedir. Bu döneme kadar, monarşi karakterindeki devlet idaresi tarzı, eski cumhuriyet devrinin şekilleri altında gizlenmişti. Diocletianus, Roma'lılar için cumhuriyet idare şeklinin artık tamamen sona erdiğini ve onun şekillerinin tamamen anlamsız kaldığını belirterek gerçek ve mutlak bir monarşi karakterini benimsemiştir[140].

---

[135] Tek 2002, 170-171.
[136] Bkz. Aurelianus reformu, 10-11.
[137] Akşit 1970, 210.
[138] Tekin 2008, 286.
[139] Tekin 1994, 42.
[140] Akşit 1970, 207.

Diocletianus, işinin zorluğunun bilincinde olduğundan ve bir erkek çocuğu bulunmadığından kendisine yardımcılar bulmaya karar verdi[141]. İlk olarak silah arkadaşı Maximianus'u kendisine yardımcı seçmiş ve caesar payesi vermiştir. Pannonia'lı bir köylü olan Maximianus, caesar oluşundan birkaç ay sonra augustusluğa yükseltilmiştir. Diocletianus'un, devlet adamı niteliği ağır basıyordu. Politik açıdan, Diocletianus yönetici, Maximianus uygulayıcı olmuştur[142].

Diocletianus, 291-292 yıllarında, imparatorluğun idaresinin bölünmesi konusunda büyük bir adım daha atarak, Constantius Chlorus'u batıdaki Maximianus'a; Galerius Valerius Maximianus'u da kendisine caesar olarak tayin etmiştir. Böylece tetrarşi denen dörtlü yönetim kurulmuştur[143].

294-296 yılları arasında enflasyonun iyice artması nedeniyle fiyatların kontrol altına alınmasıyla ilgili bir takım çalışmalar yapmıştır. Ekonomik ve mali çöküntüyü düzeltmek için geniş kapsamlı bir memur aparatı kurarak, üretim ve iş gücünü sömüren, sert bir vergi sistemi koyma yoluna gitmiştir ve mükellefleri zorla belirli meslek gruplarına ayırmıştır. Dönemin yeni düzenlemesiyle Anadolu'nun 3 ayrı yönetim bölgesine (dioecesis), bu yönetim bölgelerinin de eskilerinden daha küçük eyaletlere ayrılmıştır[144]. Sikkelerde de bu çalışmaya bağlantılı olarak değişimler olmuştur[145]. Diocletianus Nicomedia'da 305 yılı 1 Mayısında askerlerinin önünde kendi isteğiyle tahttan çekildiğini bildirerek, caesar'lar Constantius ile Galerius'u Augustus'luğa yükselttiler[146].

c) Flavius Valerius Constantinus I (M.S. 307-337)

Tarihte "Büyük" (Magnus) lakabıyla anılan Flavius Valerius Constantinus, I. Constantius Chlorus ve Helena'nın oğlu olarak 272 yılında Naissus'ta (Yukarı Moesia) doğdu[147]. Constantius (305-306) öldüğünde 306 yılında imparator ilan edildi. Askerler tarafından imparator ilan edilmiş olan Licinius'u 324 yılında

[141] Akşit 1970, 211.
[142] Baydur 1998, 89-90.
[143] Scarre 2001, 198-199.
[144] İplikçioğlu 2007, 113-114.
[145] Bkz. Diocletianus reformu, 11.
[146] Akşit 1970, 227; Tekin 2008, 290.
[147] Tekin 2008, 294.

yenilgiye uğratarak Roma İmparatorluğu'nun tek hakimi olmuştur. Constantinus, Licinius'u önce Selanik'e sürgüne gönderdi ardından tekrar imparator olmak isteyebileceğini düşünerek öldürülmesini emretti.

Constantinus, Julius Caesar gibi Troia'da bir başşehir kurmaya karar verdi. Çünkü, Roma efsanesine göre, Roma'nın kurucusu Aeneas, Troia'dan hareket ederek İtalya'ya Latium'a gelmişti. Troia'da yeni bir şehrin inşasına başlanmakla beraber, Constantinus'a rüyasında başka bir yer seçmesi Tanrı tarafından tavsiye edildiğinden, Byzantion'da karar kılmıştır[148]. 330 yılında Constantinus, Byzantium şehrine kendi adını vererek Constantinoupolis olarak değiştirdi ve kenti kendi şehriymiş gibi büyük bir ihtişamla süsledi ve Roma İmparatorluğunun başkenti olarak ilan etti[149]. Roma senatosunun Constantinoupolis'e taşınmasıyla, Roma dünyasının ağırlık noktası doğuya kaydırılmış oldu. Bu durum stratejik gerekçelerin yanı sıra Helenistik-Hıristiyan Dünya'ya da bir yönelme anlamına geliyordu[150].

Kiliseye ve Hıristiyanlara karşı hoşgörülü davrandı onları korudu. İlk kilise konseyi de onun zamanında (325) Nikaia'da (İznik) toplandı. Hıristiyanlığı seçmesi ilk kez Milvian köprüsü savaşı arifesinde gökyüzünde bir haç görmesiyle başladı. Bunun üzerine askerlerine İsa'nın monogramını kalkanlarına çizmelerini söyledi ve savaşı da kazandı[151].

Constantinus 22 Mayıs 337 yılında Persler üzerine bir savaş açmayı planladığı sırada, Konstantinopolis dışında Nikomedia (İzmit) yakınlarında bir imparatorluk villasında öldü. Bütün oğulları muhtelif yerlerde bulunduğundan, devlet üç ay, ölmüş imparatorun adına idare edildi[152]. Roma imparatoru Constantinus'un iktidarı (307-337), hem Avrupa tarihi hem de Bizans tarihi açısından çok önemli bir dönüm noktası olmuştur. Çünkü imparator, Hıristiyanlığı yasallaştırarak, bu dinin Roma dünyasında çok hızlı bir biçimde kök salmasını sağlamış ve eski Byzantium'un adını Konstantinopolis'e (İstanbul) dönüştürüp, bu kenti Roma

[148] Akşit 1970, 274.
[149] Zosimus, II. 30, 32'de Constantinus'un Constantinopolis için müsrifçe harcamalarından yakınır.
[150] İplikçioğlu 2007, 114.
[151] Tekin 1994, 43.
[152] Akşit 1970, 279.

imparatorluğunun yeni başkenti yaparak, modern tarihçilerin Bizans diye andıkları uygarlığın da temelini atmıştır[153].

d) FI. Valerius Constantinus Licinianus Licinius II (M.S. 317-324)

I. Licinius'un oğluydu. Licinius II caesar sanı, 317 yılında, 5 yaşındayken verilmiştir[154]. Babası I. Licinius'un 324 yılında Büyük Constantinus'la ardı ardına yaptığı iki savaşta da yenilmesiyle babasıyla birlikte teslim olarak Selanik'e sürgüne gönderildi[155].

e) Flavius Claudius Constantinus II. (M.S. 337-340)

I. Constantinus'un ve Fausta'dan olan oğlu olan II. Constantinus M.S. 316'da Arelate'de doğdu. Babası Constantinus, doğumundan kısa bir süre sonra onu ve üvey kardeşi Crispus'u Sirmium'da caesar ilan etti. Yaşı küçük olmasına rağmen Tuna ve Ren boylarında yapılan bazı savaşlarda sembolik olarak komutanlık yaptı. Babasının ölümünden sonra diğer iki kardeşiyle birlikte (II. Constantius ve Constans) Augustus unvanını aldı. 338 yılında Pannonia'da bir yerde veya Dacia'daki Viminacium'da bir toplantı yaparak imparatorluk topraklarının yönetimini üç kardeş aralarında paylaştılar[156]. II. Constantinus'a; Gallia, Britannia ve İspanya'nın egemenliği verildi. M.S. 340 yılında II. Constantinus egemenlik alanını genişletmek amacıyla kardeşi Constans'ın egemenliği altında olan İtalya'ya girdi. Aralarında çıkan savaş sonucunda Constans'ın ordusu Aquileia'da II. Constantinus'un ordusunu bozguna uğrattı ve II. Constantinus öldürüldü[157].

---

[153] Kaçar 2005, 135-155.
[154] Baydur 1998, 99.
[155] Tekin 1994, 42-43.
[156] Akşit 1970, 299.
[157] Tekin 2008, 298.

f) I. Flavius Iustinus (M.S. 518-527)

Anastasius'un 518 yılında ölümü üzerine Bizans yeni bir döneme girmiştir. Anastasius'un erkek çocuğu olmayışı yüzünden muhafız kuvvetleri komutanı Iustinus imparator ilan edildi[158]. Makedonya'da Niş şehrindeki bir köyde doğan Iustinus 470 civarında Konstantinopolis'e gelerek orduya katılmıştır[159]. Anastasius döneminde Isaurialılar ve Perslere karşı yapılan savaşlar ile Vitalianus'un ayaklanmasının bastırılmasında aktif rol almıştır. I. Anastasius'un ölümünden sonra ordu tarafından imparator ilan etmiştir[160]. İyi eğitimli olmadığı için, iktidarda olduğu süre içerisinde yeğeni Iustinianus'un etkisi ve nüfuzu altında kalmıştır. Iustinus, Anastasius'tan devraldığı 320.000 altın librayı tükettiği gibi, bir o kadar da fazla harcama yapmıştır. Ölmeden birkaç ay önce yeğenini ortak imparator ilan etti. 527 yılı Ağustos ayı başında, 77 yaşındayken öldü[161].

g) I. Flavius Petrus Sabbatius Iustinianus (M.S. 527-565)

527 yılının ilkbaharında imparator I. Iustinus'un hastalığının ilerlemesi üzerine senatonun desteğiyle 4 Nisan'da ortak imparator ilan edilmiştir. I. Iustinus'un ölümünden sonra da Iustinianus'un 38 yıl sürecek imparatorluk dönemi başlamıştır.

Bu dönemde doğuda Perslerle, batıda da Germenlerle savaş sürüyordu. Doğudaki savaş imparatorun tahtta geçtiği ilk yıldan başlayarak 532 yılına kadar devam etmiş, sonra 540'ta yeniden alevlenerek iktidarının son yıllarına kadar sürmüştür. 531 yılında Pers kralı I. Kavad'ın (488- 531) ölmesinden sonra tahta geçen I. Hüsrev'in (531- 579) savaşa son vermek istemesi üzerine iki imparatorluk arasında barış görüşmeleri başlamıştır. Iustinianus imparatorluğun batısıyla ilgili planlarını rahatça gerçekleştirebilmek amacıyla "Ebedi Barış" yaparak Perselere

[158] Ağaldağ 1997, 24.
[159] Ostrogorsky 1986, 64: Bailly 2006, 57-60.
[160] Bury 1958, 19.
[161] Tekin 1999, 45.

792,000 *nomismata* ödemiştir. Böylece Iustinianus'un İtalya'ya ve Afrika'ya sefer yapma düşüncesi için uygun zemin oluşturulmuştur[162]. Ancak 532 yılı Ocak ayında Konstantinopolis'te Nika ayaklanmasının başlaması planların ertelenmesine yol açmıştır. Iustinianus bu isyanı kanlı bir şekilde bastırmış, fakat Konstantinopolis'te büyük bir yıkım meydana gelmiştir. 540 yılında Pers kralı I. Hüsrev, 532 yılında kabul edilen "Ebedi Barışı" bozarak Suriye'yi yağmalamaya başlamıştır. 561 senesinde ise 50 yıllık bir barış antlaşması imzalanmış 30.000 solidus karşılığında Pers Kralı Hüsrev fethettiği yerlerden geri çekilmiştir.

Batıdaki savaş Kuzey Afrika'daki Vandallara karşı olmuş ve zaferle sonuçlanmıştır. Aynı zamanda Fas kabileleri ile de savaşılmıştır ancak dağınık olmaları nedeniyle onlar üzerinde kesin bir egemenlik kurulamamıştır. Yine İtalya'daki Ostrogotlara ve İspanya'daki Vizigotlara karşı başarı kazandılar. Bu dönemde Akdeniz tekrar Bizans İmparatorluğu'nun bir iç denizi oldu. 6. yüzyılın ortalarında imparatorluğun sınırları en geniş haline ulaştı ve bütün İtalya, Güney İspanya, Kuzey Afrika'nın tamamı, Ortadoğu, Anadolu ve Balkanların tamamını kapsamıştır.

Bu dönemin önemli olaylarından biri de veba salgınıdır. 541-542 yılında ortaya çıkan salgın, Sicilya'dan Mezopotamya'ya kadar imparatorluğun büyük bir kısmını kırıp geçirmiştir.

Iustinianus döneminde de İmparatorluğun ekonomik sıkıntısı devam etmekte olup bu dönemdeki ilginç bir gelişme de, 528 yılındaki depremden sonra Antiocheia'nın adının Tanrının Kenti anlamına gelen "Theoupolis" olarak değiştirilmesidir. Bundan böylece bakır sikkelerde darphane ismi ANTIX yerine THEUP şeklindedir[163].

h) II. Flavius Iustinus Iunior (M.S. 565-578)

[162] Evans 1996, 116-118.
[163] Tekin 1999, 46-48.

I. Iustinianus (527- 565) ölmeden önce kendisinden sonra tahtta geçecek kişiyi belirlememişti. Ölümünden sonra taht varisi olarak üç yeğenini ve kuzeni Germanus bulunmaktaydı. Bunların arasından, gerekli niteliklere sahip olmadığı halde, Iustinianus'un yeğeni Iustinus senato tarafından imparator ilan edilmiştir. Iustinus oldukça başarısız bir dış politika anlayışına sahiptir. Tahta geçmesiyle dış güçler Bizans için potansiyel bir tehlike haline gelmiştir. Amcası Iustinianus Dönemi'nden beri devam eden para yardımını almak için gelen Avar elçilerini geri çevirmiş, amcasının Persia'daki müttefiklerine verdiği bağış parasını ödemeyi reddetmiştir. Ancak yaşlı Pers kralı Chosroes'in barışı bozacak gücünün olmaması ve Avarların da bu sırada Franklarla uğraşıyor olması savaş çıkmasını ilk etapta önlemiştir[164].

Avarlar 567 yılında Gebid krallığına son vererek Bizans imparatorluğu ile komşu olmuşlardır. Gebidlerden çok daha tehlikeli bir komşu olan Avarlar Tuna Bölgesi'ndeki önemli bir güç haline gelmeye başlamıştır. Böylece Avarlar ile Bizans arasında sonu olmayan bir savaş başlamıştır.

Bu dönemde Iustinianus'un yeniden fethettiği İspanya, İtalya ve Afrika da tekrar saldırılara maruz kalmaya başlamıştır. Iustinianus'un Noricum'a yerleştirdiği Lombardlar, 568'de İtalya'yı istila ettiler. Oldukça kısa bir sürede, Kuzey İtalya'nın büyük bir bölümü ve Toscana'yı egemenlik altına alıp Güney İtalya'ya indiler[165]. Vizigot kralı 567 yılında İspanya'da Bizans sınırlarına dahil olan bölgelere saldırmaya başlamış, 571'de Asidona'yı, 572'de ise Cordoba'yı ele geçirmiştir. Ancak İmparator batıdaki olayları ikinci plana atmış ve Perslerle savaşmayı tercih etmiştir. Pers egemenliğindeki Ermenilerin ve Persia'nın kuzeyini yağmalayan Türklerin yardım çağrısına uyarak Perslere savaş açmaya karar vermiştir. Bu savaşa hazırlanabilmek için, Avarlar'a başlangıçta reddettiği para yardımını yaparak, bir son vermiştir. Pers savaşı Ermenilerin Persli yöneticiyi öldürüp ayaklandığı 572 yılında başlamıştır. İmparator kuzeni Marcianus'a *magister militum per Orientem* (doğu bölgesinin başkomutanı) görevini vererek doğuya göndermiştir. Marcianus 572'de Arzanene'ye, 573'te ise Nisibis'e (Nusaybin) karşı başarılı saldırılar yapmıştır. Ancak Pers ordusu Suriye'ye girerek Apameia'yı yağmalamış, kuşattığı Nisibis ve

[164] Jones 1986, 268-269.
[165] Levçenko 1999, 105.

Dara'yı 573 yılında ele geçirmiştir[166]. Dara'nın elden çıkmasından sonra II. Iustinus delirdi. İmparatoriçe Sophia, *comes excubitorium* Tiberius'un da yardımıyla, 45 bin solidus ödeyerek doğuyla bir yıllık ateşkes sağlamıştır. İmparatoriçe Iustinus'un 7 Aralık 574'te Tiberius'u *Caesar* ilan etmesini sağlamıştır. Birkaç yıl sonra Iustinus'un durumunun kötüleşmesi üzerine Tiberius'a Augustus unvanı verilerek ortak imparator ilan edildi. Iustinus 578 yılına kadar yaşamıştır, ancak sağlığına tekrar kavuşamamıştır. Bu nedenle imparatorluk 574-578 arasında aslında Tiberius ve Iustinus'un karısı Sophia'nın yönetimindedir. 578 yılında II. Iustinus'un ölümüyle Tiberius İmparator ilan edildi.

ı) Mauricius Tiberius (M.S. 582-602)

II. Tiberius'un ölümü üzerine tahta geçen Mauricius iyi bir komutandı; özellikle Perslerle yapılan savaşta bunu kanıtlamıştı. Strateji üzerine yazılmış bir kitabı da bulunmaktadır. Ciddi, ölçülü ve tutumlu bir şahıs olan yeni imparator, orduyu ve idareyi yeniden teşkilatlandırdı[167]. Bu dönemde, İtalya'daki Bizans arazilerinde eksarkhlık denilen bir vekillik sistemi kuruldu. Yönetimi ise, yönetim ve adalete ilişkin tüm yetkiyi elinde toplayan askeri bir valiye verildi. Daha sonra, bu yönetim örgütü Afrika'yı da kapsadı ve hem sık sık tekrarlanan Berberi akınlarını durdurmak, hem de eyaletlerdeki iç karışıklıkları önlemek amacıyla Afrike eksarkhlığı oluşturuldu[168].

Mauricius döneminde İran'da baş gösteren saltanat kavgalarının başlamasıyla İran içten sarsılmaya başlamıştı. Fırsatı iyi değerlendiren Mauricius, İran'ın iç işlerine müdahale etti[169]. İran'daki siyasi krizi çözümleyerek Bizans lehine bir antlaşma yapılmasını sağlamıştır. İran'da tahtın yasal varisi II. Hüsrev bir darbe ile tahtından uzaklaştırılmıştı ve o da Mauricius'tan yardım istemişti. Mauricius hemen mağdur krala yardım göndererek onun yeniden Pers tahtına geçmesini sağladı. Böylece Perslerle uzun süreli bir barış dönemi başlamış oluyordu[170].

---

[166] Treadgold, 1997, 220- 222.
[167] Ağaldağ 1997, 33.
[168] Levçenko 1999, 105.
[169] Ağaldağ 1997, 33-34.
[170] Tekin 1999, 50.

Iustinianus devrinde batıda yapılan fetih savaşları ve onun halefleri zamanında İran ile sürüp giden mücadele Bizans'ı Balkan yarım adasında savunma durumunda kalmaya zorlamıştı. Ancak İran savaşının zaferle sonuçlanması Tuna bölgesindeki İslavlara karşı denk bir saldırıya geçmek imkanı yarattı. 592 yılında, Balkan yarımadasının kaderini belirleyecek mücadele başladı. Bizanslılar savaşın başlarında İslav ve Avarlar üzerinde küçük zaferler kazandılar[171]. Ancak Balkanlar'daki Slav ve Avar kabilelerinin akınları tehlikeli boyutlara ulaşmıştı. Öyle ki Slavlar artık yalnızca saldırmak ve yağmalamakla kalmıyor aynı zamanda Balkan yarımadasını yurt ediniyorlardı. Slav ve Avarların Balkanlar'da cirit atmaları bu zamana kadar Bizans İmparatorluğu'nun karşı karşıya kaldığı en önemli siyasal ve askeri başarısızlıklardan biriydi. İzlenen askeri ve siyasi politikaların huzursuzluk yaratmaya başladığı 602 yılı kışında, Balkanlar'daki orduda bir isyan patlak verdi. Askerler lider olarak Focas adlı bir subayı seçtiler. Bu arada Konstantinopolis'te bir isyan çıktı ve Focas 23 Kasım 602'de senato kararıyla imparator ilan edildi. Mauricius kaçmayı başardıysa da bir süre sonra yakalanarak oğullarıyla birlikte öldürüldü[172].

i) Heraclius (M.S.610-641)

Phocas'ın 610'da tahttan indirilip öldürülmesiyle senato particisinde Heraclius imparator olarak belirlendi. Heraclius, saltanatının ilk yıllarında mutlak hükümdarlardan çok senato başkanı gibi davrandı[173]. İktidarı ele aldığında devlet bir harabe halindeydi. Ülke iktisadi ve mali açıdan çok kötü durumdaydı. Ücretle asker toplamaya dayanan ordu organizasyonu para bulunmadığından dolayı artık işlememekteydi. Devletin çekirdek arazisi düşmanlar tarafından işgal edilmişti[174]. Persler, Anadolu'nun büyük bir kısmını ele geçirmişler, Suriye ve Mısır'a girmişlerdi. Slavlar ve Avarların Balkanları istilası tüm hızıyla devam ediyordu; hatta Yunanistan ve Ege adalarına kadar gelmişlerdi. Kudüs de Sasanilerin eline geçmişti.

---

[171] Ostrogorsky 1986, 75-76.
[172] Tekin 1999, 50-51.
[173] Levçenko 1999, 110.
[174] Ostrogorsky 1986, 86.

Heraclius çok geçmeden önlemler almaya ve devlet yönetiminde yeni düzenlemeler yapmaya başladı. Anadolu'da Ortaçağ Bizans Devleti'nin bel kemiğini oluşturacak *thema* adı verilen askeri bölgeler oluşturdu. Her bir *thema*'nın başına *strategos* adı verilen askeri komutanlar getirildi. *Thema*'larda görev yapan askerlere babadan oğla devam eden askeri hizmetlerinin karşılığında arazi veriliyordu. Bu sistem giderek imparatorluğun her tarafına yayıldı[175]. Mali alanlarda da ciddi reformlar yaparak ciddi tasarruf tedbirleriyle ekonomiyi yeni baştan tanzim etti. Başkentte anarşiye sebep olan mavilerle yeşiller partisine sert tedbirler uyguladı ve bunlara boyun eğdirdi[176].

Yedinci yüzyıl başlarında kuzeyden Avarlar'ın Balkanlar'a girmesi, doğudan da Persler'in ilerleyişi ile sınırlar değişir. Hatta, 626 yılında Avarlar Konstantinopolis'e kadar gelerek kenti kara tarafından kuşatmış, Pers ordusu ise Boğaz'ın karşı kıyısına, Khalkedon'a (Kadıköy) ulaşmıştır. Ancak kuşatmanın başarısız olması ve İmparator Heraclius'un (610- 641) Persler'i 627 yılında yenmesinin ardından, Bizanslılar Mısır, Suriye ve Filistin'i geri alarak Doğu'da eski sınırlarına kavuşmuştur. Batıda ise Balkanlar'ın büyük kısmı Avarlar'ın eline geçmiştir[177].

Araplar, 635 yılında, Suriye'nin önemli bir kentini Şam'ı aldılar. 636 yılında Bizans yönetimi, savaşabilecek durumdaki tüm birliklerini Suriye'de topladı. Bizans ordusu, Araplarla giriştiği Yarmuk Savaşı'nda ağır bir yenilgiye uğradı. Bu savaşın sonucu, Suriye, Filistin ve Mısır'ın kaderini de belirledi. Araplar 637'de Kudüs ve Filistin'i, 638'de doğunun merkezi Antakya'yı, Mezopotamya'yı, Osroene'yi ele geçirdiler[178].

Heraclius dönemi aynı zamanda Bizans'ın bir dönüm noktası olmuştur. Bir taraftan İran'la büyük bir mücadeleye girişilmiş, Sasanilere karşı zafer kazanılmıştır. Diğer taraftan da Avarların gücü kırılmış, Balkan topraklarına Slav kabileleri yerleştirilmiştir[179]. Bu dönemde Eski Yunanca devletin resmi dili oldu. Ayrıca Heraclius, *imperator* ve *augustus* gibi Latince unvanların yerine Eski Yunanca

[175] Tekin 1999, 52.
[176] Ağaldağ 1997, 37.
[177] Tekin 1999, 52.
[178] Levçenko 1999, 112.
[179] Ağaldağ 1997, 39.

basileus (kral) unvanını kullanmayı tercih etti. Bundan böyle Bizans imparatorları *basileus* unvanını kullandılar[180].

j) II. Constans (M.S. 641-668)

Heraclius, tahtı oğulları Konstantinos ve ikinci evliliğinden olan Heraclonas bıraktı. İmpartorluğu, Heraclius'un dul eşi Martina'nın gözetiminde, birlikte yöneteceklerdi. Ortak imparator Konstantinos'un 9 Mayıs 641 yılındaki erken ölmesi ve bundan Martina'nın sorumlu tutulması üzerine aynı yılın ekim ayında, Anadolu birlikleri Martina ve oğluna başkaldırdılar. Khalkedonia'ya gelerek, Konstantinos'un genç yaştaki oğlunun II. Constans adıyla tahta ortak edilmesini sağladılar. 642 yılının başında ise düzenlenen bir komployla Martina ve oğlu Heraclonas'ın iktidarı son buldu. Martina'nın dili, Heraclonas'ın ise burnu kesildi. 11 yaşındaki II. Constans, senatonun vesayeti altında tahtta çıktı[181].

Constans döneminde Arap akınları devam ediyordu. 642'de Araplar Mısır'ı aldı[182]. Araplar 649 yılında ilk deniz seferlerini yaptılar ve Bizans'a karşı önemli başarılar kazandılar. Güçlü bir donanma meydana getiren Araplar Akdeniz'de önemli zaferler kazandılar. Araplar bu seferlerde Kıbrıs adasını işgal ettiler. Rodos adasını zapt edip, Girit ve Sicilya'ya kadar uzandılar. Ege denizi ve Konstantinopolis'i tehdit altında bulundurdular. Bu seferler sırasında özellikle Sicilya seferleri sırasında ele geçirilen eserler Şam'a gönderildi[183]. Sonuç olarak Bizans-Arap deniz savaşları bu dönemde Bizanslıların tam bir bozgunu ile sona erdi. Böylece denizdeki Bizans hegemonyası sarsılmış oldu. Ancak hilafet içinde çıkan iç karışıklıklar (Muaviye ile Halife Ali arasında) bunun doğrudan doğruya sonuçlar vermesini engelledi. 661 yılında Halife Ali'nin Muaviye tarafından öldürülmesiyle, ağır iç savaşlar başladı. Bu şartlar altında Muaviye Bizans imparatorluğuna vergi ödemeyi kabul ederek anlaşmak zorunda kaldı[184].

---

[180] Tekin 1999, 53.
[181] Levçenko 1999, 114.
[182] Tekin 1999, 55.
[183] Vasılıev 1943, 270.
[184] Ostrogorsky 1986, 109.

Doğudaki tehlikeden kurtulan imparator devletin Avrupa eyaletleriyle uğraşmak imkanı buldu. 658 yılında İslavlar tarafından işgal edilmiş olan Balkanlara bir sefer yaptı ve başarılı oldu[185]. Kuzey Afrika ve İtalya'da çıkan isyanlar bastırıldı. Constans, 654'te oğlu IV Constantinus'u kendisine ortak imparator ilan etti. 659'da oğulları Heraclius ve Tiberius'u da imparatorluk yönetimine getirdi. Bu arada Balkanlardaki Slavlara karşı düzenlediği seferde başarılı oldu. Constans, iktidarının son yıllarında Batı'ya yerleşmek istedi. Bu doğrultuda önce Roma'ya gitti, oradan da Syrakusai'a geçti. Ailesini yanına almak istediyse de bu mümkün olmadı[186]. 15 Eylül 668 yılında banyoda iken yakın bir adamı tarafından öldürüldü. Bu suikasta birçok Bizanslı ve Ermeni ailelerin temsilcileri katılmıştır. Suikastçılar bir Ermeni olan Mezezios'u imparator ilan ettiler. 669 yılında Ravenna eksarhı, Mezezizos ve birçok suikastçıyı idam ettirerek imparatorun cesedini Konstantinopolis'e götürerek Haveriyun kilisesine defnettiler[187].

[185] Ostrogorsky 1986, 109-110.
[186] Tekin 1999, 55.
[187] Ağaldağ 1997, 42.

3. AGORA-BAZİLİKASINDAKİ KAZI ÇALIŞMALARI VE SİKKELERİN BULUNTU YERLERİ İLE TABAKALARI HAKKINDA GENEL BİLGİ

Agora Bazilikası Kelenderis antik kentinin sahip olduğu ve bugün halen balıkçı barınağı olarak kullanılan doğal limanın batısında KK-KL 110-111 plankarelerinde yer almaktadır. Bu alandaki kazı çalışmaları 2002 yılında başlamıştır. 2003 yılında bir yıl süreyle bu alandaki çalışmalara ara verilmiş olup, 2004 yılından bu yana da kesintisiz olarak devam ettirilmiştir. Günümüzde ise kazı çalışmaları yapının Atrium bölümünde ve atrium bölümünün kuzeyinde ve güneyinde yer alan mekanlarda devam etmektedir.

Agora bazilika alanındaki kazı çalışmaları 2002 yılında Kültür Bakanlığı'nca onarımı yapılan ve agoranın kuzeydoğusunda yer alan 19. yüzyıl Liman Mağazalarının temel kazısı sırasında, 3 numaralı mağazanın güneydoğuya bakan duvarının kıyısında +3.15 m. kotunda, zemininde opus sectile tarzında kaplaması olan bir apsis kalıntısına rastlanmasıyla başlamıştır. Döşemelerin nereye kadar devam ettiğini ve ne tür bir mimariye ait olduğunu anlamak amacıyla agorayı çevreleyen tel çit örgüler ile 3 numaralı mağazanın güneydoğu ve doğu duvarları arasındaki dolgunun kaldırılmasına başlanmıştır. Yaklaşık olarak 0.40 m. de opus sectile zeminin devamı ve bunu çevreleyen apsis duvarının bir bölümü ortaya çıkarılmıştır[188]. Döşemeleri çevreleyen böyle bir apsisin bulunması ile burasının bir bazilika olduğu anlaşılmıştır. Apsisin bulunduğu alandaki çalışmaların devamında, apsis duvarının kuzeybatı dilimi, yani yarıya yakın kısmı, 3 numaralı liman mağazasının yapımı sırasında yok olduğundan dolayı, buradaki apsis duvar kalıntısı ve opus sectile zemin günümüze ulaşmamıştır. Apsisin güneydoğu kanadındaki duvar örgüsünde moloz taşlar yerine düzgün kesilmiş bloklar yerleştirilmiştir. Yay biçimli apsis duvarının hemen bitiminde başlayan bu bloklarla sınırlandırılan opus sectile zemin, yine düzgün blok taşlarla yapılmış olan ve yapının asıl(merkezi) salonuna açılan basamaklara kadar uzanır. Bazilikanın apsisinin her iki yanında ve apsisi tamamen içine alan çevirme duvarlarının olduğu anlaşılmıştır ki, bu plan

[188] Zoroğlu 2003 vd. 455-456.

şemasına benzeyen örnekler özellikle Dağlık Kilikya'da M.S. 5 ve M.S. 6. yüzyıllarda yoğun olarak kullanılmıştır. Bazilikanın varlığı, buradaki geniş alanın agora olduğunun bir başka kanıtı olarak görülmektedir. Çünkü erken Hıristiyanlık döneminde özellikle bu dinin yayılabilmesi bakımından kentin en kalabalık yerini oluşturan, agoralara böylesine büyük bazilikaların yapılmasının yaygın bir durum olduğu bildirilmektedir[189].

Apsisin ve önündeki alanın tabanı opus sectile tarzında, farklı renk ve biçimde mermer levhalarla süslenmiştir. Ancak apsisin özellikle daralan duvarına yakın kısımlarında, pişmiş toprak plakalar ve opus sectile tarzına uygun olmayan dikdörtgen biçimli birkaç mermer plaka kullanılmıştır. Pişmiş toprak plakaların ortalama ölçüleri 0.29x0.22 m. dir. Üzerlerinde, olasılıkla parmakla yapılmış, sığ kanallar şeklinde, çaprazlar, dalga şeklinde süsler bulunmaktadır.

Asıl zemini oluşturan opus sectilenin mermer plakaları sarı, gri, siyah ve beyaz renklere sahiptir. Bunlar kireç harcıyla zemine tutturulmuşlardır. Tüm alanın düzenlenmesinde, ölçüleri birbirinden az çok farklı panolar esas alınmıştır. Panolar birbirlerinden ortalama ölçüleri 0.33x0.12 m. olan ve tek sıra olarak yerleştirilmiş, dikdörtgen bordürlerle ayrılmaktadır. Toplamda 9 pano bulunmakta olup, her bir panoda değişik renk ve kenar biçimine sahip taş plakaların farklı şekilde dizilmesiyle oldukça etkileyici bir görünüme sahip kompozisyonlar oluşturulmuştur.

Bazilika yapısı 3 nefli olup bazilikanın atriumu ile ana salonu bir duvar ile ayrılmaktadır ve bu duvar üzerinde ana ve yan neflere girişi sağlayan 3 kapı yeri bulunmaktadır. 2007 yılı kazı çalışmalarında Agora Bazilikası'nın ana nefi ile yan neflerinin zemin seviyesine kadar inilmesi tamamlanmış, her üç salonun zeminindeki mozaik ortaya çıkarılmıştır. Ana nefin zeminindeki mozaik kaplama iki panodan oluşmaktadır. Giriş yönündeki batı panoda, dört madalyon ve bunun çevresine dağılmış olan dikdörtgen ve kare şekillerden oluşan geometrik bezemeler asıl kompozisyonu oluşturmaktadır. Madalyonların ikisi figüratif, diğer ikisi de non-figüratif-yıldız bezemelidir. Güneyde yer alan figürlü madalyonda, süt sağan bir adam, kuzeyindekinde ise, elinde bir zebranın yularını tutan, yarı çıplak bir kadın betimlenmiştir. Ana nefin ikinci panosunda ise yine geometrik şekiller söz konusudur

[189] Zoroğlu 2005 vd. 243-244.

ve bunların bir kısmının içerisinde hayvanlar betimlenmiştir. Bu salonun sonundaki bema, bir paravan ile ana salondan ayrılmıştır ve zeminde, bir asma dallarının kıvrımları arasında yerleştirilmiş çeşitli hayvan betimleri görülmektedir. Yapının güney nefinin zemin mozaiklerinin, ancak yarıya yakın kısmı korunmuş olup, apsise yakın olan bu sağlam bölümde, birinin içinde ayakta bir genç ve bir keçinin betimlendiği, diğerinde ise bir kaplanın bir boğayı yakalamasını gösteren bir konunun resmedildiği iki madalyon yer almaktadır. Kuzey yan salonun zemini fazlasıyla bozulduğu için, burada yalnızca kuzey duvarın dibindeki küçük bir bölümde geometrik bezeklerden oluşan süs bandı günümüze ulaşmıştır. Mozaik zeminlerin dikkat çekici diğer bir özelliği ise bu salonların farklı bölümlerinde yazıtlar bulunmasıdır ki bu yazıtlar genellikle, söz konusu bazilikanın çeşitli bölümlerinin yapımına katkıda bulunan kişilerin adları ve İncil'den bazı sureleri içermektedir[190].

Bazilikanın asıl salonlarının batısındaki alanda ise bir atrium[191] (avlu) yer almaktadır. Bu atriumun zemini taş levhalarla kaplanmış üstü açık orta bir avlu ile bunun çevresinde, payelerin ve sütunların taşıdığı üstü kapalı portiklerle çevriliydi. Bu alan yamuk biçimli bir plana sahiptir. Ortadaki üstü açık ve yanlarda portiklerle çevrili taşlık da, avlunun yamuk biçimine uygun olarak düzenlenmiştir. Taşlığın zemini yassı kayrak taşlarıyla kaplı olup bu alanın kuzey batı köşesinde, kenarları devşirme blok taşlarla oluşturulmuş bir su kuyusunun dörtgen biçimli olan ağzı bulunmaktadır. Taşlığın köşelerinde birbirine dik açıyla bağlanmış, ortalama 1.00-1.30 m. uzunlukta iki kısa duvar biçiminde köşe payeleri bulunmaktadır. Bu ayakların arasında ise in situ durumda sütun kaideleri yer almaktadır. Taşlığın doğu ve batısında ikişer, kuzey ve güneyinde ise birer sütun kaidesinin bulunmuş olması ve bu alanın daha üst katmanlarında kaidelere oturan sütun gövdelerinin bulunması, köşe payeleri dışında, portikin üst örtüsünün aynı zamanda sütunlarla da desteklendiğini göstermektedir. Sonuç olarak portiklerin çatısını taşımak üzere, doğu ve batı yönlerde ikişer, kuzey ve güney yönlerde birer sütun kullanılmış olduğunu söyleyebiliriz. 2008 ve 2009 yıllarındaki kazı çalışmalarımızda bu sütunların kaideleri in situ olarak, sütun gövdeleri ve başlıkları ise devrilmiş bir biçimde ortaya

[190] Zoroğlu vd. 2008b, 343-354.
[191] Sikkelerin büyük çoğunluğu atriumdaki kazı çalışmalarında bulunmuştur.

çıkarıldı. Bu gövdelerden biri ve Ion-impost başlığı sağlam olarak ortaya çıkarıldığından, portikin saçak yüksekliğini tespit etmemiz mümkün olmaktadır. Buna göre sütun kaidesi 0.40 m. sütun gövdesi 2.50 m. Ion-impost başlığı 0.26 m. yüksekliğindedir. Buna göre; portikin zeminden saçağa kadar olan olan yüksekliğinin 3.00 m. den biraz fazla olduğunu söylenebilir. Portikleri örten çatının eğiminin ortadaki taş kaplı zemine doğru olduğunu düşünüyoruz ki, burada dörtgen biçimli ağzını ortaya çıkardığımız kuyu, çatıdan akan yağmur suyunun depolanması için kullanılıyor olmalıydı. Portikin kuzey kanadında, olasılıkla vaftiz havuzuna ait olan bazı temel kalıntıları ortaya çıkarıldı. L. Zoroğlu hocamız burası için gerekli suyun, Bazilikanın 15 m. kadar batısında yer alan Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait hamamın palestrasının güney ucunda, hala sağlam bir şekilde ayakta olan bir havuzdan bir kanalla buraya getirildiğini belirtmektedir[192].

Bazilikanın özellikle mermer olan mimari parçaları (sütun kaidesi, sütun, yeniden işlenmiş olsa bile sütun başlıkları, sütun kaideleri, apsisin basamaklarında kullanılan mermer kaplamalar) bazilikanın inşasından daha erken bir yapıya aittir. Bu bakımdan bu erken dönem yapısının bu civarda bir yerde, belki de en azından temellerinin toprağın altında olduğu düşünülmektedir[193].

Agora-Bazilikası alanındaki çalışmalarda ele geçirilen pişmiş toprak buluntulara bakacak olursak bunların büyük çoğunluğunu çatı kiremitleri ve Geç Antik Çağa ait günlük kullanım kapları oluşturmaktadır. Helenistik ve Klasik döneme ait az sayıda seramik buluntu ele geçirilmiştir ancak bunlar belli bir stratigrafiye bağlı değillerdir. Yine Bizans dönemine ait çeşitli formlarda sırlı seramik parçaları da ele geçirilen buluntular arasındadır. Kazılar sırasında ortaya çıkarılan diğer önemli bir malzeme grubu ise Geç Antik Çağa ait pişmiş toprak, cam ve bronzdan yapılmış kandiller oluşturmaktadır. Bunların yanı sıra bronz sikkeler ve takılar, demir çiviler, ağırşaklar, cam parçaları ortaya çıkarılan önemli buluntular arasında yer almaktadır.

Kelenderis 2008 yılı kazı çalışmaları sırasında, Bazilika'nın salonlarının batısındaki atrium ile yapının güneyinde kalan alandaki dolgunun seviyesi ortalama + 4.30 m kotundan mozaik zeminlerin seviyesi olan + 2.80 m indirildi. Agora-

[192] Zoroğlu 2010, 33-34.
[193] Zoroğlu 2008, 517.

Bazilikasında 2008 yılı çalışmalarında ortaya çıkarılan sikkelerin bir bölümünün, 2008 kazı çalışmalarının yoğunlaştığı Bazilikanın Atrium bölümünde ele geçirildiğini görmekteyiz(Plan 2). Bu sikkeler 2008 yılı kazı çalışmaları sırasında Atrium'un içindeki mimarinin anlaşılmasına yönelik toprak ve molozların kaldırılması amacıyla belirlenen 6 açmada bulundu. Bu açmalar Agora-Bazilikasının KK-111 ana plankaresinin A, B, C alt plankarelerinin sınırları içerisinde yer almakta olup her biri bir ünit numarasıyla kodlanmıştır[194]. Sikkelerin diğer bir bölümü ise Bazilika'nın güney beden duvarı ile sur duvarı arasında kalan alanda yapılan çalışmalarda ortaya çıkarılmıştır. Bu alan KL 111/X plankaresi ile KK 111/C, G ve H plankarelerin sınırları içerisindedir. Alan ince uzun bir koridor biçiminde olup, uzunluğu Bazilika boyunca yaklaşık 30,50 m kadardır(Plan 3).

[194] Sikkelerin buluntu yerleri ve ünitleri katalogda belirtilmiştir.

4. KATALOG

L. DOMITIUS AURELIANUS (M.S. 270-275)

Kat. No. : 01

K. Env. No. : K.08.AGR-BAZ.DF.002

Eser Ünit No - B. S. : Ü. 1021 - +3.11

B. Y. : KK-111/C plankaresindeki 909 ünit nolu mekan.

Cinsi: AE; **Çapı:** 23 mm; **AĞ. :** 3.60 gr.

KY. : 12

Dönemi: AURELIANUS (M.S. 270-275)

Ö. Y. : IMP C AVRELIANVS AVG

İmparatorun ışın taçlı, zırhlı büstü, sağa.

A. Y. : RESTITVT ORBIS

Ayakta bir kadın (solda), bir elinde palmiye dalı tutuyor, diğer eliyle karşısındaki imparatora (sağda) çelenk uzatıyor. İmparator sol elinde mızrak tutuyor. (KYZİKOS)

REF: RIC V. 1, s. 304, 347.

C. VALERIUS DIOCLETIANUS (M.S. 284-305)

Kat. No. : 02

K. Env. No. : K.08.AGR-BAZ.DJ.001

Eser Ünit No - B. S. : Ü. 1046 - +3.09 m.

B. Y. : KL-111/X plankaresindeki 888 ünit numaralı mekan.

Cinsi: AE; **Çapı:** 20 mm; **AĞ. :** 2.35 gr.

KY. : 6

Dönemi: DIOCLETIANUS (M.S. 284-305)

Ö. Y. : IMP CC VAL DIOCLETIANVS PF AVG

İmparatorun'un ışın taçlı giyimli ve zırhlı büstü, sağa.

A. Y. : CONCORDIA MILITVM

Prens ya da imparator askeri kıyafetli, ayakta (solda), karşısındaki Jüpiter'den küre üstünde Victoria alıyor; Jüpiter'in sol elinde asa. Kesimde: ALE (Alexandria)

REF: RIC VI. 1, s. 531, 13; Tekin 1994, s. 183, 750.

FLAVIUS VALERIUS CONSTANTINUS I (M.S. 307-337)

Kat. No. : 03

K. Env. No. : K.08.AGR-BAZ.CY.001

Eser Ünit No - B. S. : Ü. 950 - +4.12 m.

B. Y. : KK–111/G-K-H plankarelerinin içine giren 921 ünit numaralı açma.

Cinsi: AE; **Çapı:** 17 mm; **AĞ. :** 2.20 gr.

KY. : 12

Dönemi: I. CONSTANTINUS (M.S. 307-337)

Ö. Y. : CONSTANTINUS [MAX AVG]

Constantinus'un diademli, giyimli ve zırhlı büstü sağa.

A. Y. : GLORIA EXERCITUS

İki asker, miğferli karşılıklı ayaktalar. Bir ellerinde mızrak, diğerinde kalkan tutuyorlar. Aralarında iki standart duruyor. Kesimde: SMNA(Nicomedia)

REF: RIC VII, s.635, 199.

FI. VALERIUS CONSTANTINUS LICINIANUS LICINIUS II (M.S. 317-324)

Kat. No. : 04

K. Env. No. : K.08.AGR-BAZ.CH.002

Eser Ünit No - B. S. : Ü. 848 - +2.75 m.

B. Y. : 312 ünit numaralı Bazilikanın Kuzey nefi.

Cinsi: AE; **Çapı:** 20 mm; **AĞ. :** 2.70 gr.

KY. : 12

Dönemi: LICINIUS II (M.S. 321-324)

Ö. Y. : DN VAL LICIN LICINIVS NOB C

Miğferli ve zırhlı büst sola, sol kolunda kalkan, sağ omzunda mızrak dayalı.

A. Y. : IOVI CONSERVATORI

Jüpiter cepheden ayakta, çıplak, omzunda chlamys, baş sola. Sağ elinde küre üzerinde Victoria, sol elinde asa tutuyor. Solda, kartal gagasında çelenk; sağda esir onun üst tarafında X.IIΓ. Kesimde SMKΓ (Kyzikos)

REF: RIC VII, s. 646, 18.

FLAVIUS CLAUDIUS CONSTANTINUS II. (M.S. 337-340)

Kat. No. : 05

K. Env. No. : K.08.AGR-BAZ.DA.001

Eser Ünit No - B. S. : Ü. 959 - +3.17 m.

B. Y. : KL–111/U plankaresindeki 910 ünit numaralı sondaj alanı.

Cinsi: AE; **Çapı:** 18 mm; **AĞ. :** 2 gr.

KY. : 12

Dönemi: II. CONSTANTINUS (M.S. 330-337)

Ö. Y. : CONSTANTINUS [IVN NOBC]

Constantinus'un defne çelenkli, giyimli ve zırhlı büstü sağa.

A. Y. : GLORIA EXERCITUS

İki asker, miğferli karşılıklı ayaktalar. Bir ellerinde mızrak, diğerinde kalkan tutuyorlar. Aralarında iki standart duruyor. Kesimde: SMANB(Antiocheia)

REF: RIC VII, s. 697, 109.

I. FLAVIUS IUSTINUS (M.S. 518-527)

Kat. No. : 06

K. Env. No. : K.08.AGR-BAZ.CP.003

Eser Ünit No - B. S. : Ü. 908 - +3.29 m.

B. Y. : KK-111/C 796 ünit numaralı sondaj alanı.

Cinsi: AE; **Çapı:** 30 mm; **AĞ. :** 15.25 gr.

KY. : 6

Dönemi: I. IUSTINUS (M.S. 518-527)

Ö. Y. : DNIVSTI NVSPPAVC

Büst sağa, diademli, zırhlı ve paludamentumlu.

A. Y. : M yukarıda haç, sağ ve sol boşlukta birer yıldız, aşağıda off. harfi. Kesimde CON.

REF: DOC 1, s. 39, no. 8b.1.

I. FLAVIUS PETRUS SABBATIUS IUSTINIANUS (M.S. 527-565)

Kat. No. : 07

K. Env. No. : K.08.AGR-BAZ.DG.003

Eser Ünit No - B. S. : Ü. 1031 - +3.11 m.

B. Y. : KK-111/C plankaresindeki 1029 ünit numaralı mekan.

Cinsi: AE; **Çapı:** 30 mm; **AĞ. :** 10.60 gr.

KY. : 6

Dönemi: I. JUSTINIANUS (M.S. 527-565)

Ö. Y. : DNI[VSTINI] ANVSPPAVC

Büst cepheden, tüy sorguçlu miğfer giymiş, zırhlı, sağ elinde haçlı globus, sol omzunda süvari betimlemeli kalkan, sağ boşlukta haç.

A. Y. : K, solda ANNO, yukarıda haç, sağda tarih XIII, aşağıda Off. harfi Γ veya T.

REF: BMC I, s. 36, no. 111.

Kat. No. : 08

K. Env. No. : K.08.AGR-BAZ.BB.001

Eser Ünit No - B. S. : Ü. 623 - +2.35 m.

B. Y. : 163 ünit numaralı sütun kaidesinin altında.

Cinsi: AE; **Çapı:** 27 mm; **AĞ. :** 9.35 gr.

KY. : 12

Dönemi: I. JUSTINIANUS (M.S. 527-565)

Ö. Y. : DNIVSTINI ANVSPPAVC

Büst cepheden, tüy sorguçlu miğfer giymiş, zırhlı ve süvari betimli kalkanlı, sağ elinde haçlı globus, sağ boşlukta haç.

A. Y. : K (yarım follis), solda ANNO, sağda tarih XЧIII, kesimde Y/Z(Kyzikos).

REF: BN I, s. 90, no. 30.

I. FLAVIUS IUSTINUS IUNIOR (M.S. 565-578)

Kat. No. : 09

K. Env. No. : K.08.AGR-BAZ.BS.002

Eser Ünit No - B. S. : Ü. 745 - +3.65 m.

B. Y. : KL 111/X ve KK 111/C-D plankareleri içerisindeki 500 ünit numaralı açma.

Cinsi: AE; **Çapı:** 30 mm; **AĞ. :** 11.55 gr.

KY. : 6

Dönemi: II. IUSTINUS (M.S. 565-578)

Ö. Y. : [DNIVSTI - NVSPPAVC]

Iustinus ve Sophia tahtta oturuyorlar, cepheden; Iustinus sağ elinde haçlı globus, Sophia sağ elinde haçlı asa tutuyor; her ikisinin başında da nimbus var.

A. Y. : M, solda ANNO, yukarıda haç, sağda tarih □, aşağıda of. harfi A, kesimde NIKO.

REF: DOC I, s. 228, no. 96a.2.

Kat. No. : 10

K. Env. No. : K.08.AGR-BAZ.DD.014

Eser Ünit No - B. S. : Ü. 990 - +3.17 m.

B. Y. : KK 111/C plankaresindeki 778 ünit numaralı açma.

Cinsi: AE; **Çapı:** 24 mm; **AĞ. :** 6.85 gr.

KY. : 6

Dönemi: II. IUSTINUS (M.S. 565-578)

Ö. Y. : […] NVSPPAVC

Iustinus ve Sophia tahtta oturuyorlar, cepheden; Iustinus sağ elinde haçlı globus, Sophia sağ elinde haçlı asa tutuyor; her ikisinin başında da nimbus var.

A. Y. : K, solda ANNO, yukarıda haç, sağda tarih X, kesimde TES.

REF: DOC I, s. 223, no. 76.

MAURICIUS TIBERIUS (M.S. 582-602)

Kat. No. : 11

K. Env. No. : K.08.AGR-BAZ.CD.002

Eser Ünit No - B. S. : Ü. 803 - +3.31 m.

B. Y. : KK-111/B plankaresindeki 783 ünit numaralı sondaj alanı.

Cinsi: AE; **Çapı:** 24 mm; **AĞ. :** 6.00 gr.

KY. : 6

Dönemi: MAURICIUS TIBERIUS (M.S. 582-602)

Ö. Y. : [DNmAVRI] TIbERPPAV

Büst cepheden, taçlı tacın tepesinde haç var, zırhlı, kalkanlı, sağ elinde haçlı globus tutuyor.

A. Y. : K, solda ANNO, yukarıda haç, sağda tarih II, aşağıda Off. harfi A.

REF: Tekin 1999, s. 142, no. 97; DOC I, s. 311, no. 47a.

Kat. No. : 12

K. Env. No. : K.08.AGR-BAZ.DH.001

Eser Ünit No - B. S. : Ü. 699 - +3.09 m.

B. Y. : KK-111/X plankaresindeki 888 ünit numaralı mekan.

Cinsi: AE; **Çapı:** 24 mm; **AĞ. :** 5.95 gr.

KY. : 6

Dönemi: MAURICIUS TIBERIUS (M.S. 582-602)

Ö. Y. : ONmAЧГI [CNPAЧ]

Büst cepheden, konsül elbisesi giymiş, yonca biçimli süslü taçlı, sağ elinde mappa, solunda ucunda kartal bulunan asa.

A. Y. : K, solda ANNO, yukarıda haç, sağda tarih ЧIII, kesimde R. (ANTIOCHEIA)

REF: BMC I, s. 146, no. 199.

Kat. No. : 13

K. Env. No. : K.08.AGR-BAZ.BK.002

Eser Ünit No - B. S. : Ü. 699 - +3.07 m.

B. Y. : KK-111/B plankaresindeki 649 ünit numaralı sondaj alanı.

Cinsi: AE; **Çapı:** 24 mm; **AĞ. :** 4.75 gr.

KY. : 6

Dönemi: MAUIRICIUS TIBERIUS (M.S. 582-602)

Ö. Y. : ONmAV [RCPPAV]

Büst cepheden tüy sorguçlu miğfer giymiş, zırhlı, sağ elinde haçlı globus tutuyor ve kalkanlı.

A. Y. : K, solda ANNO, yukarıda haç, sağda tarih XX, aşağıda Off. harfi B.

REF: DOC I, s. 315, no. 63.

HERACLIUS (M.S.610/641)

Kat. No. : 14

K. Env. No. : K.08.AGR-BAZ.BS.003

Eser Ünit No - B. S. : Ü. 746 - +3.17 m.

B. Y. : KL 111/X ve KK 111/C-D plankareleri içerisindeki 500 ünit numaralı açma.

Cinsi: AE; **Çapı:** 26 mm; **AĞ. :** 6.25 gr.

KY. : 6

Dönemi: HERACLIUS (M.S.610/641)

Ö. Y. : Heraclius ve Heraclius Constantius cepheden ayakta, başları arasında haç ile betimlenmişlerdir. Heraclius solda uzun sakalı ve bıyığı var, başında haç ile süslü taç, üzerinde zırh ve paludementum (askeri pelerin), sağ elinde ucunda haç bulunan uzun asa tutmakta olup sol eli kalçasındadır. Sağda Heraclius Constantius kısa sakallı, uzun elbiseli, başında haçlı taç, sağ elinde haçlı globus var.
A. Y. : M, solda ANNO, yukarıda haç, altta Γ, sağda tarih II, kesimde CON. TB.
REF: DOC 2/1, s. 275, no. 70b.

Kat. No. : 15
K. Env. No. : K.08.AGR-BAZ.CS.001
Eser Ünit No - B. S. : Ü. 913 - +3.65 m.
B. Y. : KL 111/U 910 ünit nolu açma.
Cinsi: AE; **Çapı:** 22 mm; **AĞ. :** 6.25 gr.
KY. : 12
Dönemi: HERACLIUS (M.S.610/641)
Ö. Y. : DNHERACLIUS PPAVC
Solda Heraclius; sağda Heraclius Constantius, khlamys ve taç giyimliler. Sağ ellerinde haçlı globus tutuyorlar. Başları arasında haç var.
A. Y. : K, solda ANNO, yukarıda haç ya da kristogram, sağda tarih Ч, kesimde QES(Thessalonika)
REF: BMC I, s. 214, no. 223.

Kat. No. : 16
K. Env. No. : K.08.AGR-BAZ.CC.001
Eser Ünit No - B. S. : Ü. 799 - +3.10 m.
B. Y. : KL 111/X ve KK 111/C-D plankareleri içerisindeki 500 ünit numaralı açma.
Cinsi: AE; **Çapı:** 26 mm; **AĞ. :** 6.35 gr.
KY. : 5
Dönemi: HERACLIUS (M.S.610/641)

Ö. Y. : Heraclius ve Heraclius Constantius cepheden ayakta, başları arasında haç ile betimlenmişlerdir. Heraclius solda uzun sakalı ve bıyığı var, başında haç ile süslü taç, üzerinde zırh ve paludementum (askeri pelerin), sağ elinde ucunda haç bulunan uzun asa tutmakta olup sol eli kalçasındadır. Sağda Heraclius Constantius kısa sakallı, uzun elbiseli, başında haçlı taç, sağ elinde haçlı globus var.
A. Y. : M, solda ANNO, altta Є, sağda tarih □, kesimde CON.
REF: BMC I, s. 201, no. 139.

Kat. No. : 17
K. Env. No. : K.08.AGR-BAZ.DC.002
Eser Ünit No - B. S. : Ü. 976 - +2.75 m.
B. Y. : 314 ünit numaralı sütun kaidesinin altından çıkarıldı.
Cinsi: AE; **Çapı:** 31 mm; **AĞ. :** 10.85 gr.
KY. : 6
Dönemi: HERACLIUS (M.S.610/641)
Ö. Y. : Heraclius ve Heraclius Constantius cepheden ayakta betimlenmişlerdir. Solda Heraclius, bıyıklı ve uzun sakallı. Askeri kıyafetli, sağ elinde uzun haç tutuyor, başında haçlı taç var. Sol eli belinde. Sağda Heraclius Constantius khlamys ve haçlı taç var. Sağ elinde haçlı globus tutuyor.
A. Y. : M, solda ANNO, yukarıda haç ve C, sağda tarih □, aşağıda of. harfi A, kesimde CON.
REF: BMC I, s. 201, no. 138.

Kat. No. : 18
K. Env. No. : K.08.AGR-BAZ.DF.001
Eser Ünit No - B. S. : Ü. 1018 - +3.10 m.
B. Y. : KK-111/C plankaresindeki 778 ünit numaralı açma.
Cinsi: AE; **Çapı:** 20 mm; **AĞ. :** 1.65 gr.
KY. : 6

Dönemi: HERACLIUS (M.S.610/641)

Ö. Y. : Heraclius ve Heraclius Constantius cepheden ayakta betimlenmişlerdir. Solda Heraclius, bıyıklı ve uzun sakallı. Askeri kıyafetli, sağ elinde uzun haç tutuyor, başında haçlı taç var. Sol eli belinde. Sağda Heraclius Constantius khlamys ve haçlı taç var. Sağ elinde haçlı globus tutuyor. Başları arasında haç var. Sağda "K" var.

A. Y. : K, solda ANNO, yukarıda haç ya da kristogram, sağda tarih □, aşağıda of. harfi, kesimde ?.

REF: BMC I, s. 214, no. 223.

Kat. No. : 19

K. Env. No. : K.08.AGR-BAZ.CG.005

Eser Ünit No - B. S. : Ü. 983 - +2.81 m.

B. Y. : Bazilikanın güney nefinde.

Cinsi: AE; **Çapı:** 26 mm; **AĞ. :** 5.60 gr.

KY. : 11

Dönemi: HERACLIUS (M.S.610/641)

Ö. Y. : Yazı yok. Ayakta cepheden üç figür yer almaktadır. Ortada Heraclius, sağda Heraclius Constantius, solda Martina. Her biri khlamys giyimli ve haçlı globus tutuyorlar.

A. Y. : M, solda ANNO, yukarıda haç, altta Γ, sağda tarih ЧI, kesimde ?.

REF: BMC I, s. 206, no. 173.

Kat. No. : 20

K. Env. No. : K.08.AGR-BAZ.BO.001

Eser Ünit No - B. S. : Ü. 713 - +2.74 m.

B. Y. : 101 ünit numaralı sütun kaidesinin altında

Cinsi: AE; **Çapı:** 23 mm; **AĞ. :** 4.10 gr.

KY. : 5

Dönemi: HERACLIUS (M.S.610/641)

Ö. Y. : Yazı okunmuyor. Heraclius ve Heraclius Constantius cepheden ayakta, başları arasında haç ile betimlenmişlerdir. Heraclius solda uzun sakalı ve bıyığı var, başında haç ile süslü taç, üzerinde zırh ve paludementum (askeri pelerin), sağ elinde ucunda haç bulunan uzun asa tutmakta olup sol eli kalçasındadır. Sağda Heraclius Constantius kısa sakallı, uzun elbiseli, başında haçlı taç, sağ elinde haçlı globus var.

A. Y. : K, solda ANNO, yukarıda haç, altta A, sağda tarih X, kesim ?.

REF: BMC I, s. 211, no. 206.

Kat. No. : 21

K. Env. No. : K.08.AGR-BAZ.BZ.004

Eser Ünit No - B. S. : Ü. 782 - +3.67 m.

B. Y. : KL 111/X ve KK 111/C-D plankareleri içerisindeki 500 ünit numaralı açma.

Cinsi: AE; **Çapı:** 26 mm; **AĞ. :** 8.90 gr.

KY. : 6

Dönemi: HERACLIUS (M.S. 610-641)

Ö. Y. : Heraclius ve Heraclius Constantius cepheden ayakta, başları arasında haç ile betimlenmişlerdir. Heraclius solda uzun sakalı ve bıyığı var, başında haç ile süslü taç, üzerinde zırh ve paludementum (askeri pelerin), sağ elinde ucunda haç bulunan uzun asa tutmakta olup sol eli kalçasındadır. Sağda Heraclius Constantius kısa sakallı, uzun elbiseli, başında haçlı taç, sağ elinde haçlı globus var.

A. Y. : M (bir follis), solda ANNO, yukarıda haç, altta A, sağda tarih XXII, kesimde CON (Constantinapolis)

REF: BMC I, s. 204, no. 159.

Kat. No. : 22

K. Env. No. : K.08.AGR-BAZ.CJ.001

Eser Ünit No - B. S. : Ü. 860 - +3.09 m.

B. Y. : KK-111/A plankaresindeki 816 ünit numaralı sondaj.

Cinsi: AE; **Çapı:** 21 mm; **AĞ. :** 4.75 gr.

KY. : 12

Dönemi: HERACLIUS (M.S.629/630)

Ö. Y. : Heraclius ve Heraclius Constantius cepheden ayakta, başları arasında haç ile betimlenmişlerdir. Solda Heraclius, bıyıklı ve uzun sakallı. Askeri kıyafetli, sağ elinde uzun haç tutuyor, başında haçlı taç var. Sol eli belinde. Sağda Heraclius Constantius, kısa sakallı, khlamys ve haçlı taç var. Sağ elinde haçlı globus tutuyor. Solda □, sağda K.

A. Y. : K, solda ANNO, yukarıda, sağda tarih XX, aşağıda of. harfi A.

REF: DOC 2/1, s. 302, no. 118a.1.

Kat. No. : 23

K. Env. No. : K.08.AGR-BAZ.DJ.004

Eser Ünit No - B. S. : Ü. 1049 - +3.11 m.

B. Y. : KK-111/X plankaresindeki 888 ünit numaralı mekan.

Cinsi: AE; **Çapı:** 20 mm; **AĞ. :** 2.45 gr.

KY. : 12

Dönemi: HERACLIUS (M.S.630/631)

Ö. Y. : Heraclius ve Heraclius Constantius cepheden ayakta, başları arasında haç ile betimlenmişlerdir. Solda Heraclius, bıyıklı ve uzun sakallı. Askeri kıyafetli, sağ elinde uzun haç tutuyor, başında haçlı taç var. Sol eli belinde. Sağda Heraclius Constantius khlamys ve haçlı taç var. Sağ elinde haçlı globus tutuyor.

A. Y. : K, solda ANNO, yukarıda haç, sağda tarih XX, aşağıda of. harfi A, kesimde CON.

REF: DOC 2/1, s. 303, no. 119b.

Kat. No. : 24

K. Env. No. : K.08.AGR-BAZ.BS.005

Eser Ünit No - B. S. : Ü. 983 - +2.81 m.

B. Y. : Bazilikanın güney nefinde.

Cinsi: AE; **Çapı:** 26 mm; **AĞ. :** 5.60 gr.

KY. : 11

Dönemi: HERACLIUS (M.S.610/641)

Ö. Y. : Heraclius ve Heraclius Constantius cepheden ayakta, başları arasında haç ile betimlenmişlerdir. Heraclius solda uzun sakalı ve bıyığı var, başında haç ile süslü taç, üzerinde zırh ve paludementum (askeri pelerin), sağ elinde ucunda haç bulunan uzun asa tutmakta olup sol eli kalçasındadır. Sağda Heraclius Constantius kısa sakallı, uzun elbiseli, başında haçlı taç, sağ elinde haçlı globus var.

A. Y. : M, solda ANNO, yukarıda haç, altta A, sağda tarih XX, kesimde CON.

REF: BMC I, s. 202, no. 145.

Kat. No. : 25

K. Env. No. : K.08.AGR-BAZ.CH.003

Eser Ünit No - B. S. : Ü. 849 - +2.75 m.

B. Y. : 312 ünit numaralı Bazilikanın Kuzey nefinde.

Cinsi: AE; **Çapı:** 28 mm; **AĞ. :** 7.50 gr.

KY. : 6

Dönemi: HERACLIUS (M.S.610/641)

Ö. Y. : Heraclius ve Heraclius Constantius cepheden ayakta betimlenmişlerdir. Solda Heraclius, bıyıklı ve uzun sakallı. Askeri kıyafetli, sağ elinde uzun haç tutuyor, başında haçlı taç var. Sol eli belinde. Sağda Heraclius Constantius khlamys ve haçlı taç var. Sağ elinde haçlı globus tutuyor.

A. Y. : □, solda ANNO, yukarıda haç ya da kristogram, sağda tarih XXX, aşağıda of. harfi A, kesimde ?.

REF: BMC I, s. 210, no. 202.

Kat. No. : 26

K. Env. No. : K.08.AGR-BAZ.DE.003

Eser Ünit No - B. S. : Ü. 996 - +3.16 m.

B. Y. : KK 111/C plankaresindeki 778 ünit numaralı açma.

Cinsi: AE; **Çapı:** 26 mm; **AĞ. :** 5.10 gr.

KY. : 6

Dönemi: HERACLIUS (M.S.610/641)

Ö. Y. : Heraclius ve Heraclius Constantius cepheden ayakta betimlenmişlerdir. Solda Heraclius, bıyıklı ve uzun sakallı. Askeri kıyafetli, sağ elinde uzun haç tutuyor, başında haçlı taç var. Sol eli belinde. Sağda Heraclius Constantius khlamys ve haçlı taç var. Sağ elinde haçlı globus tutuyor.

A. Y. : M, solda ANNO, yukarıda haç ya da khristogram, sağda tarih XXX, aşağıda of. harfi Є, kesimde CON.

REF: DOC 2/1, s. 279-280, no. 108b.

Kat. No. : 27

K. Env. No. : K.08.AGR-BAZ.DE.007

Eser Ünit No - B. S. : Ü. 1002 - +2.76 m.

B. Y. : 164 ünit numaralı sütun kaidesinin altında.

Cinsi: AE; **Çapı:** 20 mm; **AĞ. :** 1.75 gr.

KY. : 6

Dönemi: HERACLIUS (M.S.610/641)

Ö. Y. : Heraclius ve Heraclius Constantius cepheden ayakta betimlenmişlerdir. Solda Heraclius, bıyıklı ve uzun sakallı. Askeri kıyafetli, sağ elinde uzun haç tutuyor, başında haçlı taç var. Sol eli belinde. Sağda Heraclius Constantius khlamys ve haçlı taç var. Sağ elinde haçlı globus tutuyor. Başları arasında haç var. Sağda "K" var.

A. Y. : K, solda ANNO, yukarıda haç, sağda tarih X/X/X, aşağıda of. harfi, kesimde ?.

REF: DOC 2/1, s. 302, no. 118a.1.

Kat. No. : 28

K. Env. No. : K.08.AGR-BAZ.BA.001

Eser Ünit No - B. S. : Ü. 503 - +2.35 m.

B. Y. : KK-111/X plankaresindeki 888 ünit numaralı mekan.

Cinsi: AE; **Çapı:** 20 mm; **AĞ. :** 3.45 gr.

KY. : 12

Dönemi: HERACLIUS (M.S. (M.S.610/641)

Ö. Y. : Heraclius ve Heraclius Constantius cepheden ayakta, başları arasında haç ile betimlenmişlerdir. Solda Heraclius, bıyıklı ve uzun sakallı. Askeri kıyafetli, sağ elinde uzun haç tutuyor, başında haçlı taç var. Sol eli belinde. Sağda Heraclius Constantius khlamys ve haçlı taç var. Sağ elinde haçlı globus tutuyor.

A. Y. : M, solda ANNO, yukarıda haç ya da khristogram, sağda tarih belirsiz, aşağıda of. harfi B, kesimde CON.

REF: DOC 2/1, s. 279, no. 108b.

Kat. No. : 29

K. Env. No. : K.08.AGR-BAZ.BS.004

Eser Ünit No - B. S. : Ü. 747 - +3.25 m.

B. Y. : KL 111/X ve KK 111/C-D plankareleri içerisindeki 500 ünit numaralı açma.

Cinsi: AE; **Çapı:** 26 mm; **AĞ. :** 5.80 gr.

KY. : 12

Dönemi: HERACLIUS (M.S.610/641)

Ö. Y. : Heraclius ve Heraclius Constantius cepheden ayakta betimlenmişlerdir. Solda Heraclius, bıyıklı ve uzun sakallı. Askeri kıyafetli, sağ elinde uzun haç tutuyor, başında haçlı taç var. Sol eli belinde. Sağda Heraclius Constantius khlamys ve haçlı taç var. Sağ elinde haçlı globus tutuyor.

A. Y. : □, solda ANNO, yukarıda haç ya da kristogram, sağda tarih ?, aşağıda of. harfi A, kesimde ?.

REF: BMC I, s. 210, no. 202.

Kat. No. : 30

K. Env. No. : K.08.AGR-BAZ.DD.004

Eser Ünit No - B. S. : Ü. 981 - +3.21 m.

B. Y. : KK 111/C plankaresindeki 778 ünit numaralı açma.

Cinsi: AE; **Çapı:** 26 mm; **AĞ. :** 5.30 gr.

KY. : 6

Dönemi: HERACLIUS (M.S.610/641)

Ö. Y. : Heraclius ve Heraclius Constantius cepheden ayakta, başları arasında haç ile betimlenmişlerdir. Solda Heraclius, bıyıklı ve uzun sakallı. Askeri kıyafetli, sağ elinde uzun haç tutuyor, başında haçlı taç var. Sol eli belinde. Sağda Heraclius Constantius khlamys ve haçlı taç var. Sağ elinde haçlı globus tutuyor.

A. Y. : M, solda ANNO, yukarıda haç ya da khristogram, sağda tarih belirsiz, aşağıda of. harfi A, kesimde CON.

REF: DOC 2/1, s. 279, no. 108b.

Kat. No. : 31

K. Env. No. : K.08.AGR-BAZ.DD.006

Eser Ünit No - B. S. : Ü. 983 - +3.21 m.

B. Y. : KK 111/C plankaresindeki 778 ünit numaralı açma.

Cinsi: AE; **Çapı:** 26 mm; **AĞ. :** 4.05 gr.

KY. : 11

Dönemi: HERACLIUS (M.S.610/641)

Ö. Y. : Heraclius ve Heraclius Constantius cepheden ayakta, başları arasında haç ile betimlenmişlerdir. Heraclius solda uzun sakalı ve bıyığı var, başında haç ile süslü taç, üzerinde zırh ve paludementum (askeri pelerin), sağ elinde ucunda haç bulunan uzun asa tutmakta olup sol eli kalçasındadır. Sağda Heraclius Constantius kısa sakallı, uzun elbiseli, başında haçlı taç, sağ elinde haçlı globus var.

A. Y. : M, solda ANNO, yukarıda haç, altta Γ, sağda tarih belirsiz, kesimde CON.

REF: BMC I, s. 203, no. 149.

Kat. No. : 32

K. Env. No. : K.08.AGR-BAZ.DJ.003

Eser Ünit No - B. S. : Ü. 1048 - +3.10 m.

B. Y. : KK-111/X plankaresindeki 888 ünit numaralı mekan.

Cinsi: AE; **Çapı:** 21 mm; **AĞ. :** 1.80 gr.

KY. : 6

Dönemi: HERACLIUS (M.S.610/641)

Ö. Y. : Heraclius ve Heraclius Constantius cepheden ayakta betimlenmişlerdir. Solda Heraclius, bıyıklı ve uzun sakallı. Askeri kıyafetli, sağ elinde uzun haç tutuyor, başında haçlı taç var. Sol eli belinde. Sağda Heraclius Constantius khlamys ve haçlı taç var. Sağ elinde haçlı globus tutuyor. Başları arasında haç var.

A. Y. : K, solda ANNO, yukarıda haç ya da kristogram, sağda tarih ?, aşağıda of. harfi Γ, kesimde ?.

REF: BMC I, s. 214, no. 224.

Kat. No. : 33

K. Env. No. : K.08.AGR-BAZ.DJ.005

Eser Ünit No - B. S. : Ü. 1050 - +3.10 m.

B. Y. : KK-111/X plankaresindeki 888 ünit numaralı mekan.

Cinsi: AE; **Çapı:** 26 mm; **AĞ. :** 6.80 gr.

KY. : 6

Dönemi: HERACLIUS (M.S.610/641)

Ö. Y. : Heraclius ve Heraclius Constantius cepheden ayakta, başları arasında haç ile betimlenmişlerdir. Solda Heraclius, bıyıklı ve uzun sakallı. Askeri kıyafetli, sağ elinde uzun haç tutuyor, başında haçlı taç var. Sol eli belinde. Sağda Heraclius Constantius khlamys ve haçlı taç var. Sağ elinde haçlı globus tutuyor.

A. Y. : M, solda ANNO, yukarıda kristogram, altta Є, sağda tarih belirsiz, kesimde CON.

REF: BMC I, s. 197, no. 115.

Kat. No. : 34

K. Env. No. : K.08.AGR-BAZ.BP.003

Eser Ünit No - B. S. : Ü. 983 - +2.81 m.

B. Y. : Bazilikanın güney nefinde.

Cinsi: AE; **Çapı:** 26 mm; **AĞ. :** 5.60 gr.

KY. : 11

Dönemi: HERACLIUS (M.S.610/641)

Ö. Y. : Solda Heraclius; sağda Heraclius Constantius, khlamys ve taç giyimliler. Sağ ellerinde haçlı globus tutuyorlar. Başları arasında haç var.

A. Y. : M, solda ANNO, yukarıda haç ya da yukarıda khristogram, altta A, sağda tarih belirsiz, kesimde CON.

REF: BMC I, s. 197, no. 116.

Kat. No. : 35

K. Env. No. : K.08.AGR-BAZ.BI.001

Eser Ünit No - B. S. : Ü. 683 - +2.90 m.

B. Y. : Bazilikanın güney nefinde.

Cinsi: AE; **Çapı:** 22 mm; **AĞ. :** 4.05 gr.

KY. : 6

Dönemi: HERACLIUS (M.S.610/641)

Ö. Y. : Yazı yok. Ayakta cepheden üç figür yer almaktadır. Ortada Heraclius, sağda Heraclius Constantius, solda Martina. Her biri khlamys giyimli ve haçlı globus tutuyorlar.

A. Y. : M

II. CONSTANS (M.S. 641-668)

Kat. No. : 36

K. Env. No. : K.08.AGR-BAZ.DE.002

Eser Ünit No - B. S. : Ü. 995 - +3.18 m.

B. Y. : KK-111/C plankaresindeki 778 ünit numaralı açma.

Cinsi: AE; **Çapı:** 26 mm; **AĞ. :** 6.15 gr.

KY. : 6

Dönemi: II. CONSTANS (M.S. 641-668)

Ö. Y. : IMPER CONST

Constans büstü cepheden, başında haçlı taç, üzerinde zırh ve pelerin, sağ elinde globus üzerinde haç.

A. Y. : M, solda A/N/A, yukarıda haç, sağda tarih III, aşağıda of. harfi Є, kesimde CON.

REF: BMC I, s. 267, no. 99.

Kat. No. : 37

K. Env. No. : K.08.AGR-BAZ.CD.003

Eser Ünit No - B. S. : Ü. 804 - +3.44 m.

B. Y. : KK-111/C plankaresindeki 796 ünit numaralı sondaj.

Cinsi: AE; **Çapı:** 25 mm; **AĞ. :** 4.45 gr.

KY. : 6

Dönemi: II. CONSTANS (M.S. 641-668)

Ö. Y. : InPE [R CONST]

Constans büstü cepheden, başında haçlı taç, üzerinde zırh ve pelerin, sağ elinde globus üzerinde haç.

A. Y. : M, solda ANNO, yukarıda haç, sağda tarih belirsiz, aşağıda of. harfi A, kesimde CON.

REF: BMC I, s. 266, no. 93.

Kat. No. : 38

K. Env. No. : K.08.AGR-BAZ.DB.006

Eser Ünit No - B. S. : Ü. 973 - +3.03 m.

B. Y. : KL-111/U plankesindeki 910 ünit numaralı açma.

Cinsi: AE; **Çapı:** 25 mm; **AĞ. :** 4.80 gr.

KY. : 6

Dönemi: II. CONSTANS (M.S. 641-668)

Ö. Y. : Constans ayakta cepheden, khlamys ve haçlı taç giymiş. Sağ elinde uzun haç var. Sol elinde haçlı globus tutuyor.

A. Y. : m, solda O/Φ/A, yukarıda A/N/A, sağda N/E/O/ □, tarih ?, kesimde CON.

REF: DOC 2/2, s. 445, no. 61c.1.

Kat. No. : 39

K. Env. No. : K.08.AGR-BAZ.DI.001

Eser Ünit No - B. S. : Ü. 1041 - +3.10 m.

B. Y. : KK-111/X plankaresindeki 888 ünit numaralı mekan.

Cinsi: AE; **Çapı:** 25 mm; **AĞ. :** 3.70 gr.

KY. : 6

Dönemi: II. CONSTANS (M.S. 641-668)

Ö. Y. : Constans ayakta cepheden, khlamys ve haçlı taç giymiş. Sağ elinde uzun haç var. Sol elinde haçlı globus tutuyor.

A. Y. : m, solda A/N/A, yukarıda haç, sağda N/E/O/ □, tarih ?, kesimde ?.

REF: DOC 2/2, s. 443, no. 59c.2.

Kat. No. : 40

K. Env. No. : K.08.AGR-BAZ.DI.003

Eser Ünit No - B. S. : Ü. 1043 - +3.11 m.

B. Y. : KK-111/X plankaresindeki 888 ünit numaralı mekan.

Cinsi: AE; **Çapı:** 25 mm; **AĞ. :** 4.00 gr.

KY. : 12

Dönemi: II. CONSTANS (M.S. 641-668)

Ö. Y. : Constans ayakta cepheden, sakallı, khlamys ve haçlı taç giymiş. Sağ elinde uzun haç var. Sol elinde haçlı globus tutuyor.

A. Y. : m, solda CON yukarıda haç, sağda [N/E/O/ □], tarih ?.

REF: BMC I, s. 266, no. 94.

Kat. No. : 41

K. Env. No. : K.08.AGR-BAZ.DJ.006

Eser Ünit No - B. S. : Ü. 1051 - +3.08 m.

B. Y. : KK-111/X plankaresindeki 888 ünit numaralı mekan.

Cinsi: AE; **Çapı:** 22 mm; **AĞ. :** 3.40 gr.

KY. : 6

Dönemi: II. CONSTANS (M.S. 641-668)

Ö. Y. : ЄNTATO NIKA

Constans ayakta cepheden, sakallı, khlamys ve haçlı taç giymiş. Sağ elinde uzun haç var. Sol elinde haçlı globus tutuyor.

A. Y. : m, solda A/N/A, yukarıda haç, sağda N/E/O/ □ , tarih ?, kesimde CON.

REF: DOC 2/2, s. 443, no. 59c.2.

Kat. No. : 42

K. Env. No. : K.08.AGR-BAZ.DD.012

Eser Ünit No - B. S. : Ü. 988 - +3.13 m.

B. Y. : KK-111/C plankaresindeki 796 ünit numaralı mekan.

Cinsi: AE; **Çapı:** 24 mm; **AĞ. :** 5.15 gr.

KY. : 6

Dönemi: II. CONSTANS (M.S. 641-668)

Ö. Y. : ONmAV [RCPPAV]

Constans ayakta cepheden, sakallı, khlamys ve haçlı taç giymiş. Sağ elinde uzun haç var. Sol elinde haçlı globus tutuyor.

A. Y. : m, solda A/N/A, yukarıda haç, sağda [N/E/O/ □], tarih ?, kesimde ?.

REF: DOC 2/2, s. 443, no. 59c.2.

Kat. No. : 43

K. Env. No. : K.08.AGR-BAZ.BP.002

Eser Ünit No - B. S. : Ü. 725 - +3.19 m.

B. Y. : 500 ünit nolu açma.

Cinsi: AE; **Çapı:** 18 mm; **AĞ. :** 2.40 gr.

KY. : 12

Dönemi: II. CONSTANS (M.S. 641-668)

Ö. Y. : Constans ayakta cepheden, sakallı, askeri kıyafetli. Sağ elinde uzun haç tutuyor, sol eli belinde.

A. Y. : ?

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

2008 yılı Agora-Bazilikası kazı çalışmalarımızda toplam 76 adet bronz sikke ele geçmiştir. İlk değerlendirmelerimize göre sikkelerden 74'ü Geç Antik Çağa tarihlenmekte olup 2'si ise Roma İmparatorluk Çağı öncesine tarihlenmektedir. Roma İmparatorluk Çağı öncesine tarihlenen iki sikke bazilikanın ana salonunun zemini kaplayan mozaik de yer alan çöküntüyü gidermek amacıyla çökmüş alanının sökülerek blokajının yenilenmesi çalışmasında; bu alan yeni bir blokajla kapatılmadan önce bazilika öncesinde bu alanda var olan kültür evresine ait bazı ipuçlarını tespit etmek amacıyla 1,00x1,00 m. ölçülerinde 1036 ünit numarası ile kodladığımız sondajda yapılan çalışmalarda ortaya çıkarılmıştır. Bu bize bazilikanın ana salonunu kaplayan mozaiklerin altında Roma İmparatorluk Çağı öncesine ait katmanların bulunduğunu göstermektedir[195].

Bu çalışmada ele aldığımız 76 adet bronz sikkenin 2'si Roma İmparatorluk Çağı öncesine tarihlendiğinden kataloga alınmamıştır. Geri kalan 31 tanesinin hangi imparatoru temsil ettikleri çözülememiştir. Ancak üzerlerindeki darphane ve birim işaretleri gibi özelliklerinden dolayı bu sikkelerin tamamımın Geç Antik Çağa tarihlendiğini söyleyebiliriz.

İncelenen 43 sikkenin en erkeni İmparator L. Domitius Aurelianus'a (M.S. 270-275) aittir. En geç döneme tarihleneni ise imparator II. Constans'a (M.S. 641-668) ait sikkelerdir. Bu sikkeler arasında yoğun olarak karşımıza çıkan sikke ise 22 adetle İmparator Heraclius'a (610-641) aittir. Kilikya bölgesindeki şehirlerde bu dönemde imparatorun pek çok sikkesi basıldığı için bazı araştırmacılar bu artışı İmparator Heraclius'un 625 yılı civarında Perslere, Kilikya üzerinden dolanarak saldırmaya çalışmasına ve Kilikya'da birkaç küçük de olsa başarı elde etmesine bağlamaktadırlar[196]. Heraclius'u 8 sikke ile II. Constans (641-668) ait sikkeler izlemektedir. Yine sikkelerde dikkate değer bir diğer konu ise sikkelerin büyük bir çoğunluğunun Konstantinopolis darphanesine ait olmasıdır. Bunu bazı yazarlar Konstantinopolis darphanesinin, kuruluşundan beri imparatorluğun bütün doğusuna

[195] Zoroğlu 2009, 26-27.
[196] Kaegi 2000, 58-59-60.

sikke sağlayan ve en fazla üretimde bulunan darphane olma özelliğine bağlamaktadırlar. Aynı zamanda Konstantinopolis gibi Kelenderis'e uzak bir darphanede basılan sikkelerin diğer darphanelerdekine oranla daha fazla ortaya çıkarılmasını bu kente Konstantinopolis'ten ticaret amacıyla gelen çeşitli tüccarların varlığına bağlayabiliriz. 13 adet sikkenin ise darphanesi aşırı korozyon nedeniyle tespit edilememiştir. Kataloglanması yapılan diğer sikkelerin darphanelerine baktığımızda; Antiocheia ve Kyzikos darphanesi 3'er, Nicomedia, Thessalonika darphaneleri 2'şer ve Alexandria darphanesi 1 sikke ile temsil edilmektedir. Dikkate değer bir unsur da M.S. 7. yüzyılda yoğun olarak faaliyet gösteren Seleukeia, Isauria ve Kıbrıs darphanelerine ait sikkelerin ele geçirilmemiş olmasıdır.

Katalogunu yaptığımız 43 sikkeyi imparatorlarına göre tek tek inceleyecek olursak en erken tarihli sikke L. Domitius Aurelianus (M.S. 270-275) dönemine tarihlenmektedir. Bu sikke Kyzikos darphanesinde basılmış olup ön yüzünde IMP C AVRELIANVS AVG lejantı ile imparatorun büstü bulunmaktadır. Arka yüzünde ise RESTITVT ORBIS lejantı ile bir imparator tarafında taçlandırılan kadın yer almaktadır. (Bkz.: Kat. No: 1).

Katalogda yer alan ikinci sikke imparator C. Valerius Diocletianus'a (M.S. 284-305) aittir. Ön yüzünde IMP CC VAL DIOCLETIANVS PF AVG lejantı ile imparatorun büstü, arka yüzünde CONCORDIA MILITVM lejantı ile askeri kıyafetli Prens ya da imparator ayakta (solda), karşısındaki Jüpiter'den küre üstünde Victoria almaktadır. (Bkz.: Kat. No: 2).

Constantinus I (M.S. 307-337) dönemine tarihlenen sikke ise Nikomedia darphanesine aittir. Bu sikkenin ön yüzünde CONSTANTINUS [MAX AVG] lejantı ile imparatorun büstü yer almakta, arka yüzünde ise GLORIA EXERCITUS lejantı ile karşılıklı iki asker ve aralarında iki standart betimi yer almaktadır. (Bkz.: Kat. No: 3).

II. Licinius (M.S. 321-324) dönemine tarihlenen Kyzikos darphanesine ait olan bir adet sikke bulunmaktadır. Bu sikkenin ön yüzünde DN VAL LICIN LICINIVS NOB C lejantı ile imparotorun büstü, arka yüzünde IOVI CONSERVATORI lejantı ile sağ elinde Victoria tutan Jüpiter betimlenmiştir. (Bkz.: Kat. No: 4).

Katalogda II. Constantinus (M.S. 330-337) dönemine tarihlenen Antiocheia darphanesine ait bir adet sikke bulunmaktadır. Bu sikkenin ön yüzünde CONSTANTINUS [IVN NOBC] lejantı ile imparatorun büstü, arka yüzünde GLORIA EXERCITUS lejantı ile karşılıklı iki asker ve aralarında iki standart betimi yer almaktadır. (Bkz.: Kat. No: 5).

Katalogda yer alan diğer sikkeleri Anastasius'un (M.S. 491-518) para sisteminde yaptığı köklü değişiklikler nedeniyle Erken Bizans sikkeleri başlığı altında inceleyebiliriz. Anastasius'un 498 yılında yaptığı bu reform ile bronz sikke birimleri, nummus değerini belirten Yunanca harflerle gösterilmeye başlanmıştır. Bronz sikkelerde en büyük birim 40 nummia değerindeki follis olmuştur ve bu sikkenin arkasında M harfiyle gösterilmekteydi. Bunun daha düşük birimleri olan 20 nummia K (yarım follis), 10 nummia I (decanummium), 5 nummia Є (pentanummium) ile ifade edilmekteydi.

Katalogda yer alan 498 yılındaki para reformundan sonraki döneme ait ilk sikke I. Iustinus'a (M.S. 518-527) aittir. Bu sikke Konstantinopolis darphanesine ait olup ön yüzünde DNIVSTI NVSPPAVC ile imparatorun sağa dönük portresi, arka yüzünde ortada sikkenin 40 nummia değerinde olduğunu gösteren M işareti, değer işaretinin sağında ve solunda birer yıldız, altında darphane şubesini gösteren officina işareti ve kesimde darphane isminin kısaltması olan CON yer almaktadır. (Bkz.: Kat. No: 6).

I. Iustinus'tan sonra tahta geçen I. Justinianus (M.S. 527-565) ait iki sikke bulunmaktadır. Sikkenin biri Kyzikos darphanesine ait iken diğerinin darphane ismi aşınmış olduğundan okunmamaktadır. Bu sikkelerin ön yüzlerinde DNIVSTINI ANVSPPAVC lejantı ile imparatorun büstü yer almaktadır. Arka yüzlerinde ise yarım follis değerinde olduklarını gösteren K harfi, değer işaretinin solunda yukarıdan aşağıya ANNO, sağında tarih işareti, altta officina harfi yer almaktadır. (Bkz.: Kat. No: 7-8).

II. Iustinus (M.S. 565-578) dönemi de katalogda iki sikke ile temsil edilmektedir. Bu sikkelerden biri Nikomedia diğeri ise Thessalonika darphanesine aittir. Nikomedia darphanesine ait olan sikke bir follis değerindedir. Thessalonika darphanesine ait olan sikke ise yarım follis değerindedir. Her iki sikkenin ön yüzünde DNIVSTI – NVSPPAVC lejantı ile imparator ve karısı Sophia birlikte tahtta oturmuş

halde betimlenmişlerdir. Sikkelerin arka yüzlerinde değer işaretlerinin yanı sıra solda yukarıdan aşağıya ANNO, sağında tarih işareti, altta officina harfi, kesimde ise darphane isminin kısaltması yer almaktadır. (Bkz.: Kat. No: 9-10).

Çalışmamızda Mauricius Tiberius (M.S. 582-602) dönemi ait 3 sikke bulunmaktadır. Bu sikkelerin ön yüzlerinde cepheden imparatorun büstü ile lejant yer almaktadır. Sikkelerin üçü de yarım follis değerinde olup arka yüzlerinde değer işaretlerinin yanı sıra solda yukarıdan aşağıya ANNO, sağında tarih işareti, altta officina harfi yer almaktadır. (Bkz.: Kat. No: 11-12-13).

Katalogda en fazla sikke ile temsil edilen Heraclius (610-641) dönemine ait 22 sikke bulunmaktadır. Bunlardan 13'ü Konstantinopolis darphanesine ait iken Thessalonika darphanesine ait 1 sikke vardır. 8 sikkenin darphane ismi aşınmış olması nedeniyle okunamamıştır. Bu sikkelerden 13'ü bir follis değerindeyken, 8'i yarım follis değerindedir. Diğerinin değer işareti okunamamaktadır. Sikkelerin birkaçında DNHERACLIUS PPAVC lejantı okunurken diğerlerinin bir kısmında lejant bulunmamaktadır. Büyük bir bölümünün ise lejantları aşınmış olduğundan okunamamaktadır. Bu sikkelerin ön yüzlerinde üç farklı tip söz konusudur. Birinci tipin ön yüzünde Heraclius ve Heraclius Constantinus'un ayakta cepheden, khlamys giymiş ve globus tutar pozisyonda betimi yer almaktadır. İkinci tipte ise Heraclius ve Heraclius Constantius cepheden ayakta betimlenmişlerdir. Solda Heraclius, bıyıklı ve uzun sakallı, askeri kıyafetli, başında haçlı tacıyla sol eli belinde, sağ elinde uzun haç tutar şekilde, sağda Heraclius Constantius ise khlamys ve haçlı tacı ile sağ elinde haçlı globus tutarken tasvir edilmiştir. Üçüncü tipte ise ayakta cepheden üç figür yer almaktadır. Ortada Heraclius, sağda Heraclius Constantius, solda Martina. Her biri khlamys giyimli ve haçlı globus tutar şekilde tasvir edilmişlerdir. Sikkelerin arka yüzlerinde ise değer işaretlerinin yanı sıra solda yukarıdan aşağıya ANNO, sağında tarih işareti, altta officina harfi, kesimde ise darphane isminin kısaltması yer almaktadır. (Bkz.: Kat. No: 14-35).

2008 yılı Agora-Bazilikası kazılarında ortaya çıkan son sikke grubunu ise II. Constans'a (M.S. 641-668) ait 8 sikke oluşturmaktadır. Bu sikkelerden 4'ü Konstantinopolis darphanesine aitken geri kalan 4 sikkenin darphane ismi aşınmış olması nedeniyle bilinmemektedir. Bu sikkelerin 7'si bir follis değerindeyken birinin arka yüzü aşınma nedeniyle okunamayacak durumdadır. Konstantinopolis

darphanesine ait iki sikkenin önyüzünde IMPER CONST lejantı, yine Konstantinopolis darphanesine ait bir sikkenin ön yüzünde ЄNTATO NIKA lejantı okunmaktadır. Diğer sikkelerin önyüz lejantları aşınmış olduklarından okunamamaktadır. Sikkelerin ön yüzlerinde üç farklı tip söz konusudur. Birinci tipin ön yüzünde başında haçlı taç, üzerinde zırh ve pelerin, sağ elinde globus üzerinde haç tutan cepheden Constans büstü oluşturmaktadır. İkinci tipte ise Constans ayakta cepheden, khlamys ve haçlı taç giymiş olarak sağ elinde uzun haç, sol elinde haçlı globus tutarken tasvir edilmiştir. Üçüncü ve son tipte ise, Constans yine ayakta cepheden, ancak sakallı ve askeri kıyafetli, sol eli belinde sağ elinde ise uzun haç tutmaktadır. Sikkelerin arka yüzlerinde ise değer işaretlerinin yanı sıra solunda yukarıdan aşağıya A/N/N/O veya A/N/A, sağında tarih işareti ve bazılarında N/E/O/ □, altta officina harfi, kesimde ise darphane isminin kısaltması yer almaktadır.

Sonuç olarak baktığımızda sikkelerin büyük çoğunluğunun 518-668 yılları arasına tarihlendiğini görmekteyiz. Gerek plan şeması gerekse ana ve yan neflerin zeminde yer alan mozaiklerin özelliklerinden bazilika yapısının M.S. 6. yüzyılda inşa edildiği düşünülmektedir. Bu çalışmada ele alınan sikkeler de bu tarihi teyit etmesi bakımından fevkalade önemlidir. Bununla birlikte bazilika yapısında çıkan sikkelerin tamamının ele alındığı bir araştırma yapının tarihinin kesinlik kazanmasına daha fazla katkı sağlayacaktır. Ancak 2008 yılı buluntularının sağlamış olduğu destekte göz ardı edilemeyeceğini bir kez daha ifade etmek isterim.

SÖZLÜK

AE	Latince *aes*'ten türemiş, altın ya da gümüş içermeyen, bakır ve bronz birimler için kullanılan kısaltma.
Aes Grave	Roma'nın dökme tekniğiyle yapılmış ilk gerçek sikkeleri. Birimi *as*'dır.
Aes Signatum	Sikke yerine kullanılan bakır çubuklardır. Uzunlukları 16-18 cm, ağırlıkları 1000-1830 gr. arasında değişir. Dökme olarak elde edilen çubukların arka yüzlerinde fil, boğa, domuz, pegasos gibi hayvanlar; ön yüzlerinde şimşek demeti bulunur.
Anonim Follis	I. Johannes zamanında basılan ve 100 yıl tedavülde kalan, ön yüzünde Hz. İsa, arka yüzünde 4 satır yazı olan sikkeler. X. Constantius döneminde Hz. İsa yerine imparator portresi konmuştur.
Antoninianus	Roma'da İmparator Caracalla tarafından M.S. 215 yılından itibaren bastırılan iki denariusluk gümüş sikke.
AR	Nümismatikte gümüş için kullanılan kısaltma. Latince *argentum*'dan gelmektedir.
Argentius	Diocletianus'un M.S. 294 yılında bastırdığı gümüş sikkelere günümüzde verilen isim.
Arka Yüz	Üst kalıpla basılan ve ön yüze göre daha az önem taşıyan yüzdür.
As	Bakır sikke olan Aes Grave'lerin birimi. Ön yüzlerinde Janus veya diğer tanrıların başları, arka yüzde prora (pruva) ve değer işaretleri yer alır. Semis, triens, quandrans, sextans, quincunx, sescuncia, uncia gibi alt birimleri vardır.
Aspron	Trabzon Roma İmparatorluğu tarafından 1204'de tedavüle çıkarılan gümüş sikke. Orijinal ağırlığı 2,9 gr. dır.

Aspron Trachy	I. Alexios'un 1092 yılında yaptığı mali reformdan sonra basılan çukur elektron sikkelere verilen isim.
Assarion	II. Andronikos Palaiogolos zamanında 1295 yılı civarında tedavüle çıkarılan bakır sikkedir.
Aureus	Roma İmparatorluğu'nun esas altın sikkesidir. İlk kez M.Ö. 217'de basılmıştır. Aurei adı verilen ve 10,85 gr. ağırlığa sahip bu altın sikkeler cumhuriyet devri sonlarında Sulla döneminde basılmıştır.
AV	Latincede altın anlamına gelen *aurum*'dan türemiş altın için kullanılan kısaltma.
Basileos	Kral anlamındadır. Aynı zamanda baş rahip, baş komutan anlamına da gelmektedir.
Basilikon	II. Andronikos'un (1282-1328) tedavüle soktuğu ufak gümüş sikke.
Billon	Bakıra % 40 gümüş katılarak elde edilen, ayarı düşük gümüş sikke.
Colobium	Kolsuz, kısa tunik. İsa'nın üzerinde görülür.
Çift Darp	Basılmış bir sikkeye herhangi bir nedenle ikinci kez baskı yapmak. Bunun başlıca nedeni, geçerliliğini kaybeden sikkeyi yeniden tedavüle sokmaktır.
Dareikos	Greklerin Pers sikkelerine verdikleri ad.
Darp Çukuru	İncus. Sikke darbı sırasında arka yüzde basımdan dolayı oluşan çukurluk.
Darphane	Sikkelerin basıldığı kurumun veya yerin adı.
Darp İşareti	Sikkenin nerede, hangi darphanede basıldığını gösteren darp yerinin kısaltılmış hali.
Dekanummium	10 nummia değerindeki bakır sikke.
Denarius	Romalıların esas gümüş parasıdır. M.Ö. 187 yılından itibaren basılmaya başlanmış olup 500 yıl boyunca kullanılmıştır.
Diadem	Başı alın hizasından çevreleyen, üzeri değerli taşlarla süslü baş bandı. Genellikle arkadaki düğüm kısmının

	şeridi başın arkasından enseye doğru sarkarken gösterilir. Hükümdarlık simgesidir.
Didrahmi	İki drahmi değerindeki gümüş sikke.
Divitision	Khlamys, loros ya da sagion'un altına giyilen uzun kollu ve ayak bileklerine kadar uzun beyaz ya da mor elbise.
Dodekannummium	12 nummi'ye eşit bakır sikke.
Drahmi	Sözcük anlamı "avuç dolusu" olan normal ağırlık birimindeki gümüş sikkedir. Bir drahmi 6 obol içeriyordu. Ortalama ağırlığı 4.36 gr.'dır.
Dupondius	Roma İmparatorluk dönemi sikkelerindendir. İki as değerinde olup iki dupondius bir sestertius'a denk gelmektedir. M.Ö. 3. yüzyıl sonuna kadar bronz sikkelere bu isim verilirken, M.Ö. 20 yılından itibaren 12,75 gr. ağırlığında iki as değerindeki pirinç sikkeler bu isimle anılmaya başlanmıştır.
Elektron	Ayarı düşük altın sikkedir. Bu sikkeler altın ve gümüş karışımından meydana gelen bir madenden basılmışlardır. Genellikle % 30 altın, % 70 gümüşten oluşur. İçindeki altın miktarına göre renk değiştirir. İlk sikkeler doğal elektrondan basılmışlardır. Daha sonraları suni olarak elektron yapılmıştır.
Emisyon	Bir devletin parayı basma ve tedavüle koyma işlemi.
Follaro	V. Ioannes'in tedavüle soktuğu batı kaynaklı küçük bakır sikke.
Follis	40 nummia değerinde Bizans bakır sikkesi. "M" harfi ile gösterilirdi.
Globus	Dünyayı simgeleyen küre. İktidar sembolüdür.
Graffito	Sikke basıldıktan sonra üstüne, herhangi bir zamanda yazılan resmi karakteri olmayan yazı.
Haçlı Globus	Globus Cruciger. Üzerinde ufak bir haçın yer aldığı küredir. Dünya egemenliğini simgelemektedir.

Hemidrahmi	Yarım drahmi anlamında ve değerinde gümüş sikke.
Hexagram	İmparator Heraclius döneminde basılan 6.82 gr. ağırlığında gümüş sikke. Altın sikke olan solidus'un 1/12'si değerindedir.
Himation	Khiton üzerine giyilen kalın kumaştan uzun pelerin.
Histamenon	II. Nikephoros (963-969) döneminde solidus'un yerini alan standart altın sikke.
Homonia	Latince Concordia. Sikkelerde sıkça kullanılan lejantlardan biridir. Anlaşma, uyum anlamına gelmektedir.
Hyperpyron	I. Aleksios'un tedavüle soktuğu bir yüzü çukur, bir yüzü bombeli altın sikke. Bu sikkeler nümismatik literatüründe "scyphate" (çukur) olarak adlandırılır.
İkonoklazm	726-87 ve 815-43 yılları arasında cereyan eden ve dinsel suretlerin ortadan kaldırılmasına ilişkin resmi hareket.
İncusum	Sikkelerin arka yüzünde yer alan ve darp sırasında oluşan çukurluk. Kare şeklinde olanlar Quadratum İncusum olarak adlandırılır.
İsa Emmanuel	Çocuk İsa tasviri.
İsa Pantokrator	Sol elinde İncil tutan ve sağ elini takdis pozisyonunda yukarı kaldırmış İsa tasviri.
Kalıp Yönü	Bir sikkenin arka yüzünün, ön yüze göre ekseni. Ok, saat ya da derece ile ifade edilebilir.
Karat	Ağırlık hesaplamada kullanılan bir ölçüdür. 1 karat; 0.189 gr. ağırlığındaydı.
Kesim	Sikkenin alt kısmında zemin çizgisinin altındaki boşluk, bazen kesim çizgisi ile ayrılmıştır.
Khiton	Elbise altına giyilen tunik.
Khlamys	Uzun mor pelerin, sağ omuzda fibula ile tutturulur.
Khristogram	Constantinus'un rüyasında görüp, *labarum*'un üzerine

	işlettiği İsa'nın adını simgeleyen monogram.
Consul	Roma Cumhuriyeti'nin en yüksek dereceli memurlarına verilen ad.
Kontrmark	Sikkeye, darp edildikten sonra herhangi bir zamanda vurulan ikinci damgadır. Bu bir harf, bir sayı veya hayvan gibi semboller olabilir.
Konuşan Tip	Sikke üzerinde yer alan tipin adının, sikkeyi basan kentle aynı olması veya benzemesi durumunda, bu tip "konuşan tip" olarak adlandırılır.
Labarum	1. Roma askeri sancağı. 2. Üzerinde khristogramın işlenmiş olduğu sancak.
Lejand	Sikke üzerindeki yazı.
Loros	Üzeri süslü Konsül elbisesi.
Magistrat	Numismatikte sikke basımından sorumlu memur.
Maphorion	Daha çok Meryem tarafından kullanılan baş örtüsü.
Mappa	Konsülün arenadaki oyunların başlaması işaretini yere atarak verdiği beyaz mendil.
Miliaresion	Gümüş sikke. I. Iustinianus döneminde solidus'un 1/12'si değerinde, 11. yüzyılda ise sadece hesaplama için kullanılır.
Monogram	Bir ismin veya bir sözcüğün, birden fazla harfinin kaynaştırılmasıyla oluşturulmuş halidir.
Mülaj	Bir eserin çoğaltılması için alçı, balmumu, latex gibi maddelerle alınan kalıba ve bunun için yapılan işleme denir.
Nimbus	İsa'nın başının etrafındaki hale.
Nomisma (Nummus)	Kanun anlamındaki *Nomos* sözcüğünden, türetilmiş sikke, para anlamına gelen ifade.
Nummi	Follisin 1/40'ına eşit bakır sikke değer birimi.
Nümismatik	Sikke bilimi. Antik Nümizmatik ve İslami Nümizmatik gibi bölümleri vardır.

OB (Obryzum)	Saf altından basılan sikkelere konulan işarettir.
Officina	Ana darphanenin şubesi, ana darphaneye bağlı atölye.
Ofis İşareti	Sikkenin arka yüzünde hangi atölyede basıldığını yunan harfleri ile gösteren işaret.
Ön Yüz	Sikkelerde esas tipin yer aldığı kısım. Bu yüz bir sikkede birinci derecede önemli olan yüzdür.
Paludamentum	Düz, uzun ve mor askeri pelerin. Genellikle zırhın üzerine giyilir. Sağ omuzda fibula ile tutturulur.
Pantokrator	"Dünyanın Hakimi" anlamına gelen İsa'nın sıfatlarından biri.
Patera	Yuvarlak, sığ kap. Genellikle libasyon için kullanılırdı.
Patina	Bronz, bakır ve bakır karışımı sikkelerin üzerinde oksitlenme ile oluşan koyu renkli tabaka.
Pecunia	Latincede para demektir.
Pendilia	Bir ucu diadem ya da taça bağlı, kulak hizasında aşağıya sarkan pendant.
Pentagram	Beş uçlu yıldız motifidir.
Pentanummia	5 nummi değerinde bakır/bronz sikke. Çeyrek follis.
Personifikasyon	Soyut bir kavramın ya da yerin insan şeklinde betimlenmesi, kişileştirme.
Politikon	Ufak billon sikke.
Posthumus	Numismatikte, sikkenin üzerinde portresini taşıdığı kişinin ölümünden sonra basıldığını anlatmak için kullanılır.
Pul	Sikke veya bir madalyanın basımı için, yasal ayar ve ağırlıkta hazırlanan madeni parça.
Punchmark	Sikke üzerine vurulan ve kontrmarktan daha küçük boyuttaki damga. Kontrmarktan daha önce kullanılmıştır.
Sagion	Bir fibula ile boyun hizasında tutturulan ve omuzların arkasından atılıp sırtı örten pelerin. Genellikle askeri elbise olarak kullanılan Paludamentumun küçüğüdür.

Scepter	Hükümdarlık Asa'sı. Hükümdarlara ait egemenlik simgesi olan asa bir sopa şeklinde olup, değerli taşlar ve semboller ile bezelidir.
Scyphate	11. yüzyılın başında basılan kap formunda küçük sikke. Bazı yazarlar nomisma adı da verirler. Altın, elektron ve gümüşleri basılmıştır.
Sembol	Bir düşünceyi, kişiyi ya da tanrıyı temsil eden nesnedir. Bir figürle ilişkili olduğunda yani onunla beraber görüldüğünde onun atribüsü; tek başına görüldüğünde onun sembolüdür. Aynı zamanda esas tipin yanı sıra sikkenin boşluğunda yer alan, fakat esas tiple ilişkili olmayan nesnelerde sembol olarak adlandırılır.
Semisis	½ solidus değerindeki altın sikke. Ağırlığı 2.25 gr. dır.
Sestertius	¼ denarius.
Siglos	Pers gümüş sikkesi.
Siliqua	Özellikle Geç Roma ve Erken Bizans gümüş sikkeleri için kullanılan terim.
Solidus	Yaklaşık 4.5 gr. ağırlığında ayarı yüksek altın sikke. I. Constantinus döneminden itibaren Aureus'un yerine tedavüle çıkarılmıştır.
Stater	Elektron, altın ve gümüşten basılan sikkelerin esas birimidir.
Stavraton	1367 yılında imparator V. Ioannes'in tedavüle soktuğu gümüş sikke.
Stemma	Süslü, çember şeklinde çelenk taç.
Stemmatargyrion	Kubbe biçiminde imparator tacı.
Stephane	Önde, yüksekçe duran bir çeşit taç. Sikkelerde, genellikle Artemis stephaneli olarak betimlenir.
Şekel	Yakın Doğu ağırlık birimi.
Tablion	Khlamys'in üzerinde yer alan zengin süslü kare bölüm.
Taçlandırmak	Genellikle imparatorların başarılarından dolayı

	onurlandırılması için dini figürler tarafından başlarına çelenk biçimli taç takılması.
Tağşiş	Sikkenin ayarının düşürülmesi.
Tedavül	Sikkenin elden ele geçmesi ve kullanılması. Geçme, geçerli olma ve sürümde bulunma anlamındadır.
Tetarteron	II. Nikephoros'un tedavüle soktuğu, solidus'tan daha hafif olan altın sikke.
Thrysos	Dionysos'un ucu kozalaklı asası.
Tip	Sikke üzerinde bulunan ve esas olarak tanımlanan figür ya da şekildir.
Tornese	Küçük billon sikke. Geç Bizans döneminde bakır sikkeler de bu ismi alır. Daha küçük boyutlu olanları ise fallaro olarak adlandırılır.
Trachy (Stamenon)	Kelime anlamı değersiz, düşüktür. 11.-14. yüzyıllar arası basılan, billon ya da bakır konkav sikkeler.
Tremissis	Solidus'un 1/3'ü ağırlığında 1.52 gr. altın sikkedir. İlk kez M.S. 383 yılında I. Theodosius tarafından basılmıştır.
Tripod	Bir kazan ve onu taşıyan üç ayak.
Tunik	Gömlek şeklinde bir tür kısa elbise.
Victoria	Roma mitolojisinde zafer tanrıçasıdır.
Volumen	Parşömen rulo.
Yarım Follis	20 nummia değerindeki bakır/bronz sikke. Yarım follis, sikkelerin arka yüzlerinde "K" harfi ile gösterilir.

HARİTA, PLAN, TABLO, GRAFİKLER ve LEVHALAR LİSTESİ

Harita 1, Kilikya Bölgesi[197]

Harita 2, Dağlık Kilikya Bölgesi

Plan 1, Agora-Bazilikası Genel

Plan 2, 2008 yılında kazı çalışması yapılan atrium ve atrium dışındaki açmalar

Plan 3, 2008 yılında kazı çalışması yapılan Bazilika'nın güneyindeki açmalar

Plan 4, Agora-Bazilikası Atrium Bölümü Genel

Tablo 1, Sikkelerin İmparatorlar ve Darphanelere Göre Dağılımı

Grafik 1, Sikkelerin İmparatorlara Göre Dağılımı

Grafik 2, Sikkelerin İmparatorlara Göre Yüzdelik Dağılımı

Grafik 3, Sikkelerin Darphanelere Göre Dağılımı

Grafik 4, Sikkelerin Darphanelere Göre Yüzdelik Dağılımı

Levha 1, Kat. No. 1, 2, 3, 4, 5, 6

Levha 2, Kat. No. 7, 8, 9, 10, 11, 12

Levha 3, Kat. No. 13, 14, 15, 16, 17, 18

Levha 4, Kat. No. 19, 20, 21, 22, 23, 24

Levha 5, Kat. No. 25, 26, 27, 28, 29, 30

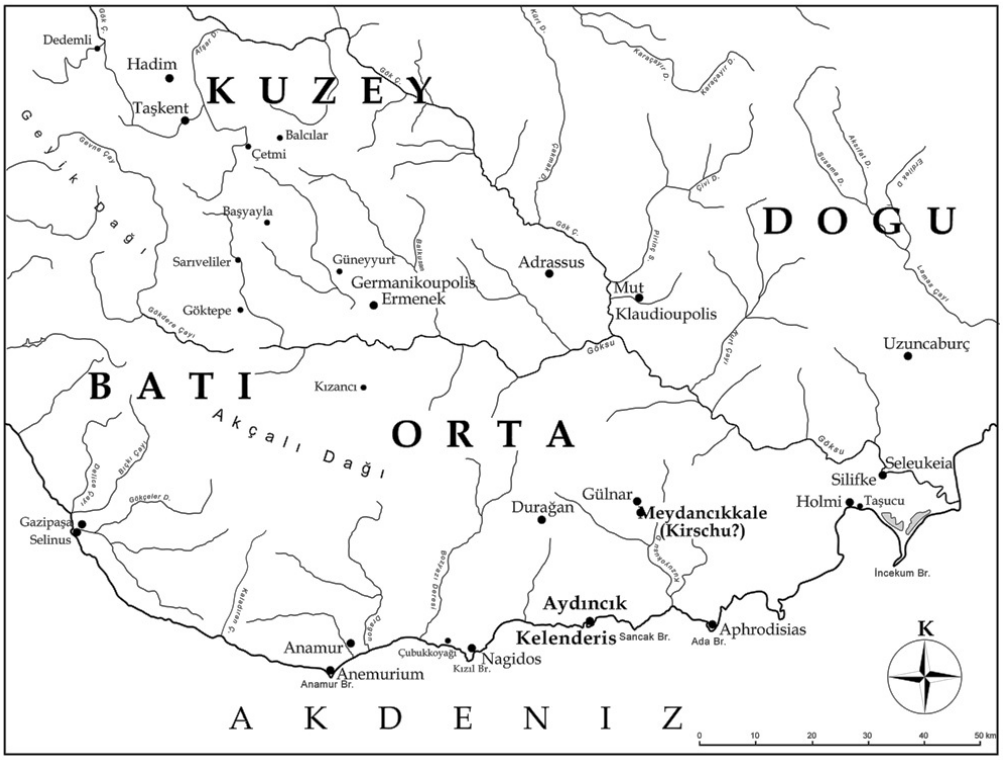
Levha 6, Kat. No. 31, 32, 33, 34, 35, 36

Levha 7, Kat. No. 37, 38, 39, 40, 41, 42

Levha 8, Kat. No. 43

[197] Haritalar ve Planlar Kelenderis kazı arşivinden alınmıştır.

HARİTA, PLAN, TABLO, GRAFİKLER ve LEVHALAR

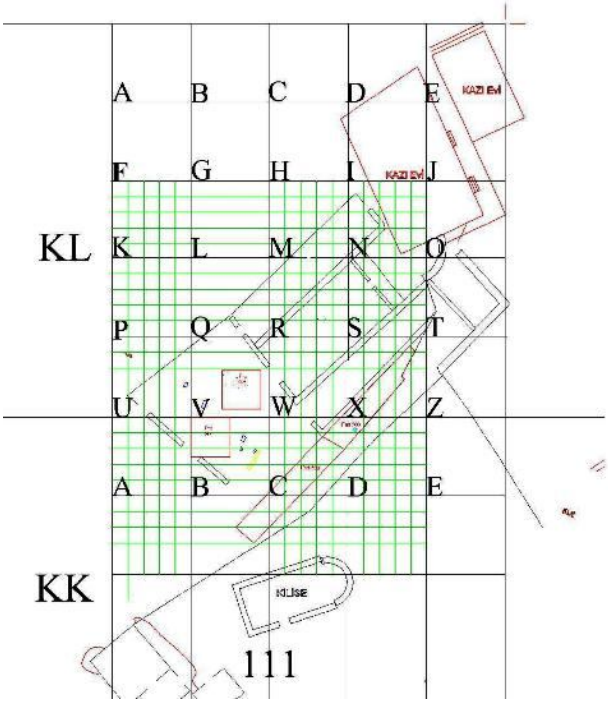

Harita 1: Kilikya Bölgesi[198]

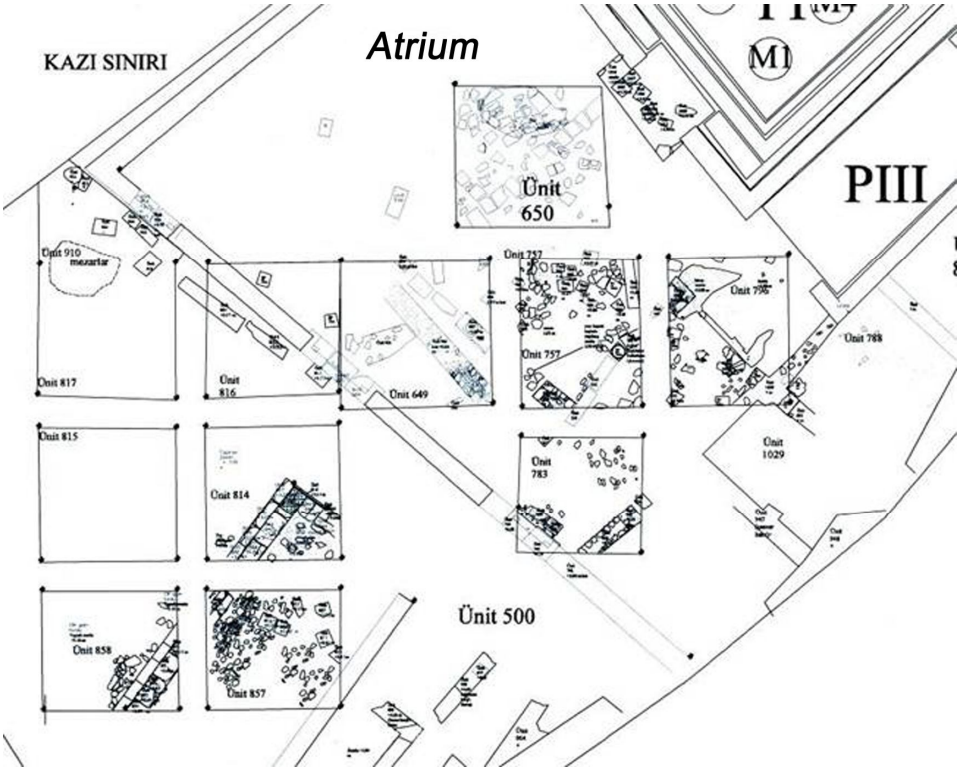

Harita 2: Dağlık Kilikya Bölgesi

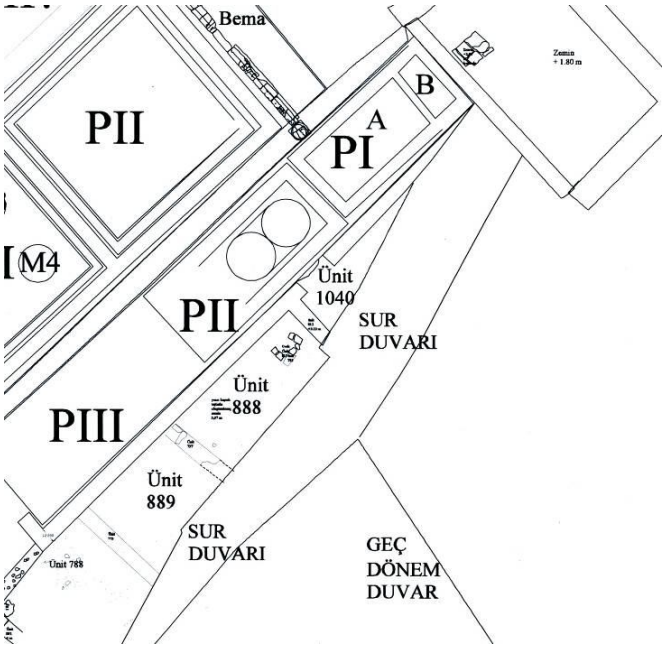
[198] Haritalar ve Planlar Kelenderis kazı arşivinden alınmıştır.

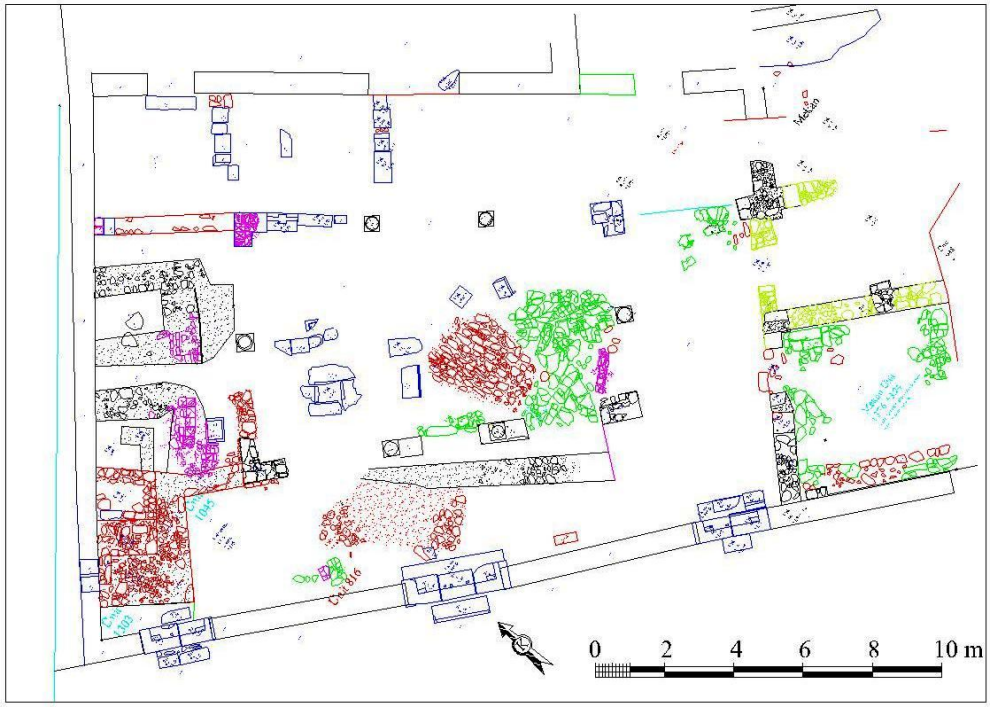
Plan 1: Agora-Bazilikası Genel

Plan 2: 2008 yılında kazı çalışması yapılan atrium ve atrium dışındaki açmalar

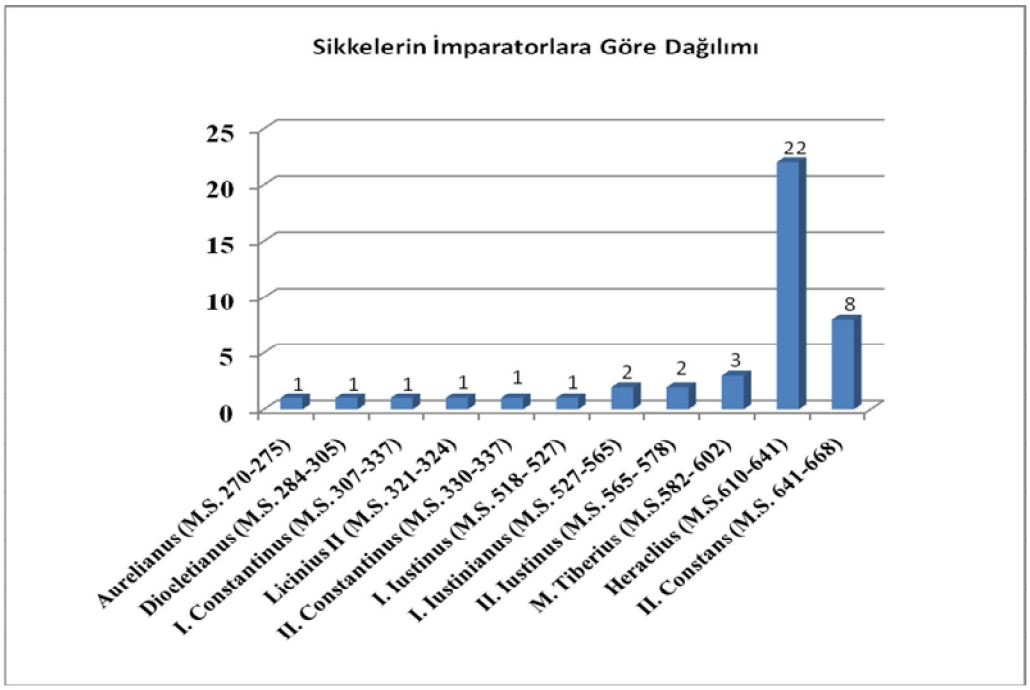
Plan 3: 2008 yılında kazı çalışması yapılan Bazilika'nın güneyindeki açmalar

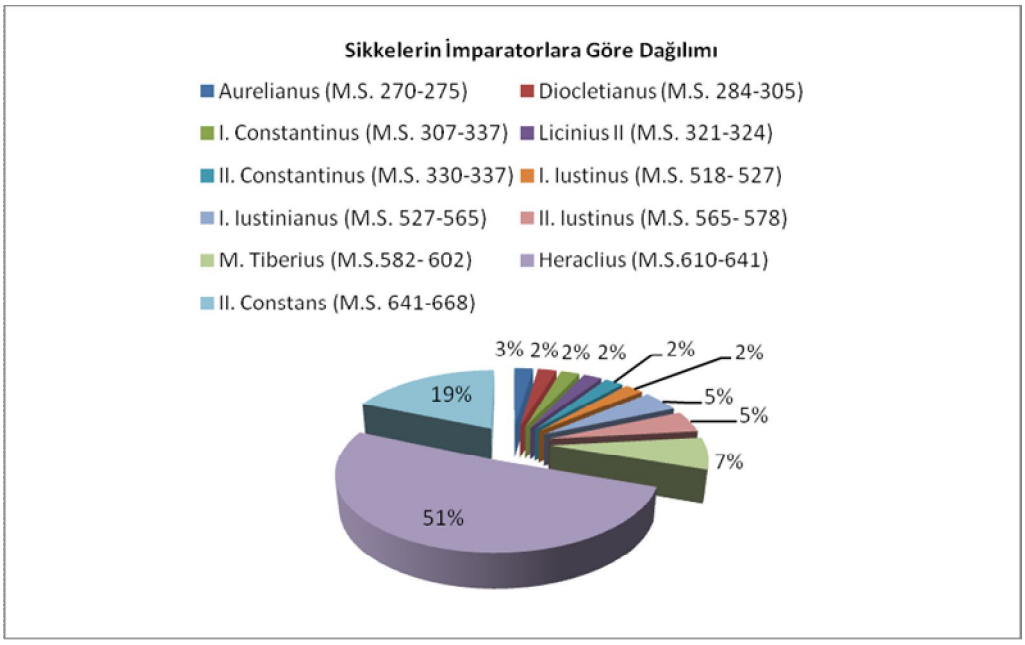
Plan 4: Agora-Bazilikası Atrium Bölümü Genel

2008 yılında Agora-Bazilikası Kazısında Ele Geçen Geç Antik Çağa Tarihlenen Sikkeler								
	Kons.	**Antiocheia**	**Kyzikos**	**Nikomedia**	**Thessalonika**	**Alexandria**	**Belirsiz**	**Top**
Aurelianus (M.S. 270-275)			1					1
Diocletianus (M.S. 284-305)						1		1
I. Constantinus (M.S. 307-337)				1				1
Licinius II (M.S. 321-324)			1					1
II. Constantinus (M.S. 330-337)		1						1
I. Iustinus (M.S. 518-527)	1							1
I. Iustinianus (M.S. 527-565)			1				1	2
II. Iustinus (M.S. 565-578)				1	1			2
M. Tiberius (M.S. 582-602)		2					1	3
Heraclius (M.S.610-641)	13				1		8	22
II. Constans (M.S. 641-668)	5						3	8
Toplam	19	3	3	2	2	1	13	43

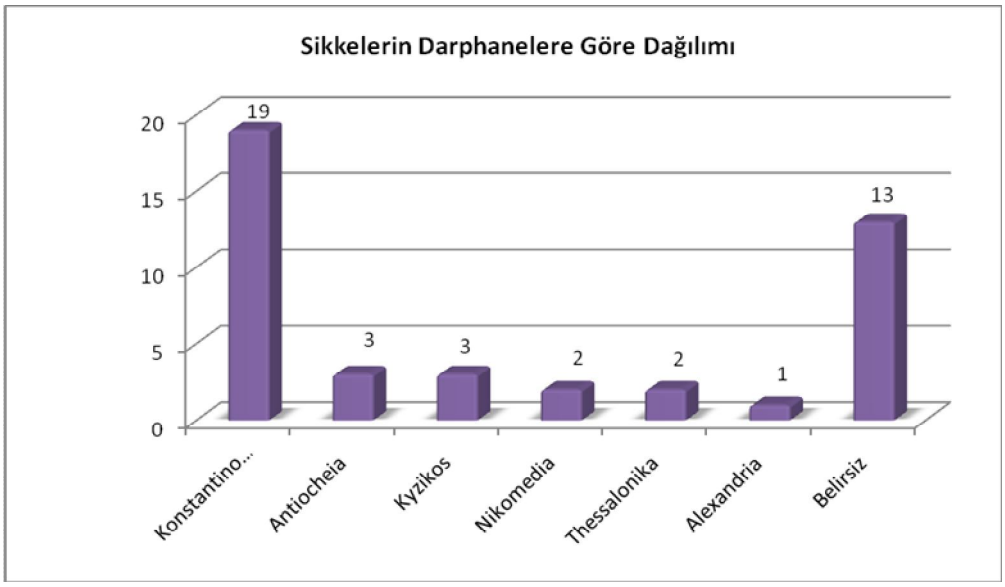
Tablo 1: Sikkelerin İmparatorlar ve Darphanelere Göre Dağılımı

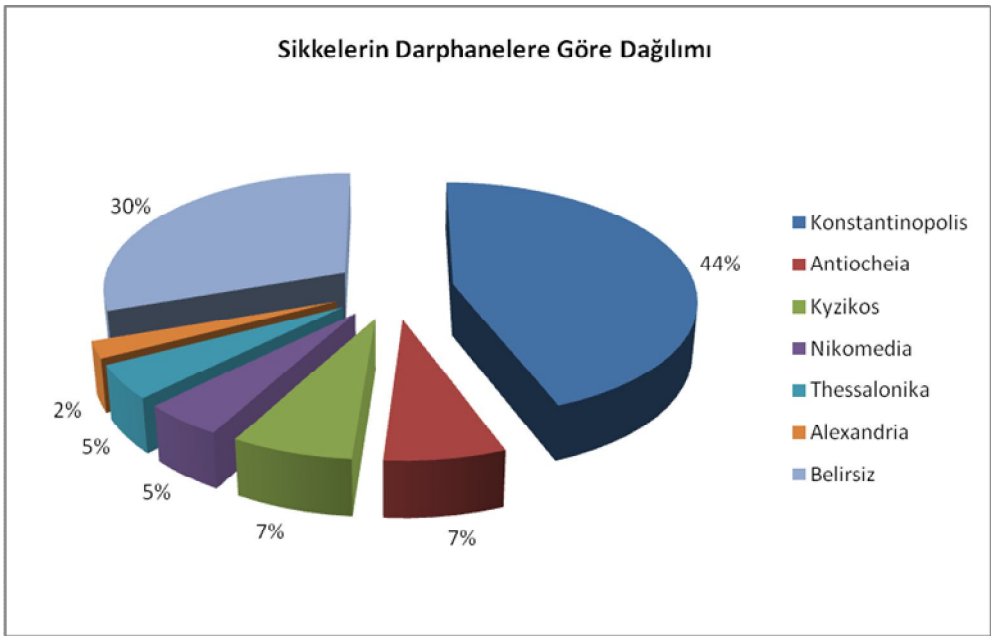
Grafik 1: Sikkelerin İmparatorlara Göre Dağılımı.

Grafik 2: Sikkelerin İmparatorlara Göre Yüzdesel Dağılımı.

Grafik 3: Sikkelerin Darphanelere Göre Dağılımı

Grafik 4: Sikkelerin Darphanelere Göre Yüzdesel Dağılımı.

Levha 1

1

2

3

4

5

6

Levha 2

7

8

9

10

11

12

Levha 3

13

14

15

16

17

18

Levha 4

19

20

21

22

23

24

Levha 5

25

26

27

28

29

30

Levha 6

31

32

33

34

35

36

Levha 7

37

38

39

40

41

42

Levha 8

43

